Hymnologiske Meddelelser

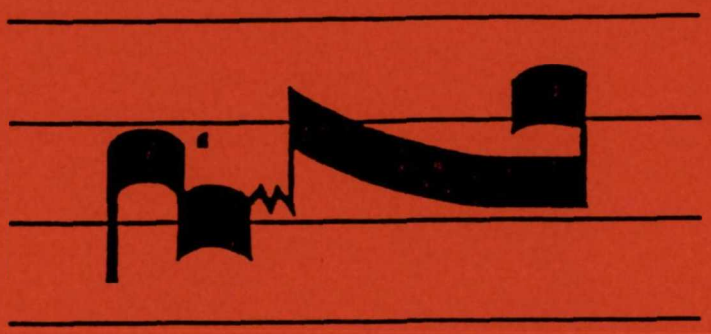

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

33. årg. oktober 2004 nr. 3

Hymnologiske Meddelelser

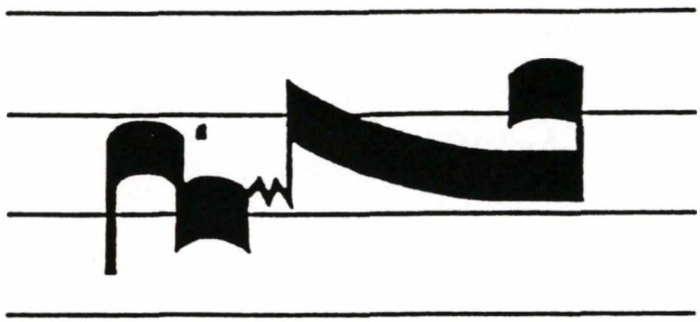

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

33. årg. oktober 2004 nr. 3

HYMNOLOGISKE
MEDDELELSER

Tidsskrift om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab
og
Nordisk Institut for Hymnologi
33. årgang 2004 nr. 3

Indhold

Artikler

Jens Lyster: Skandinaviske andagtsbøger i miniature I s. 165
Peter Balslev-Clausen: De salmer man skal kende s. 191
Anne Marie Petersen: Herre GUD! Dit dyre Navn og Ære s. 215

Nekrolog

Lars Eckerdal: Harald Göransson in memoriam s. 220

Anmeldelser

"Gå vi till paradis med sång" (Birgitta Sarelin) s. 225
Een wanligh Psalm Book (Peter Balslev-Clausen) s. 229
Supplement til faksimileudgaven. Forord af Jens Lyster s. 231

Forfatternes adresser

ISSN 0106 - 4940

JENS LYSTER

Skandinaviske andagtsbøger i miniature I

En sejlivet dansk-norsk lilliput-tradition 1685-1800 og andet småt.

Jeg gjorde store øjne, da jeg på Universitetsbiblioteket i Trondheim så "Aandelige udkaarne Bønner oc Psalmer til hver Dag i Ugen", København 1685, som ikke findes registreret i Bibliotheca Danica[1]. Eftersom andagtsbøger, der er disponeret efter et ugedagsskema, har haft min interesse, siden jeg første gang mødte Hans Christensen Sthens "Christelige oc vdkaarne Bøner ... vddelte at bede, paa huer besynderlig dag vdi Vgen", 1577[2], oversat efter den bøhmiske Johannes Avenarius' banebrydende bønnebog fra 1565, kunne det være værdifuldt at erfare, hvilken serie ugebønner, der mon gemte sig i denne for mig ukendte bog i Det kongelige norske Vitenskabers Selskabs bogsamling.

Aandelige
udkaarne
Bønner
oc Psalmer
til hver Dag
i Ugen.
Tryckt i Kiøben-
havn hos Joh. Ad.
Barm. Aar 1685.

Fig. 1. Titelblad til Aandelige udkaarne Bønner, Kbh. 1685.

Jeg gjorde som sagt store øjne - også fordi bogen ellers ville være svær at få øje på! Jeg havde ikke tidligere set så lille en bog. Fra "Första Delen" af Nathanael Franséns store værk om "Then swenska Ubsala Psalmboken 1645"[3] kendte jeg et billede af "den minsta svenska psalmbok", der tryktes i Stockholm i 1648[4] og ud fra illustrationen at dømme måler 69 x 45 mm og har en kolumne- eller satsstørrelse på kun 51 x 26 mm, men jeg vidste ikke om tilsvarende lilliput-tryk på dansk grund. Nu stod jeg pludselig med en dansk miniature, hvor bindets omfang var 54 x 33 mm (samme format som en gammeldags tændstikæske) og kolumnestørrelsen 48 x 29 mm! Så småt det hele også så ud, skulle det vise sig, at jeg den dag havde fået fat i

En Liten
Psalmbook/
Therutinnan the
förnämste Psal-
mer/som i Gudz
Försambling
siunges.
Nu på nytt aff Try-
cket vthgången
Stockholm
Hoos Ignatium Meurer.

Fig. 2. Den svenske miniature fra 1648.

---

[1] Bibliotheca Danica. Systematisk Fortegnelse over Den Danske Literatur fra 1482 til 1830, efter Samlingerne i Det Store Kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn ... Udgivet ved Chr. V. Bruun, I-IV, Kbh. 1877-1902. Supplementsbind V ved Laur. Nielsen 1914 og Erik Dal 1963. Reprint I-V, Kbh. 1961-63. Forkortes BD.

[2] Hans Christensen Sthens Skrifter II. Christelige oc vdkaarne Bøner og En Liden Haandbog, udg. af Jens Lyster under medvirken af Jens Højgård, Kbh. 2003, s. 13-156, med efterskrift og kommentarer.

[3] Kyrkohistorisk och musikhistorisk orientering samt svensk psalmbokshistoria t. o. m. Ubsalapsalmboken jämte anteckningar till enskilda koraler. Liturgia Suecana. Ser. B. Vol. III: 2, Stockholm 1940, s. 256.

[4] Sveriges Bibliografi 1600-talet. Bidrag till en bibliografisk Förteckning av Isaak Collijn. Band 1, Uppsala 1942-1944, sp. 730, oplyser, at bogen "är en förkortad upplaga av Vbsala-psalmboken".

den lange ende af noget, der sidenhen udviklede sig og nu har taget form i denne serie undersøgelser og registreringer.

Tidlige danske lilliput-tryk

Min uvidenhed om eksistensen af danske andagtsbøger i miniature har jeg siden søgt at råde bod på. Det viser sig, at vi i Danmark var tidligt ude med udgivelser af andagtsbøger i miniature. Fra 1552 foreligger der en bønnebog i sedes eller sekstendedels-format. Dvs. at hvert ark er sammenfoldet fire gange, så der bliver 16 blade eller 32 sider. Formatet betegnes 32°. Desværre er bogen kun kendt i et eneste eksemplar, der bl.a. mangler titelbladet, men sikkert har heddet "En Herlig hiertens liden Bønebog" ligesom et optryk i oktav fra 1556. Af miniaturens bevarede forord, der er "Screffuit ÿ Lund Nyaars dag Anno Domini M. D. LI." (se fig. 3), fremgår, at bogen er udgivet af superintendenten i Lund, Frands Vormordsen, og tilegnet kong Christian III. En gave til majestæten behøver ikke glimre ved storhed, for denne bogs kolumnestørrelse er kun 46 x 31 mm, og der er kun 14 linier pr. side. Bogen er trykt af Jürg. Richolff i Lübeck[5]. Den svenske boghistoriker Krister Gierow har analyseret bogens indhold og påvist, at det bygger på den udbredte tyske "Ein Betbuchlein, für allerley gemein anliegen" 1543, men at Vormordsen derudover har indlemmet sin oversættelse af det pseudoaugustinske "Psalterium Aurelii Augustini Hipponensis episcopi, quod matri suæ composuit"[6]. Dr. Gierow kender formentlig kun "Ein Betbüchlein" fra to optryk på sin arbejdsplads i Lunds Univ. Bibl. Havde Gierow haft adgang til en udgave med den ændrede titel "Ein Schöne Nye Andechtich Bedebökeschen, Vor allerley Gemene anliggent", trykt af Hans Walther i Magdeburg i 1566[7], ville han her blad G2v have fundet "Ein kort Psalter, Vth allen Psalmen Dauids, na ordeninge vnnde talle der hundert vnd vöfftich

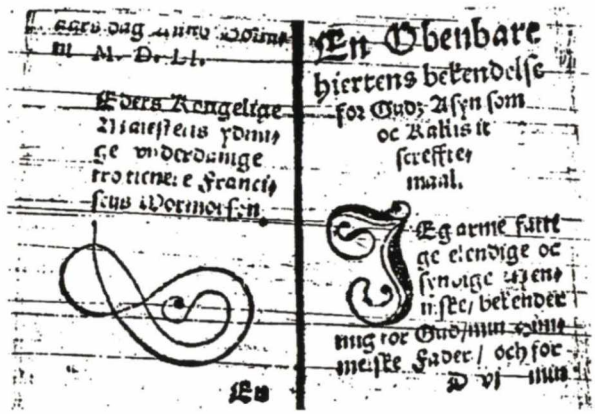

Fig. 3. Slutning af forord og indledende bøn i En Herlig hiertens liden Bønebog, 1552.

[5] Dansk Bibliografi 1551-1600 med særligt hensyn til dansk bogtrykkerkunsts historie af Lauritz Nielsen, I-II, Kbh. 1931-33. Reprint Kbh. 1996 med Register og Supplement ved Erik Dal. Alle bogtitler i LN anføres ved nummer. Det nævnte Lybeck-tryk er beskrevet i LN 463. Den senere oktav fra 1556 betegnes LN 465.

[6] Krister Gierow: Den evangeliska Bönelitteraturen i Danmark 1526-1575. En källanalytisk-typologisk Studie, Lund 1948, 340f.

[7] Eksemplar på Univ.Bibl. i Göttingen med signatur 8° H.E.R. I. 14417.

Psalmen, dorch den hilligen Augustinum syner Moder Monica thosamen getagen". Vormordsen står altså i endnu større gæld til den nævnte tyske bønnebog, end Gierow antog.

Hvorfor er denne tidlige danske bønnebog udgivet i et så lille format? Skulle mon også formatet være lånt fra et tysk forlæg? Ganske vist kender vi ikke i dag en tysk 1500-tals miniature med dette indhold. Men i 1725 tryktes i Breslau "Ein Schönes Gebetbüchlein in allerley Noth und Anliegen zu gebrauchen" med målene 40 x 22 mm[8], som *kunne* være et sent optryk af den 1500-tals miniature, som Vormordsen *kunne have* benyttet. Eftersom Breslau-miniaturen ikke har kunnet skaffes til veje, må læseren indtil videre lade sig nøje med denne gisning.

En skøn liden
Bønbog/vddragen aff
den hellige Scrifft/oc aff
aff nogre Vdkorne Da-
uidz Psalmer/ Fordansket
aff Francisco Vormorsøn
oc nu forbedret met man-
ge andre skiøne Bøner/
huer Christen nyte-
telige i denne
farlige tid.
Anno. 1553.

Fig. 4. Titelblad til En skøn liden Bønbog, 1553.

I 1553 tryktes endnu en dansk bønnebog i miniature, i 32° og kolumnestørrelse 52 x 36 mm, med titlen "En skøn liden Bønbog, vddragen aff den hellige Scrifft, oc aff nogre Vdkorne Dauidz Psalmer, Fordansket aff Francisco Vormorsøn, oc nu forbedret met mange andre skiøne Bøner, huer Christen nyttelige i denne farlige tid, Anno. 1553." Sammen med den tryktes i samme format Peder Palladius' "En Vnderuisning kortelige at Bede wdi Husholding, oc at anamme Suar igen aff Gud" og sammes "En daglig bekendelse, Bøn oc Tacksigelse til Gud, skenckt Kiøbenhaffns oc alle Danmarcks Indbyggere, til Nyt Aars gaffue"[9]. Sidstnævnte skrift er hymnologisk interessant, idet bønnestoffet herfra senere indgik som "Bønner for Skriftemaal" i "En andægtig Bønne-Bog", der tryktes sammen med Kingos salmebog[10].

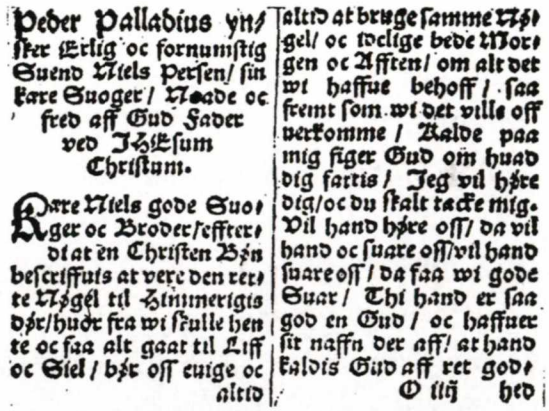
Peder Palladius yn-
sker Erlig oc fornumstig
Suend Niels Persen/ sin
kare Suoger/ Noade oc
fred aff Gud Fader
ved JHEsum
Christum.

Kare Niels gode Suo-
ger oc Broder/effter-
di at en Christen Bøn
bescriffuis at vere den ret-
te Nøgel til Himmerigis
dør/huor fra wi skulle hen
te oc faa alt gaat til Liff
oc Siel/ bør oss euige oc
altid

altid at bruge samme Nø-
gel/ oc idelige bede Mor-
gen oc Afften/ om alt det
wi haffue behoff/ saa
fremt som wi det ville off
uerkomme/ Kalde paa
mig figer Gud om huad
dig fattis/ Jeg vil høre
dig/oc du skalt tacke mig.
Vil hand høre oss/ da vil
hand oc suare oss/vil hand
suare oss/ da faa wi gode
Suar/ Thi hand er saa
god en Gud/ oc haffuer
sit naffn der aff/ at hand
kaldis Gud aff ret god-
O iiij hed

Fig. 5. Palladius' dedikation i 1553-trykket.

[8] Louis W. Bondy: Miniature Books. Their History from the beginnings to the present day, London 1981, 31.

[9] I LN 464 er alle tre skrifter beskrevet. Peder Palladius' Danske Skrifter II, udg. af Lis Jacobsen, Kbh. 1914-15, 73 og 287, bringer faksimiler fra denne udgivelse og aftrykker s. 71-82 og 279-308 de to sidstnævnte skrifter med kommentarer. Analyse af indholdet i Gierow 299-306 og 343-350.

[10] Det gælder fx Joachim Schmidtgens udgave Kbh. 1727, hvor Palladius' bønner findes s. 48-53.

Målene for miniaturebøger

Der kendes en sumerisk lertavle med kileskrift, der blev solgt på en auktion i London og målte 1 5/16 x 1 5/8 tomme. Den skulle kunne dateres tilbage til 2060 før Kristi fødsel[11]. Efter vor tidsregnings begyndelse beretter Plinius om en udgave af Iliaden, skrevet på pergament og så lille, at den kan rummes i en nøddeskal. I Cambridge findes en bibelkodex fra ca. 1280, så fint skrevet, at der er fra 13 til 17 linier på en 25 mm høj side[12].

I en korrespondance med boghistorikeren Harald Ilsøe stiller denne spørgsmålet: "Hvor lille skal en bog være for at kunne kaldes en miniaturebog? I almindelighed forestiller man sig vel en bog i tændstikæskeformat eller i en højde på op til ca. 6 cm, men spørgsmålet er, hvad der skal anses for maximum. Skal bogblokkens højde f.eks. være under 6, 7 eller 8 cm for at opfylde betingelsen? I artiklen om miniaturebøger i "Nordisk Leksikon for Bogvæsen" II, 1962, 92 findes som max. angivet 75 x 60 mm (vistnok mål for papirformatet), og der henvises bl.a. til en artikel om "De bitte smaa Bøger" af E.C.J. Wolf i "De Grafiske Fag", 1938".

I "Miniaturbuch Journal" Jahrgang 7, 2000, Heft 1-4 skriver Horst-Dieter Branser under overskriften "Formatbereiche", at for at kunne kategoriseres som miniaturebog gjaldt længe et bogblokformat på max. 100 mm. Men i dag er øverste grænse fastlagt til 76 mm[13]. Den mest elskede, endnu læselige grænse ligger ved 40 mm. Der er åbenbart varierende maximumgrænser fra land til land, for i Ungarn accepteres 80 mm som øverste grænse. I samme tidsskrifts Jahrgang 8, 2001, inddeler Heinz Müller miniaturebøgerne i fire størrelseskategorier:

1. Daumenbücher (tomme-bøger) er fra 76 til 100 mm og er uden videre læselige.
2. Miniatürbücher er fra 25 til 76 mm (max. 3 tommer). De kan læses med det blotte øje. Dette er den mest brugte størrelse, især i det engelske sprogområde.
3. Puppenhaus- (dukkehus-) eller Microbücher, som er fra 10 til 25 mm (max. 2 tommer). De er populære sammen med dukkemøbler.
4. Mini-Microbücher eller Winzlinge (dværge), der måler op til 10 mm og kun kan læses med lup.

---

[11] Bondy s. 5.

[12] Else Schäffer Wolf: Lilliputiana. Særtryk af foredrag 18. dec. 1951 og fremstillet for Dansk Bibliofil-Klub som en hilsen fra Det Berlingske Bogtrykkeri, Kbh. 1951, s. 11.

[13] Reinhold Janus noterer i "Miniaturbücher - Eine Miniaturgeschichte ihrer Kultur II", Miniaturbuch Journal Jahrgang 8 Heft 2, Juni 2001, 20, at Louis Wolfgang Bondy i 1988 satte 3 tommer, dvs. 76,2 mm, som mål for et miniature-binds størrelse, men at Bondy på en velgørende måde er så inkonsekvent, at han i udsøgte tilfælde kan dispensere fra denne grænse.

Det er den anden af disse kategorier, der vil indgå i nærværende undersøgelser. Blandt disse miniaturebøger vil vi nu koncentrere os om de andagtsbøger, der indeholder salmer og bønner. Derfor nævner vi kun i forbifarten, igen med Harald Ilsøe som hjemmelsmand, at den mindste danske bog, en dværglilliput, antagelig er "Indfødsretten 1776/ Kiøbenhavn/ Hos [bogtrykker og forlægger Morten] Hallager". Et eksemplar på 22 blade, der blot måler 27 x 20 mm, er omtalt i K.F. Plesners "Bøger. Essays for bogsamlere", 1942, 108f og afbildet sammen med en dertil hørende guldkapsel ved siden af en tændstikæske på planchen mellem s. 104 og 105. Bogen er trykt med en klar antikva med 11 linier à 15-17 bogstaver pr. side.

Formål med miniature-bøger

Hvad er ideen med at trykke så små bøger? Den første fordel ved miniaturen er, at den er transportabel. Den fylder ingenting i bagagen. Værker af en elsket digter, teksten til et skuespil, som vi vil se i teatret, ordbogen over et fremmed sprog, videnskabelige formler eller tekniske detaljer, som behøves til arbejdet eller studiet, religiøse tekster, som kan støtte kirkegængeren under gudstjenesten eller tjene til opbyggelse under rejsen, kan alle takket være miniaturen blive tilgængelige, når vi behøver dem. Uden større besvær kan vi medbringe et lille bibliotek i lommen eller i håndbagagen. Dertil kommer, at et miniature-bibliotek optager meget lidt plads i en beskeden bolig. Desuden har det charme. Small is beautiful. Særlig det sidste er vel argumentet for, at miniature-bøger er blevet samlerobjekt. Det lille format udøver en fascination, der i 1900-tallet og ind i dette århundrede giver sig udslag i foreninger og klubber og udgiverselskaber for miniature-samlere. Fx Sammlerkreis Miniaturbuch e. V. Stuttgart (www.miniaturbuch.de), der siden 1996 har udgivet kvartalsskriftet Miniaturbuch Journal.

Men også tidligere tider kan have sværmet for det kuriøse. En puttenuttet bog har været velegnet som original gave i forskellige anledninger. Den førnævnte "En Herlig hiertens liden Bønbog" blev således skænket kong Christian III nytårsdag 1552.

Sådanne nytårsgaver i mindre format var stadig almindelige fra omkring 1800 (højde dog nu omkring 14 cm), hvad der gav anledning til begrebet nytårsgaveformat. Herom hed det 1849: "Slige Udgaver ere yndede af Mange, især af Fruentimmer - som kunne have dem liggende i en Syekurv" - også en praktisk form for anvendelse! Såvidt Harald Ilsøe, der henviser til "Fund og Forskning" X, 1963, 162.

Vi må formode, at der i 1600-tallet især har været praktiske formål med miniature-formatet. Fx til rejsebrug, som ovenfor antydet. Heinz Müller, Stuttgart,

der er formand for den nævnte samlerkreds, skriver i en oversigt over "Deutsche Miniaturbücher des 17. Jahrhunderts"[14], at "tiden skreg formelig efter brugsbogen, efter bogen for alle og enhver. Den lærde ønskede at kunne medbringe sine klassikere, den gejstlige sin Bibel og sit Testamente, juristen sine love og skoleeleven sin abc".

I Sedan fandtes et skriftstøberi, der omkring 1615 blev overtaget af Jean Jannon, der lod fremstille en meget lille skrift "la petite Sedanoise", med hvilken den første samling klassikere i det lille format 32° blev trykt. Her udkom fx i 1626 Thomas a Kempis "De Imitatione Christi" i størrelse 72 x 47 mm. Det blev i det katolske Tyskland måske den hyppigst optrykte miniature-andagtsbog. Den udkom igen i Köln 1629 i størrelse 65 x 43 mm. I den lutherske lejr tryktes i Nürnberg 1631 Johann Jeeps "Andächtigs Bettbüchlein" i størrelse 37 x 23 mm og igen i Strassburg 1636 i str. 50 x 33 mm og kolumnestørrelse 45 x 23 mm. I Rostock udgav Michael Meder "Andächtiges Bettbüchlein" det samme år og igen i 1638 i str. 38 x 23 mm og med kolumnestørrelse 34 x 18 mm. Sidstnævnte år udgav Meder tillige "Geistliche Lieder und Psalmen D.M. Luther und anderer fromen Christen" i str. 38 x 23 mm og kolumnestørrelse 34 x 18 mm[15].

Endnu en brugergruppe skal nævnes: soldaterne! I 1647 fremstilledes en af de ældste soldaterbønnebøger med titlen "Wandle vor Gott und sei Fromm. Geistliche Schild-Wacht von 1647" i format 60 x 40 mm og dertil hørende pung til at bære bogen på brystet[16]. Det skal ikke undre, om denne åndelige skildvagt har reddet adskillige soldaters liv og opfanget den kugle, der ellers var gået gennem det tapre hjerte. I sådanne situationer kan denne miniature have fået status af amulet.

Den svenske boghistoriker Gösta Engström ved Univ. Bibl. i Göteborg mener, at navnlig i diktatur- og andre absolutistisk-prægede perioder havde de små bøger betydning som meddelelsesmidler inden for oppositionen. Man kunne nemt gå med sådan en lille bog i lommen, den kunne uset gives videre på en gade, i en forsamling, og derved sprede sæden til oprør og revolution viden om. Engström nævner som eksempel fra en turbulent periode i vor egen tid et lille hæfte med den uskyldige titel: "Die Kunst des Selbstrasierens. Neue Weg männlicher Kosmetik", Prag 1934, hvor læseren først fra side 4 møder bogens egentlige emne: "Kampf und Ziel des revolutionären Sozialismus"! Altså et propagandaskrift, let at indsmugle[17].

---

[14] Miniaturbuch Journal, Jahrgang 5, Heft 2/ Juni 1998, s. 1.
[15] Heinz Müller ibidem s. 2.
[16] Heinz Müller ibidem s. 3.
[17] Jeg vil være svenske læsere taknemmelig for en litteraturhenvisning til Gösta Engströms bidrag, som jeg kun kender i referat fra Else Schäffer Wolfs Lilliputiana s. 11f. Nærmere herom i note 12.

De fire udgaver hos Godiche 1736-1755 indicerer gode salgsmuligheder, så det er lidt mærkeligt, at Godiche herefter tilsyneladende overlader trykningen til andre. Men overleveringen taget i betragtning kan man selvfølgelig ikke vide, om der har foreligget yderligere nogle udgaver. Harald Ilsøe har efterset den tidligst bevarede katalog over Godiches forlagsskrifter, der er fra 1763. De nærmest kommende titler er her under bøger i mindsteformaterne duodes og sedes: "Udkaarne Bønner til hver Dag i Ugen at bede og aandelige Viser med de 7 Kong Davids Poenitents-Psalmer, à 100 16 Mark". Og herefter: "De saa kaldet smaa Udkaarne, bogen 1 Mark". Kan der med disse "smaa Udkaarne" til en betydelig dyrere pris være tale om vor lilliput?

Den danske miniature, som er genstand for nærværende undersøgelse og som enten bærer titlen "Aandelige udkaarne Bønner oc Psalmer til hver Dag i Ugen" eller "Morgen- og Aften-Offer til hver Dag i Ugen", synes at være udgivet første gang omkring 1680. Det har ikke ud fra indhold eller ejerforhold været muligt at give noget sikkert bud på, hvem målgruppen har været. Muligvis har den været tiltænkt det bedre borgerskabs damer? To eksemplarer (MAO-1755 og MAO-1781) er indbundet i violet fløjl med bogens titel i guldtryk. Den ene af to bevarede ejerindskifter (i MAO-1782) viser, at ejeren er en mandsperson. Den anden (MAO-1746) har tilhørt en Marte Carls Datter, men først to generationer efter udgivelsen. En særlig interesse knytter sig til MAO-1726, der er indlagt i et ældre futteral med metalspænde, udvendigt beklædt med metaltrådsvæv i tern, indvendigt med silkefor. Futteralet måler udvendigt 85 x 58 mm og har kunnet rumme en genstand på 72 x 41 mm, der ikke nødvendigvis fra første færd har været den ilagte andagtsbog, der som nævnt måler 60 x 39 mm. Det er umuligt ud fra futteralet at udlede noget om ejerforholdet.

Måske er det en tilfældighed, at de ældste bevarede udgaver af denne miniature er fundet i Norge. I alt seks af de fremdragne eksemplarer befinder sig på norske biblioteker eller i norsk privateje. Selv om udgaverne alle er trykt i København, kan de godt have haft en særlig udbredelse i Norge. Det er i alt fald bemærkelsesværdigt, at MAO-1799, der er trykt af hofbogtrykker Nicolaus Møller og Søn i København, har en kolofon, der oplyser, at den "Findes tilkiøbs i Bergen hos Hybert Losch, Bogbinder og privilegeret Boghandler". Kan vi mon deraf udlede, at forlæggeren til dette oplag er bergenser? Men da samme bogtrykker leverede et nyt oplag af MAO året efter, var det uden angivelse af nogen forlægger.

Det har ikke været muligt at få nærmere oplysning om indholdet af den ovenfor anførte tyske "Andächtiges Bettbüchlein", og om bønnerne er disponeret efter ugedagene, således som det er tilfældet med den danske miniature. Men i alt fald fremgår denne disposition efter ugedagene af titlen "Andachtige Gebet auff alle Tage

in der Wochen; Geistlich Gesäng und Gebetlein", der blev udgivet af en universitetsbogtrykker i Rinteln 1642 i str. 41 x 27 mm. Ligeledes er den udgivelse interessant, der besørgedes i Danzig omkring 1660 af Andreas Schimmeln. Følgende tre titler udkom samlet i et bind, alle i str. 74 x 47 mm: "Psalmen Davids. Nach Frantzösischer Melodey in teutsche Reimen gebracht, Durch D. Ambros. Lobwasser" - "D. Martin Luthers und anderer gottseligen Leut Geistliche Lieder und Kirchen-Gesänge, Wie die in Evangelischen Kirchen dieser Landen gesungen werden" - "Schöne tröstliche und Einbrunstige Gebetlein: aus H. Göttlicher Schrifft genommen und auff alle Tage in der Wochen eingetheilet"[18]. Endelig giver Heinz Müllers ovennævnte oversigtsartikel os anledning til at anføre to miniature-udgivelser, som blev trykt af Christoph Endters i Nürnberg 1678: "Geistreiche alt und neue Lieder D.M. Luthers und anderer reiner Evangelischen Lehrer" og "Geistliches viel vermehrtes Weg-Weiserlein. Darinen tagliche Morg- und Abendsegen ... durch Joh. Kissling", begge i str. 63 x 33 mm og kolumnestr. 60 x 29 mm. Selv om ingen af disse udgivelser skulle have inspireret til den danske miniature, viser dog eksistensen af de tyske titler, af den danske miniature ikke er et særtilfælde, men er typisk for tiden.

Så længe vi ikke ved selvsyn kender et eventuelt udenlandsk forlæg for den danske andagtsbog og heller ikke præcist kan fastlægge de danske kilder til bogen, er det vanskeligt at afgøre, hvornår den danske bog kan være udkommet første gang. Det er også usikkert, om den oprindelige titel har været "Aandelige udkaarne Bønner oc Psalmer til hver Dag i Ugen" - således Adolf Baxmans udgivelse fra 1685 - eller om den senere titel "Morgen- og Aften-Offer, til hver Dag i Ugen" i virkeligheden går bag om Baxman til miniaturetraditionens begyndelse. Der er tidlige vidnesbyrd, der peger på den sidstnævnte mulighed. I Daniel Paullis boghandlerkatalog "Mercurius Librarius Danicus", der er en i princippet fuldstændig fortegnelse over dansk bogproduktion i årene 1672-1681, anføres i januar-nummeret 1681 "Morgen- og Aften Offer/ Udkaarne Bønner og Psalmer, udg. af Gertzen 1680, 32°", hvilket er en helt tredie titel, der dog sammenfatter de to kendte titler. Denne 1680-udgave ved boghandler Christian Geertzen kendes ikke længere[19], men er formentlig trykt af enken efter bogtrykker Matthias Jørgensen Godiche (død 1678), der arbejdede for Geertzen og drev trykkeriet videre efter Godiches død og i 1680 ægtede bogtrykker Conrad Hartvig Neuhoff[20]. Når Chr. Geertzen er bragt ind i billedet, bør også nævnes "Det rette Morgen- og Aften-Offer.

---

[18] Heinz Müller Miniaturbuch Journal, Jg. 5, Heft 2/ Juni 1998 s. 2f.
[19] Charlotte Appel: Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark, bd. 1-2, Det Kgl. Bibl. 2001, Danish Humanist Texts and Studies vol. 23, 571.
[20] Ilsøe 71 og 75.

Bekosted af Chr. Geertzen", Kbh. 1684[21], der formentlig kan have interesse i vor sammenhæng. Initiativet til lilliput-andagtsbogen kan meget vel komme fra Chr. Geertzen. Adolf Baxman har næppe haft kapacitet til at gå nye veje, så vi må anse det for en tilfældighed, at det ældste eksemplar af vor miniature, som tidens grådige tand har levnet indtil i dag, repræsenterer et oplag fra netop Baxmans beskedne trykkeri.

Lilliput-bøger har været på mode i slutningen af 1600-tallet. Det nævnte boghandlerkatalog "Mercurius Librarius Danicus" kender endnu en titel på en bog i 32°, som formentlig må anses for tabt. I januar 1678 anføres "Vade Mecum, eller Manuale, indeholdendis 1. aandelig udkaarne Psalmer ... 2. Aandeligt Røgelsesalter, 1677, 32°." I januar 1683 optræder den samme "Vade Mecum, eller aandeligt Røgelses Alter", 2. udgave, 1682, 32°.[22]

Indholdet af den danske miniature

Vi kan vel ikke på forhånd gå ud fra, at en miniature-bog altid er sekundær i forhold til andre udgivelser. Således ser det ud til, at Vormordsens bønnebog fra 1551 udkom i sedes-format i førsteudgaven 1552 og derefter i oktav. I princippet er der intet til hinder for, at en miniature kan være banebrydende og bringe helt nyt stof på markedet. Alligevel vælger vi at regne det for sandsynligt, at miniature-bogens indhold kan være lanceret i mere traditionelle tryk forinden.

Den hidtidige eftersøgning af forlæg til prosabønnerne er foreløbig resulteret i, at disse genfindes i Daniel Paullis "Aandelige Psalme-Bog indeholdende D.M. Luthers, desligeste andre fromme gudfryctige Christnes ... Psalmer oc Vjser ", Kbh. 1682[23]. På side 265 begynder bønnedelen:
"Aandelige | Morgen- og Aften-Bøner | paa hver Dag i Ugen. | (Udragen (!) af den Bibliske Bede-Kilde.)", og på s. 266-280 findes samtlige miniaturens prosabønner aftrykt. Oplysningen i parentesen om at bønnerne er uddraget af den "Bibliske Bede-Kilde" er imidlertid interessant. En dansk bog af det navn kendes ikke i BD. Men i 1632 udgav Georg Zeämann en "Biblische Betquel vnd Ehren Kron, vff Ehrnberg auss dem himlischen Paradissgarten zusammengeflochten", Nürnberg 1632, hvis indhold af Paul Althaus roses i høje toner[24]. Medmindre andre har udgivet bønnebøger med samme titel, må vi formode her at have den tyske kilde til

---

[21] BD V 40.
[22] Appel 571.
[23] BD I 330. Kort omtalt i Anders Mallings Dansk Salmehistorie VIII, Kbh. 1978, 131. Et eksemplar findes i Norges Nasjonalbibl. Oslo under signatur D 271.
[24] Paul Althaus: Forschungen zur evangelischen Gebetsliteratur, Gütersloh 1927. Reprint Hildesheim 1966, 157.

miniaturens prosabønner. Zeämann forfattede sin 775 sider store bønnebog under et langt fængselsophold i fæstningen Ehrnberg i Tyrol. Zeämann døde i 1638 som superintendent i Stralsund.

Om hans bønners videre skæbne i Danmark-Norge kan oplyses, at de genfindes i en let ændret form s. 7-42 i den bønnebog, der ledsager Joachim Schmedtgens "En Nyttig Psalme-Bog", Kbh. 1699, og har titlen "En Andægtig Bønnebog Som indeholder: I. Morgen- og Aften-Bønner paa hver Dag i Ugen. II. Bønner at bruge udi Kirken for og efter GUds Tieniste. III. Bønner om Skriftemaal og det Højværdige Alterens Sacramente. IV. Bønner for Rejsende til Lands og Vands. V. Bønner udi adskillig Handtering. VI. Bønner udi adskillig Tilfælde. VII. Aarlige Kirke-Bønner. Kiøbenhavn, Trykt hos Hans Kongl. Højh. Bogtr. Joachim Schmedtgen. 1699."

Samme år dukker ugebønnerne også op i "En Andægtig Bønne-Bog Som indeholder: 1. Morgen- og Aften-Bønner paa hver Dag i Ugen. 2. Bønner om Skriftemaal, og det højværdige Alterens Sacramente. 3. Aarlige Kircke-Bønner. Bergen, Tryckt udi Kongl. Majests. privilegerede Bogtryckerie", der ledsager den udgave af Kingos salmebog, der blev trykt i Bergen 1699[25]. Endvidere optræder disse ugebønner i de tilsvarende bønneboger til Kingos salmebog Odense 1701[26]; Odense 1702[27]; uden titelblad[28]; Kbh. uden år[29]; og i flere senere Kingo-udgaver fx Kbh. (Ove Lynow) 1741; Kbh. 1750; Kbh. (forlægger E.D. Nagel, Tønder) 1761; Sorøe (Lindgren) 1762, Kbh. (Godiche) 1762 og 1771 og så sent som i boghandler N.L. Ditlewsens Kingo-udgaver Kbh. 1833 og 1843.

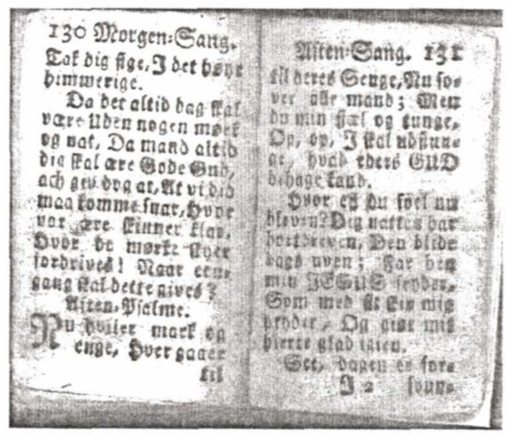

Figur 6. Som aftensalme til tirsdag er side 130 indføjet "Nu hviler mark og enge". Udat. udgave MAO-Bopp.

Miniaturens indhold af salmer er overraskende i flere henseender. Ud fra bogens almindelige disposition kunne vi forvente syv morgen- og syv aftensange. Men der mangler aftensange til både tirsdag og onsdag og en morgensang til fredag. Denne mangel afhjælpes delvis i den udvidede udgave, der tidligst kendes gennem MAO-Bopp og MAO-1726, hvor der for tirsdag aften henvises til pag. 130, dvs. til *NU hviler marck og enge*, og for onsdag til pag. 40, dvs. til *Christe du est den klare dag*, der således

[25] Ugebønnerne findes aftrykt i Bergen-udgaven s. 1-40, dog ikke bønnen til torsdag aften og fredag morgen.

[26] Ekspl. Kgl. Bibl. 4-189-8 nr. 23, bønnebogen er trykt i 1702.

[27] Ekspl. Kgl. Bibl. Bønnebogen rummer fem afsnit og er trykt hos Peter Eichhorn 1702.

[28] Ekspl. Nasjonalbibl. Oslo, D 271, bønnebogen er "Tryckt, Aar 1707".

[29] Ekspl. Kgl. Bibl. Bønnebogen i fem afsnit er trykt hos Peter Eichhorn 1709.

foreslås til både mandag og onsdag aften. Fredag morgen forbliver sangløs.

Salmevalget er ret konservativt. Af 11 salmer kendes de seks fra Thomisssøns salmebog (Th), medens to (onsdag og lørdag morgen) er af Sthen. Alle på nær den til lørdag aften kendes fra fx Cassubens salmebog 1681 og Geertzens 1697[30]. Men hvem har fordelt disse morgen- og aftensange på ugedagene, hvornår er det sket og efter hvilke kriterier? Sangen til tirsdag morgen *Dagen skin frem oc teer sig* kendes tidligst fra Aandelig Vandkilde 1645, medens mandags morgensang *O Gud min HErr, ved sin Søn kier* først dukker op i 1660'erne, så fordelingen af disse sange på ugedagene kan tidligst være fra den periode. Måske er det udgiveren af miniaturen, der alene har ansvaret for denne disposition. Måske har den anonyme udgiver selv digtet lørdagens aftensang, der er bogens sidste tekst og derfor kan opfattes som en slags afsluttende forfattersignatur. I alt fald kendes denne aftensang ikke fra nogen anden af datidens udgivelser. Og med god grund. Dens digteriske kvalitet gør den så langtfra selvskreven i det begrænsede tekstudvalg, som en miniature kan rumme, at det tværtimod virker overraskende, at der levnes plads til den. Udgiveren må have haft særlige grunde til at lade denne tekst aftrykke:

Afften Psalme.
Siungis som,
Allene til dig HErre Jesu Christ, etc.

FOrlad os kiere Gud oc Herre,
oc all Godhedens Fader,
alle Synder oc Miβgierninger,
oc os fra Ont bevare,
Oc vend fra os din strenge Dom,
Med den hellig Aand til os kom,
At vi i Troen ret oc reen,
Dig HErre allen,
maa lydig vær oc altid tien.
Forbarme dig offver os JEsu Christ,
du Lifs Kilde fuld aff Naade,
Oc hielp os, thi du ene est,
Den os kand frj fra Vaade,
oc frelse dine aff all Nød,
Som du har løst med dit Blod rød,
Fra Skyld oc Pjn, oc Synder sin,
Med Raad oc Trøst din,
dennem oc altid ofverskin.

[30] Her og andre steder i artiklen anvender jeg de signaturer for salmebøger, som bruges i Dansk Salmeregistrant på Institut for Kirkehistorie, Københavns Universitet.

Bønhør Gud Fader voris Bøn,
Hielp os oc vær os naadig
Traad frem for os CHriste GUds Søn,
at vi kand være frjmodig,
Bønhør os hellig Aand tillige,
Oc i vor Nød ey fra os vjge:
Du vilt jo ej nogen Synders Død,
O Trefoldighed sød,
Hielp os endelig aff all Nød.

Ingen behøver være i tvivl om, hvorvidt vi her står over for en hidtil ukendt salme af Thomas Kingo fra dennes glansperiode. Når jeg fremhæver den og gengiver den i sin fulde ordlyd, skyldes det udelukkende det bemærkelsesværdige i, at denne aftensang til lørdag uantastet og urørlig fik lov at blive stående i en andagtsbog, der tryktes og gik som varmt brød i tre generationer, fra i alt fald 1685 til 1800! Hvorfor har ikke en eneste af miniaturens forlæggere i løbet af disse 115 år fået lyst til at udskifte denne tekst med en bedre?

Kan denne lørdagssang mon bidrage til at kaste lys over den køberskare, der generation efter generation trofast tog til takke med denne miniature? Var den overhovedet beregnet til at skulle læses eller havde den helt andre funktioner som amulet eller talisman for sin ejermand? Fulgte den som talisman den levende eller den døde ejer? Blev den lagt i ligkisten som lekture til den sidste rejse? Men var det en værdig lørdag aften at byde den døde?

En anden gåde knytter sig til den måske sidste udgave af miniaturen, den udaterede MAO-Seest, der blev udgivet af Matthias Seest i tidsrummet 1792-1812, idet denne udgave vender tilbage til de oprindelige kun 13 linier pr side, jf. ABP-1685, således at den oprindelige tekst uden tillæg afsluttes side 143 ligesom i ABP-1685. Men fordi Seest tillige fastholder det tillæg, der kom til med MAO-Bopp og MAO-1726, må han som den eneste udvide sidetallet til 165.

Interessant er det lille tillæg (fra og med MAO-Bopp og MAO-1726 og alle senere udgaver) med en ny morgensang og en ny aftensang og tre gamle "Daglig Sange". Hvorfor betegnelsen "Daglig Sange" og hvorfra stammer den?

Bibliografi over kendte udgaver

Aandelige udkaarne Bønner oc Psalmer, Kbh. 1685. Forkortet: ABP-1685

Sign.: A^8 - I^8 . Sidetælling 3-143. Titelblad indrammet af røskener. 13 linier pr. side + klummetitler og kustoder. Kolumnestørrelse: 48 x 29 mm. Bindets størrelse: 54 x 33 mm.

Tlbl.: **Aandelige | udkaarne | Bønner | oc Psalmer | til hver Dag | i Ugen. | Tryckt i Kiøben-|hafn hos Joh. Ad. | Baxm. Aar 1685.** |*Bl. A1v tomt. Bl. A2r (side 3): [frise]* | *lin. 1-6:* I Nafn Gud Fa-|ders/ Søns og Hel-|lig Aands/ Amen. | Morgensignelse. | om Søndagen. | IEg siger dig/ min | *Side 143 lin. 8-12:* vjge: Du vilt jo ey no-|gen Synders Død/ O | Trefoldighed sød Hielp | os endelig aff all Nød. | *[vignet]* |

Kolofon bl. I8v: [frise] | **Kiøbenhafn/| Tryckt oc findis | til kiøbs hos Iohan | Ad. Baxmau** *[sic!].* | **Aar 1685.** | *[vignet]*

Fig. 7. Kolofon til Aandelige udkaarne Bønner, Kbh. 1685. Ang. titelblad se fig. 1.

Med kun 13 linier á 17-20 bogstaver pr. side er bogens omfang til at overskue. Bogen er disponeret efter ugedagene med fire tekster til hver dag: morgensignelse, morgensang, aftensignelse og aftensang. Der mangler dog aftensang både tirsdag og onsdag. Om fredagen, hvor morgensignelsen er meget omfattende, mangler en morgensang. Bogens indhold er som følger:

Side 3 (bl. 2r): I Nafn Gud Faders, Søns og Hellig Aands, Amen. Morgensignelse. om Søndagen. (IEg siger dig, min himmelske Naadige Gud oc Fader, aff Hiertet Loff oc Tack ved IEsum Chri-|[s. 4] stum din kiere Søn, at du mig i denne forgangne Nat aff din høyberømte offvermaadige Barmhiertighed for den onde Fiendis List oc Particker [dvs. Practicker], oc for all Ulycke oc Skade ... oc med dine hellige Engle slaa en Vognborg omkring mig, at mig intet Ont vederfarer, oc at de Ugudeliges Haand icke rører mig ...)

S. 9: Morgen Psalm. Søndags Morgen Sang. (*DIg tacker jeg kiere HErre...*), 10 str. Th 318r.

S. 17: Søndags Afftensignelse. I Naffn Gud Faders, Søns, oc Hellig Aands. (IEg priser dig HErre GUD Himmelske Fader, at du mig denne forgangne Dag, oc min gandske Liffs tjd, saa rigeligen haffver opholdet, oc ved din gud-|[s. 18] dommelige Beskyttelse, fra alt ont oc Ulycke gandske Faderlig bevaret...)

S. 23: Søndags Afften Sang. (*Christe du est baade Lius oc Dag...*), 7 str. Th 322r.

S. 27: Morgensignelse om Mandagen. (IEg priser dig HErre GUd Himmelske Fader, aff all Krafft oc Formue, at du mig denne fremfarne Nat under dine Vingers skygge...)

S. 35: Mandags Morgensang, siungis som: Ieg tacker dig ret, etc. (*O Gud min HErr/ Ved din Søn kier/ Ieg dig nu Tack mon gøre/ At nu i Nat/ mig ved din Mact/ Intet ont kunde røre...*), 8 str. (som i Cassuben 1685 s. 842. Kendes tidligst i Cassube 1661 s. 257; M-C

1664ff s. 809; Habereggers "En ny bibelsk Haandbog" 1665 s. 296; Geertzen En Ny ... Ps. 1685 s. 53.

S. 39: Mandags Afftensignelse. (ALMæctige Ævige GUD, jeg siger dig med Mund oc Hierte Lof oc Tack, at du mig i denne Dag af jdel Naade oc Barmhiertighed ...)

S. 46: Mandags Afften Sang. (*CHriste du est den klare Dag*...), 7 str. Th 322v.

S. 49: Morgensignelse om Tisdagen. I Nafn Gud Faders etc. (Lofvit være du O Gud min Skabere, Lofvit være du, O Gud min Frelsere, Loffvit være du, o Gud min høyeste trøst, som er min Skiold...)

S. 55: Tiβdags Morgen-Sang. Siungis som: Beholt os HErre ved dit, etc. (*DAgen skin frem oc teer sig/ O HErre Gud vi lofve dig/ vi tacke dig oc ere glad/ At du os haffver bevart i Nat*), 7 meget ringe strofer (som i Cassuben 1685 s. 514). Tidligst i Aandelig Vandkilde 1645 s. 132, derefter i M-C 1654 s. 487; Cassube 1661 s. 433; Haberegger 1676 s. 362; Geertzen 1685 s. 27; Wedemann 1688 s. 486.

S. 58: Tiβdags Afftensignelse. (LOffvet være du himmelske Fader, ved Jesum Christum i den hellig Aand, som mig arme Syndere, aff din ofvermaadige Godhed denne Dag paa...)

S. 66: Onβdags Morgensignelse. I Nafn Gud Fad. , etc. (Almæctige gode Gud efterdi du i fordum Tid dit Folck Israel i Lowen befalet, dig hver Morgen at giøre et Brændoffer...)

S. 71: Onβdags Morgen Sang. (*IEg vil din Prjs udsiunge*), 11 str. Hymn. Medd. 1993 193-209.

S. 79: Onβdags Aftensignelse. (O Allmectige Gud som aff Nattens Mørckhed giør den klare Dag, oc aff den liuse Dag den mørcke Natt: Efter som du i fordum dage, dit Folck Israel i Loven befalet, at mand icke alleene og(!) Morgenen, men oc saa om Afftenen skulde giøre dig et Brændoffer, saa fræmbær jeg ocsaa nu for dig mit Afftenoffer...)

S. 86: Torβdags Morgensignelse. (O HErre JEsu, du som est det Evige sande Lius, Retferdighedsens Soel, Opgangen aff det Høye, den skiøne, klare, ønskelige Morgenstierne, i dit Nafn staar jeg op, aarle vaager jeg til dig...)

S. 93: Torβdags Morgensang. (*DEn signede Dag som vi nu see*), 9 str. Th 316v.

S. 100: Torsdag Afftenssignelse. (O HErre Jesu Christe, du sande evige Lius, som giør Morgenrøden oc Afften mørck: Jeg siger dig aff Hiertet Loff oc Tack, at du ved ... Naar Søffnen falder min Øyen paa, etc. Mit Hierte lad for dig vaagen staa/ Holt ofver mig din højre Haand/ At jeg ey falder i syndsens Baand...)

S. 105: Torsdags Afftensang. (*SOlen er nu nedgangen plat*), 4 str. Th 325v.

S. 107: Fredags Morgensignelse, Sammendragen af Davids Psalter. (Gud du est min Gud, aarle vaager jeg til dig, min Siel tørster efter dig, all min Begiering er til dig, naar jeg gaar til Sengs, da tencker jeg paa dig, naar jeg opvaagner da taler jeg om dig...)
S. 120: Fredags Afftensignelse. (MIn Siel nu lofver HErren, oc hvad i mig er, hans hellige Naffn, min Siel loffve HErren, oc forglem aldrig det Gode hand hafver giort dig. Jeg vil loffve HErren saa lenge jeg leffver, oc siunge min Gud Loff...)
S. 127: Fredags Afftensang. (*O Du Trefoldig Eenighed*), 3 str. Th 323v.
S. 128: Løffverdags Morgensignelse. (ACh du trofaste Gud oc himmelske Fader, at jeg dig nocksommelig skulle kunde loffve, oc for alle dine Velgierninger tacke, som du mig min gandske Liffs tid, indtil denne Stund, saa Faderlig bevist hafver ...)
S. 131: Morgensang om Løffverdagen. (*O GUD skee Loff til evig Tid*), 10 str. BH 251.
S. 136: Løffverdags Afftensignelse. (BArmhiertige, evige Gud oc Fader, jeg siger dig atter igien af Hiertet Loff oc Tack, at du icke alleene i denne Dag eller forgangne Uge, men oc all min gandske Liffs tid, fra all Ulycke oc Skade, paa Siels oc Legems vegne, saa Faderlig ... Oc naar min Dødsstund kommer nær/ Tag mig til dig HErre Jesu kier/ Thi du est min/ oc jeg er din/ Hos dig jeg gierne snart vild vær/ Amen.)
S. 140: Afften Psalme. Siungis som, Alleene til dig HErre Iesu Christ, etc. (*FOrlad os kiere Gud oc Herre...*), 3 str. Aftrykt foran.

Det noteres - som en tilfældigt valgt variant - , at bogens sidste linie lyder: "os *endelig* aff all Nød". Samme ordlyd i MAO-1726, 1736, 1755, 1782, 1792, 1799 og 1800. Samme tekst er ændret til "os *evindelig* af al nød" i MAO-Bopp, MAO-1758 og MAO-Seest.

Ekspl. i Videnskabernes Selskabs Bibliotek i Trondhjem, kat. nr.: LibR An 8 909. Med bevaret spænde og indb. i brunt hellæder. Udgaven ikke i BD. Registreret af forf. den 25. sept. 1990. En hjertelig tak til fagbibliotekar Karin Helene Hognestad for stor hjælpsomhed både dengang og siden med disse små bøger, bl.a. for angivelse af kolumne- og bindstørrelse for ABP-1685, -1691 og MAO-Bopp.

Litt.: Harald Ilsøe: *Bogtrykkerne i København og deres virksomhed, Kbh. 1992*, 73. Johan Adolf Baxman overtog 1678 Nicolai Müllers trykkeri. Efter 1692 kendes kun auktionskataloger fra hans trykkeri. Sidste tryk er fra år 1700. Hans efterfølger har muligvis været Jørgen Matthiasen Godiche, fader til Andreas Hartvig Godiche, jf. MAO-1736ff.

[Aandelige udkaarne Bønner oc Psalmer], Kbh. 1691. ABP-1691

Sign.: A^8 - I^8 . Sidetælling 3-143. Tlbl. mangler. 13 linier pr. side + klummetitler og kustoder. Kolumnestørrelse: 48 x 29 mm. Bindstørrelse: 53 x 38 mm.

Første bevarede blad A2r (s. 3): [frise] *lin. 1-5:* I Nafn Gud Fa-|ders/ Søns oc Hel-|lig Aands/ Amen. | Morgensignelse | om Søn[dagen] |
Kolofon bl. I8v: **Kiøbenhafn/| Tryckt oc findis | til kiøbs hos Iohan | Adolph Baxman. | Aar 1691.**

Satsen er i store dele af bogen identisk med ABP-1685 og synes at være samme oplag, men fx s. 45 er anvendt andre typer. Bogens omfang og indhold er som i ABP-1685. Det må dog overvejes som en mulighed, at nærværende oplag kan være udkommet med titlen "Morgen- og Aften-Offer...".
Ekspl. i Videnskabernes Selskabs Bibl. i Trondhjem, kat. nr.: LibR An 8 910. Indb. i kalveskind, indlagt i kassette udført i sirts af bibliotekets konservator. Bogen kendes ikke i BD.
Litt.: om Baxman se ABP-1685.

Morgen og Aften-Offer, Kbh. uden år. MAO-Bopp.
Sign.: A^8 - I^8 . Sidetælling 3-144. Tlbl. med røskenramme. 15 linier pr. side + klummetitler og kustoder. Kolumnestr. 57 x 33 mm. Bindstr. 60 x 38 mm.
Tlbl.: **Morgen- | og | Aften-|Offer, | til hver Dag | i Ugen. | Kiøbenhavn, | findes tilkiøb hos | J. Boppenhausen.** | *Bl. A1v:* Psalm. 102. | v. 11. | Min Siæl lov | HErren! | Og hvad i mig | er, hans hellige| Navn! | *Bl. A2r (s. 3): [frise]* | *lin. 1-5:* I Navn GUD | Faders, Søns og | hellig Aands, Amen. | Søndags Mor-|gen-Bøn. | *S. 124 lin. 4-7:* vige; Du vilt jo ey no-|gen synderes død, O | Trefoldighed sød, Hielp | os evindelig af al nød. | *Derefter følger fem nytilkomne salmer. Lin. 8-12:* Morgen-Sang. | Mel. Nu velan vær | frisk til mode. | Gud skee lov for nat-|tens ende, For den | *S. 144 lin. 4-7:* 3. Hellig Aand, bliv | du nu med os, Og lad | os ikke fordær-|ves, etc. | *[vase med blomster som vignet].*

Morgen=
og
Aften=
Offer,
til hver Dag
i Ugen.
Kiøbenhavn,
findes tilkiøb hos
J. Boppenhausen.
Fig. 8. Titelblad til MAO-Bopp u. år.

Efter det tilkomne indledende skriftsted bl. A1v følger samme indhold som ABP-1685 og -1691. Men med større linietal (15 linier) pr. side slutter aftensalmen til lørdag allerede s. 124 lin. 7. Derved bliver der tyve sider til overs, når det hidtidige sidetal 144 fastholdes, og derfor plads til fem ekstra salmer. Det bemærkes, at betegnelsen Morgensignelse og Afftensignelse nu er ændret til Morgen-Bøn og Aften-Bøn. Særlig noteres disse ændringer: "*Mandags Morgen-Bøn.* (Jeg *takker* dig HErre Gud himmelske Fader, af al *min* Kraft og Formue..." og "Mandags Aften-*Bøn.* (*O* Almægtige, Evige Gud...). Der er endvidere rådet bod på den manglende aftensang til tirsdag og onsdag med en henvisning de to respektive steder:

"Aftensang see p. 130" [Nu hviler mark og enge] og "Aften-sang findes p. 40" [Christe du est den klare dag].

Side 124 lin. 8 - side 144 lin. 7 følger endelig de nævnte fem tilføjede salmer:

S. 124: Morgen-Sang. Mel. Nu velan vær frisk til mode. (*Gud skee lov for nattens ende...*), 9 str. , også i Cassuben 1685 s. 1021. Med denne mel. også i Paullis Aandelige Psalme-Bog 1682 s. 50; Cassubes Haandbog 1684 s. 50; Schmedtgen 1697 s. 18.

S. 130: Aften-Psalme (*Nu hviler marck og enge...*), 9 str. BH 587; Malling III 453f; (fig. 6).

S. 135: Daglig Sange. (*O HErre frels mig, og døm min sag*), 4 str. Th 216r.

S. 138: En Anden. (*HErren i din nød høre dig*), 8 str. Rerav 1574. BH 85.

S. 142: (*GUd Fader, bliv du nu med os*), 3 str. Th 110v.

Ekspl. i Videnskabernes Selskabs Bibl. i Trondhjem, kat. nr.: LibR An 8 983. Indb. i gedeskind og indlagt i meget gammel skindfutteral. Konserveringsnummer 487 (1987).

Litt.: Dansk Biografisk Leksikon 2, 1979, 352 oplyser, at Johann Boppenhausen levede ca. 1666-1740, kom til Danmark 1699, arbejdede en tid hos Wolffgang Lamprecht, løste borgerskab 1703 og blev en højt anset bogbinder i København.

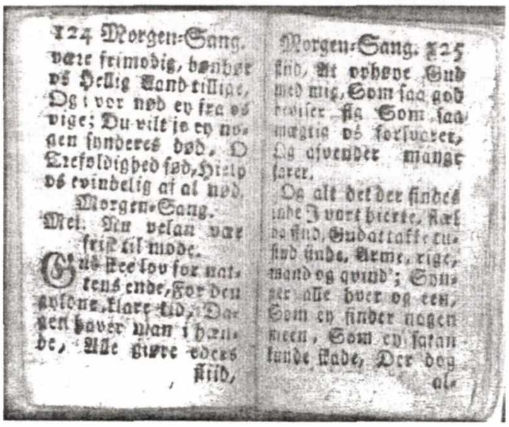

Fig. 9. Side 124 begynder i MAO-Bopp fem tilføjede salmer.

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. 1726. MAO-1726.

Sign.: A8 - I8 . Sidetælling 3-144. Tlbl. med røskenramme. 15 linier pr. side + klummetitler og kustoder. Ingen kolofon. Kolumnestørrelse: 44 x 28 mm. Bindets størrelse: 60 x 39 x 10 mm.

Tlbl.: **Morgen- | Og | Aften- | Offer, | til hver Dag | i Ugen. | Kiøbenhavn/ | [T]rykt hos Joach. | Schmidtgen/ | 1726** | *Bl. A1v:* Psalm. 102. v. 11. | *[træsnit: David med krone og harpe, i rund ramme af aks]* | Min Siæl/ lov HE[r-] | ren! Og hvad i [mig] | er/ hans hellige Na[vn!] | *Bl. A2r (s. 3):* [frise] | *lin. 1-5:* I Navn GUD | Faders/ Søns og | Hellig Aands/ Am. | Søndags Mor- | gen-Bøn. | *S. 124 lin. 4-7:* vige; Du vilt jo ey no- | gen synderes død, O | Trefoldighed sød, Hielp | os endelig af al nød. | *Derefter følger fem nytilkomne salmer. Lin. 8-12:* Morgen-Sang. | Mel. Nu vel an vær | frisk til Moode. | Gud skee lov for nat- | tens ende, For den | *S. 144 lin. 4-7:* 3. Hellig Aand, bliv | du nu med os, Og lad | os ikke fordær- | ves, etc. | *[stiliseret blomstervignet]*.

Efter det tilkomne indledende skriftsted bl. A1v følger samme indhold som ABP-1685 og -1691. Men med større linietal (15 linier) pr. side slutter aftensalmen til lørdag allerede s. 124 lin. 7. Derved bliver der tyve sider til overs, når det hidtidige sidetal 144 fastholdes, og derfor plads til nedenstående fem ekstra salmer. Det bemærkes, at betegnelsen Morgensignelse og Afftensignelse nu er ændret til Morgen-Bøn og Aften-Bøn. Særlig noteres disse ændringer: "*Mandags Morgen-Bøn.* (Jeg *takker* dig HErre GUd himmelske Fader, af al *min* Kraft og Formue..." og "Mandags Aften-*Bøn.* (*O* Almægtige, Evige GUd...). Der er endvidere rådet bod på den manglende aftensang til tirsdag og onsdag med en henvisning de to respektive steder: "Aftensang see p. 130" [NU hviler marck og enge] og "Aften-Sang findes pag. 40" [Christe du est den klare dag].

Side 124 lin. 8 - side 144 lin. 7 følger endelig de nævnte fem tilføjede salmer:

S. 124: Morgen-Sang. Mel. Nu vel an vær frisk til Moode. (*GUd skee lov for nattens ende...*), 9 str. , også i Cassuben 1685 s. 1021. Med denne mel. også i Paullis Aandelige Psalme-Bog 1682 s. 50; Cassubes Haandbog 1684 s. 50; Schmedtgen 1697 s. 18.

S. 130: Aften-Psalme (*NU hviler marck og enge...*), 9 str. BH 587; Malling III 453f.

S. 135: Daglig Sange. (*O HErre frels mig, og døm min sag*), 4 str. Th 216r. Str. 4 kaldes fejlagtigt 3.

S. 138: Een Anden. (*HErren i din nød høre dig*), 8 str. Rerav 1574. BH 85.

S. 142: (*GUD Fader, bliv du nu med os*), 3 str. Th 110v.

Ekspl. i embedsarkivet i Kristkirkens Pastorat, Tønder. Indbundet i nyere sort papbind. Titelblad repareret med tab af ramme til følge. Ingen proveniens. Bogen er indlagt i futteral med metalramme og spænde, udvendig beklædt med metaltrådsvæv i tern, indvendigt med silkefor. Tak til sognepræst Jens Elkjær Petersen, Tønder, for imødekommende hjælp.

Fig. 10. Titelblad og sidste blad i MAO-1726.

Litt.: Ilsøe 75-77 oplyser, at Joachim Schmidtgen var bogtrykker 1682-1732/1733. I 1735 blev trykkeriet solgt til Andreas Hartvig Godiche, se MAO-1736, -1743, -1746, -1755.

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. 1736. MAO-1736.

Sign.: A^8 - I^8 . Sidetælling fra bl. A2r: 3-144. Klummetitler og kustoder. 15 linier pr. side. Titelblad indrammet af røskener.

Tlbl.: **Morgen- | Og | Aften-|Offer | til hver Dag | i Ugen. | Kiøbenhavn/| Trykt hos Andr. | Hartv. Gødiche/ | 1736.** | *Bl. A1v:* Psalm 102. v. 1 | *[træsnit: David med krone, indrammet af aks]* | Min Siæl/ lof HEr-|ren! Oc hvad i mig | er/ hans hellige Navn.

| *Bl. A2v: frise af røskener. Lin. 1-5:* I Navn GUd | Faders/ Søns og | Hellig Aands/ Am. | Søndags Mor-|gen-Bøn. *Side 124 lin. 4-7:* vige/ Du vilt jo ey no-|gen Synderes Død/ O | Trefoldighed sød/ Hielp | os endelig af all Nød. *Derefter følger fem tilkomne salmer. Lin. 8-12:* Morgen-Sang. | Mel. Nu vel an vær | frisk til Mode/ etc. | GUd skee Lof for Nat-|tens Ende/ For den | *Side 130 lin. 13-15:* Aften Psalme. | Nu hviler Marck og | Enge/ Hver gaaer | *Side 135 lin. 12-14:* Daglig Sange. | O HErre frels mig/ | og døm min sag | *Side 138 lin. 15:* Een Anden. | *Side 139 lin. 1-2:* HErren i din nød | høre dig/ Jakobs | *S. 142 lin. 11-12:* Gud Fader/ bliv du | nu med os/ Og | *S. 144 lin. 6-7:* os ikke forder-|ves/ etc. | *[vignet af slyngede ranker].*

Fig. 11. Titelblad og og efterflg. opslag i MAO-1736.

Ekspl. 1 i Nasjonalbibl. Oslo, sign.: U. S. 8 D34. Indb. i sort skind. På forperm stempel i guld: "Bibl. Univers. Freder." Ingen proveniens.

Ekspl. 2 samme sted, sign.: U. S. 8 D34. Indb. i papbind med prægede blomsterforsiringer. En varm tak til Edgar Ytteborg, Paleotypsamlingen, for stor hjælpsomhed.

Litt.: Dansk Biografisk Leksikon V, 1980, 230, og Ilsøe 126-129 oplyser, at Andreas Hartvig Godiche (1714-69) stod i lære hos stedfaderen J.J. Høpfner og i 1735 som 21-årig købte Joachim Schmedtgens trykkeri, jf. MAO-1726, et af de bedste i Kbh. og flyttede det til "Skindergaden næst ved vor Frue Skole", hvorfra hans første tryk udgik i 1736. Uden særlige privilegier var Godiche de første 15-20 år henvist til at producere efterspurgt opbyggelig litteratur eller tage mod bestillinger udefra. I 1755 blev han 2. bogtrykker ved universitetet.

Fig. 12. Sidste side og inderperm i MAO-1736.

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. 1743. MAO-1743.

Sign.: A^8 – I^8 . Sidetælling 3-144. Tlbl. indrammet af blomsterranke sammensat af røskener. Kolumnestr. 43 x 26 mm. Bindet måler 58 x 38 x 13 mm. 15 linier pr. side + klummetitler og kustoder.

Tlbl.: **Morgen- | Og | Aften-| Offer | til hver Dag | i Ugen. | Kiøbenhavn/| Trykt hos Andr. | Hartv. Godiche/| 1743.**

Bl. A1v: Psalm 102. v. 11 | *[træsnit med kong David]* | Min Siæl, lof HEr-|ren! Oc hvad i mig | er hans hellige Navn. | *Bl. A2r: [frise foroven]* I Navn GUd | Faders, Søns og |

Bl. I8v (s. 144) lin. 1-7: 2. JEsu Christ/ bliv | du nu med os/ Og lad | os ikke forderves/ etc. | 3. Hellig Aand/ bliv | du nu med os/ Og lad | os ikke forder-|ves/ etc. |*[vignet].*

Samme indhold og omfang som MAO-Bopp.

Ekspl. i Kgl. Bibl. 4-147-8°. Bindet i brunt skind (ormædt i ryg) på træ i kassette.

Litt. om Andreas Hartvig Godiche se under MAO-1736.

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. 1746. MAO-1746.

Sign.: A^8 – I^8 . Sidetælling 3-[144]. Tlbl. indrammet af blomsterranke sammensat af røskener. Kolumnestr. 43 x 27 mm. Bindet måler 58 x 38 x 13 mm. 15 linier pr. side + klummetitler og kustoder.

Tlbl.: **Morgen- | Og | Aften-| Offer | til hver Dag | i Ugen. | Kiøbenhavn/| Trykt hos Andr. | Hartv. Godiche/| 1746.**

Bl. A1v: Psalm 102. v. 11. | *[træsnit med kong David siddende med harpe i en ramme af aks]* | Min Siæl, lof HEr-|ren! Oc hvad i mig | er hans hellige Navn. | *Bl. A2r: [frise foroven]* | I Navn GUd | Faders, Søns og | Hellig Aands, Am.

Sidste bevarede tekst, bl. I7v (s. 142) lin. 11-15: Gud Fader/ bliv du | nu med os/ Og |

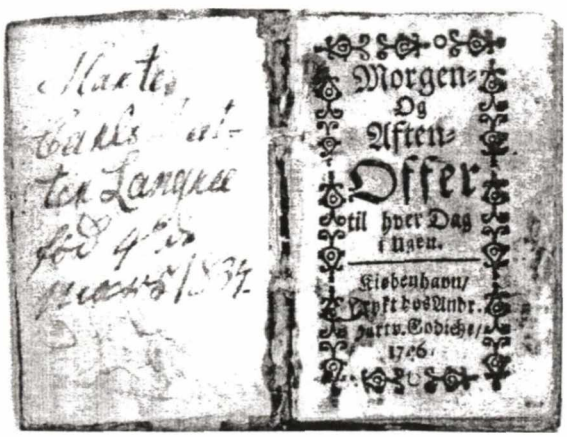

Fig. 13. Proveniens og titelblad til MAO-1746.

Fig. 14. Første opslag, side 2-3, i MAO-1746.

lad os ikke forderves/ | Giør os af alle vore | synder frie/ Den stund |. *Blad I8 (side 143-144) mangler.*
Ekspl. i privateje: Ulf Hansen, Kartverksveien, Hønefoss, Norge. Proveniens: På indersiden af forpermen: Marte Carls Datter Langree fød 4de mars 1834. Tilsvarende på bagpermen: Denne Bog tilhører mig Marte Langree 1836.
Litt. om Andreas Hartvig Godiche se under MAO-1736.

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. 1755. MAO-1755.
Sign.: A^8 - I^8 . Sidetælling 4-144. Tlbl. indrammet af røskenrække. Kolumnestr. 42 x 28 mm. Bindet måler 59 x 38 x 9 mm. 15 linier pr. side + klummetitler og kustoder.
Tlbl.: **Morgen- | Og | Aften-|Offer | til hver Dag | i Ugen. | Kiøbenhavn/| Trykt hos Andr. | Hartv. Godiche/| 1755.** *Bl. A1v:* Psalm 102. v. 11 | *[træsnit med harpespillende kong David i cirkelrund tovsnoet ramme]* | Min Siæl, lof HEr-|ren! Og hvad i mig | er hans hellige Navn. | *Bl. A2r (side 3): [foroven frise af røskener] lin. 1-6:* I Navn GUd | Faders, Søns og | Hellig Aands, Am. | Søndags Mor-|gen-Bøn. | Jeg siger Dig, min|. *Side 124 lin. 6-11:* Trefoldighed sød, Hielp| os endelig af all Nød. | Morgen-Sang. | Mel. Nu vel an vær| frisk til Mode, etc. | GUd skee Lof for Nat-|. *Side 144 lin. 4-7:* 3. Hellig Aand/ bliv | du nu med os/ Og lad| os ikke forder-|ves/ etc. | *[slutvignet].*

Fig. 15. Titelblad til MAO-1755.

Teksten fra side 124 lin. 8ff er identisk med udvidelsen i MAO-Bopp.
Ekspl. i Kgl. Bibl. 4-147-8°. Komplet. Indb. i violet fløjl med guldtryk på forperm: MORGEN | OG | AFTEN-| OFFER. I samlekassette med ialt ti eksemplarer fordelt på otte udgaver.
Litt.: BD I 319. Om Andreas Hartvig Godiche se under MAO-1736.

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. 1758. MAO-1758.
Sign.: A^8 - I^8 . Sidetælling 3-144. Tlbl. indrammet af røskenranke. Kolumnestr. 42 x 26 mm. Bindet måler 58 x 40 x 9 mm. 15 linier pr. side + klummetitler og kustoder.
Tlbl.: **Morgen- | Og |Aften-|Offer, | til hver Dag i | Ugen | Kiøbenhavn,| trykt hos Niels | Hansen Møller.| 1758.** *Side 124 lin. 6-11:* Trefoldighed sød, Hielp| os evindelig af al nød. | Morgen-Sang. | Mel. Nu velan vær| frisk til mode. | Gud skee lov for nat-|. *Side 144 lin. 4-7:* 3. Hellig Aand, bliv | du nu med os, Og lad os ikke fordær-|ves, etc. | *[slutvignet med fem rækker forskellige røskener i trekant på højkant].*

Teksten fra side 124 lin. 8ff er identisk med udvidelsen i MAO-Bopp.
Ekspl. i Kgl. Bibl. 4-147-8°. Komplet. Indb. i nyere gulligt marmoreret bind med titel på forperm i guld: Morgen og | Aften-Offer. | 1758.
Litt.: Else Schäffer Wolf: Lilliputiana 1951 21. Ilsøe 121 oplyser, at Niels Hansen Møller (1702-1759) i 1733 anlagde et beskedent nyt trykkeri. Han arbejdede hovedsagelig for bestilling. Efter Møllers død i aug. 1759 trykte enken samme år 3. oplag af Fr. Boyes "Nogle faae udvalgte og med Blod besprengte Blomster", en bog, som Møller selv havde trykt ca. 1750 og 1753. Denne bog blev trykt for hans egen regning i det usædvanlige lille duodes-tværformat, hvor bogblokken måler ca. 49 x 95 mm. Denne bogtrykker så åbenbart salgsmuligheder i bøger trykt i usædvanlige formater. I lignende tværformat trykte han 1754 Bogatzkys "En gylden Skat-Kiste".

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. 1760'erne?
Tlbl.: **Morgen og Aften-Offer til hver Dag i Ugen. Kiøbenhavn, trykt hos Høpfner oc findes hos hannem tilkjøbs.**
Eksistensen af denne udgave kender jeg kun, fordi Else Schäffer Wolf omtaler den som den ældste danske miniature i hendes bogsamling. Hun oplyser, at udgaven ikke har trykkerår, "men maa vel ligge omkring 1760'erne, da dens forgænger er trykt i 1758". Med den større viden, vi nu har om hele MAO-traditionen, vil vi dog være forsigtige med at udtale os om en bestemt forgænger for dette Høpfner-tryk. Er der for øvrigt tale om Johan Jørgen Høpfner, der trykte 1720-1759 (Ilsøe 103f og 112-116) eller om sønnen Nicolai Christian Høpfner (1720-82), som ledede trykkeriet fra 1759 til sin død sept. 1782 eller hans søn Peter Marquard Høpfner (1751-1800)? Ilsøe 162-164; Dansk Biografisk Leksikon VII, 1981, 53f.
Ekspl. i ukendt privat(?)eje.
Litt.: Else Schäffer Wolf: Lilliputiana, Kbh. Det Berlingske Bogtrykkeri 1951, 20f.

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. 1781. MAO-1781.
Sign.: A^8 - I^8 . Sidetælling 3-144. Tlbl. indrammet af bladrøskener. Klummetitler og kustoder.
Tlbl.: **Morgen-| og |Aften-|Offer | til hver Dag | i Ugen. | Kiøbenhavn,| Trykt hos L. C. | Simmelkiær. | 1781** *[??, de to sidste cifre er ganske utydelige]. Bl. A1v:* Psalm. 102. v. 11. |*[blomst i tønde]* | Min Siel, lov HEr-|ren! Og hvad | i mig er hans hellige | Navn. *Bl. A2r: [frise foroven]. Side 144 lin. 4-7:* 3. Hellig Aand, bliv | du nu med os, Og lad | os ikke forder-|ves, etc. | *[blomsterkurv som slutvignet].*

Ekspl. Kgl. Bibl. 4-147-8°. Indb. i violet fløjl med guldtryk på forperm: MORGEN | OG | AFTEN-| OFFER. I lille sort kassette, anbragt i større samlekassette med ialt ti eksemplarer fordelt på otte udgaver.
Litt.: BD V 41 læser trykåret som 1781. Ilsøe 179f oplyser, at Lauritz Christensen Simmelkiær havde eget trykkeri 1773-1789 i Adresse-Contoir Gaarden, Amagertorv.

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. 1782. MAO-1782.
Sign.: A^8 - I^8 . Sidetælling 4-144. Tlbl. indrammet af blomsterrøskener som MAO-1781. Samme blomsterkurve bl. A1v og I8v og samme frise bl. A2r som i MAO-1781. 15 linier pr. side + klummetitler og kustoder.
Tlbl.: **Morgen-| og | Aften-| Offer | til hver Dag | i Ugen. | Kiøbenhavn. | Trykt hos L. C. | Simmelkiær.| 1782.** *Side 124 lin. 6-11:* Trefoldighed sød, Hielp | os endelig af all Nød. | Morgen-Sang. | Mel. Nu vel an vær | frisk til Mode, etc. | Gud skee lov for Nat-|. *Side 144 lin. 4-7:* 3. Hellig Aand, bliv | du nu med os, Og lad | os ikke forder-|ves, etc. | *[blomsterkurv som slutvignet].*
Ekspl. i Kgl. Bibl. 4-147-8°. Primitivt indb. i brunt læder med simpel snor som spænde. I violet kassette. Proveniens: Isak Larsen Duelund[?] 23. 4. 46. Yderligere håndskrift bag i bogen ikke tydet. I samlekassette med i alt ti eksemplarer omfattende otte udgaver.
Litt.: BD V 531. Ilsøe 179f om Lauritz Christensen Simmelkiær se MAO-1781.

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. 1792. MAO-1792.
Sign.: A^8 - I^8 . Sidetælling 4-144. Tlbl. indrammet som MAO-1781. Samme blomsterkurve bl. A1v og I8v og samme frise bl. A2r som i MAO-1781. 15 linier pr. side + klummetitler og kustoder. Kolumnestr. 42 x 29 mm. Bindet måler 59 x 37 x 9 mm.
Tlbl.: **Morgen-| og | Aften-| Offer | til hver Dag | i Ugen | Kiøbenhavn | Trykt hos Sim-|melkiærs Enke. | 1792.** *Side 124 lin. 6-11:* Trefoldighed sød, Hielp | os endelig af al Nød. | Morgen-Sang. | Mel. Nu vel an vær | frisk til Mode, etc. | Gud skee lov for Nat-|. *Side 144 lin. 4-7:* 3. Hellig Aand, bliv | du nu med os, Og lad | os ikke forder-|ves, etc. | *[blomsterkurv som slutvignet].*
Ekspl. 1 i Kgl. Bibl. 4-147-8°. Indb. i brunt læderbind med guldtryk som ramme på for- og bagperm og guldbånd på ryg. I samlekassette med i alt ti eksemplarer omfattende otte udgaver.

Ekspl. 2 i Kgl. Bibl. 4-147-8°. Indb. i sort præget bind med blomsterdekorationer på permen. Uden ryg og titelblad. Bevaret er s. 5-140. Sidste bevarede tekst er s. 140 lin. 14-15: 5. De Fiender paa | Vogne forlade sig, Paa |

Litt.: BD V 531 anfører ekspl. 1, BD V 41 ekspl. 2 uden titelblad. Ilsøe 180 oplyser, at Lauritz Christensen Simmelkiærs efterlevende hustru Elisabeth (Else) Johanne, født Walther, efter sin mands død maj 1789 førte trykkeriet videre med søsterdatterens mand bogtrykker Poul Poulsen som leder. Elisabeth døde august 1792, hvorefter søsterdatteren Magdalene Catharine Fastrup og Poul Poulsen førte trykkeriet videre. Ilsøe 202.

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. 1799. MAO-1799.

Sign.: A^8 - I^8 . Sidetælling 4-144. Tlbl. indrammet af enkel stav med stiliserede blade. Kolumnestr. 42 x 29 mm. Bindet måler 58 x 38 x 11 mm. 15 linier pr. side + klummetitler og kustoder.

Tlbl.: **Morgen-| og | Aften-| Offer | til hver Dag | i Ugen. | Kiøbenhavn.| Trykt hos Hofbogt. | N. Møller og Søn. | 1799.**

Bl. A1v: Psalm. 102. v. 11 | *[stængel med blade og blomst]* | Min Siel, lov HEr-|ren! Og hvad i mig er, hans hellige Navn. | *Bl. A2r: [foroven som frise en ramme omkring 3 x 3 stjerner]. Lin. 1-5:* I Navn Gud | Faders, Søns og | Hellig Aands, Amen. | Søndags Morgen-Bøn. | Jeg siger dig, min |. *Side 124 lin. 6-11:* Trefoldighed sød, Hielp | os endelig af al Nød. | Morgen-Sang. | Mel. Nu velan vær | frisk til Mode, etc. | Gud skee lov for Nat-|. *Side 144 lin. 4-10:* 3. Hellig Aand, bliv du nu med os, Og lad | os ikke forderves, etc. | *[aflang vignet af form som nytårsknallert]* | **Findes tilkiøbs i Ber-|gen hos Hybert Losch, | Bogbinder og privile-|geret Boghandler.**

Fig. 16. Titelblad til MAO-1799.

Teksten fra s. 124 lin. 8ff er som i MAO-Bopp.

Ekspl. Kgl. Bibl. sign.: 4-147-8°, indb. i grønt bind. I samlekassette med i alt ti eksemplarer omfattende otte forskellige udgaver.

Litt.: BD V 41. Dansk Biografisk Leksikon 10, 1982, 253 omtaler Nicolaus Møller (1733-1806) som sin samtids ypperste bogtrykker. Ilsøe 158-161 oplyser, at han i 1758 ægtede en datter af E.H. Berling og derved blev besvogret med Berling- og Godichefamilien. Da Godiches trykkeri blev afviklet 1780-83, havde han som eksekutor overledelsen af dette. Møller fik i 1765 titel af hofbogtrykker og gjorde 1789 sønnen Ernst Andreas Hartvig Møller til kompagnon, også denne med tilladelse til at kalde sig

hofbogtrykker. Møllers trykkeri blev ødelagt ved Københavns brand 1795, men i 1797 købte han den ansete københavnske bogtrykker F. W. Thieles forretning.

Om Hybert Løsch oplyser Harald Ilsøe ud fra "Boken om bøker" II, Oslo 1927, 79, at denne i 1782 fik kgl. bevilling på at drive boghandel "saavel i sit eget hus i Bergen som i en boglade udenfor huset, hvor han fandt det bekvemmest, samt en viss tid af aaret paa Torvalmenningen og ved enden af den kontorske brygge". Der fandtes et trykkeri i Bergen, så importen af et dansk tryk virker påfaldende. Måske skal man forestille sig, at Løsch blot har aftaget en del af oplaget, evt. et restoplag, og så fået trykt en særlig kolofon, hvor han blev angivet som sælger, så kunderne ikke henvendte sig til en konkurrerende boghandler.

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. 1800. MAO-1800.

Sign.: A^8 - I^8 . Sidetælling 4-144. Tlbl. indrammet af enkel ranke med blade og en blomst i hvert hjørne. 15 linier pr. side + klummetitler og kustoder.

Tlbl.: **Morgen- | og | Aften-|Offer | til hver Dag | i Ugen. | Kiøbenhavn.| Trykt og tilkiøbs | hos Hofbogtrykk. | N. Møller og Søn. | 1800.** *Bl. A1v:* Psalm. 102. v. 11. | Min Siel, lov HEr-|ren! Og hvad i mig er | hans hellige Navn. *Side 124 lin. 6-11:* Trefoldighed sød, Hielp | os endelig af al Nød. | Morgen-Sang. | Mel. Nu velan vær | frisk til Mode, etc. | Gud skee lov for Nat-|. *Side 144 lin. 4-6:* 3. Hellig Aand, bliv | du nu med os, Og lad | os ikke forderves, etc. | *[aflangt træsnit af form som nytårsknallert].*

Fig. 17. Titelblad til MAO-1800.

Ekspl. 1 i Kgl. Bibl. sign. 4-147-8° , komplet, indb. i grønligt ornamenteret tapetbind med glorieomkransede figurer.

Ekspl. 2 i Kgl. Bibl. sign.: 4-147-8° , komplet, indb. i mørkere grøntmarmoreret bind.

Begge eksemplarer i kassette med i alt ti eksemplarer omfattende otte udgaver.

Litt.: BD I 319. Om Nicolaus Møller og Søn se under MAO-1799.

Morgen- og Aften-Offer, Kbh. u. år. MAO-Seest.

Ingen sign., kun sidetælling 4-165. 13 linier pr. side + klummetitler. Ingen kustoder. Kolumnestørrelse: 45 x 28 mm. Bindstørrelse: 55 x 34 x 11 mm. Ingen vignetter.

Tlbl.: **Morgen-| og | Aften-|Offer, | til hver Dag | i Ugen. | Kiøbenhavn.| Trykt paa I Lie-|bes Forlag, hos | M. Seest.** | *Side [2]:* Psalm. 102. | v. 11. | Min Siæl lov |

HEeren! (!) | Og hvad i mig | er, hans hellige | Navn! | *Side [3]:* I Navn GUD | Faders, Søns og | *S. 143 lin. 4-10:* Trefoldighed sød, Hielp | os evindelig af al nød. | Morgen Bøn. | Mel. Nu vel an vær | frisk til mode. | Gud skee lov for nyt- (sic!) | tens ende, For den gyld- | *S. 165 lin. 12-14:* 3. Hellig Aand, bliv | du nu med os, Og lad | os ikke fordærves etc. | *S. 166 blank.*

Samme indhold som MAO-Bopp, men kun 13 linier pr. side - ligesom ABP-1685 - og derfor flere sider.

Ekspl. i Kgl. Bibl. sign.: 4-147-8°. Indb. i lyst rødligt papbind med præget stregindramning og oliekande som ornament. Proveniens: denn bog til høre P. L. Boysen.

Litt.: BD V 41. Ilsøe 201f oplyser, at Matthias Seest (1760-1812) blev sat i bogtrykkerlære i Godiches trykkeri 1774 og var der til trykkeriets ophør december 1781. Søgte derpå til et af brødrene Thieles trykkerier. Etablerede eget trykkeri 1792-1812, så i denne periode må MAO-Seest være trykt. Seest's produktion af bøger blev næsten udelukkende udført for andres regning. "I Liebe" antages af Harald Ilsøe at være den københavnske bogbinder Isaac Liebe, om hvem det vides, at han 1800-06 var bogbinderlavets oldermand. Litt.: Carl P. Nielsen og R. Berg: "Danmarks Bogbindere gennem 400 Aar", 1926, 183.

Alle fotos i ovenstående artikel er i størrelsesforholdet 1:1, dvs. naturlig størrelse.

Denne undersøgelse er den første i en serie med fire planlagte artikler om skandinaviske salme- og andagtsbøger i miniature. Som den opmærksomme læser allerede har bemærket, har det kun været muligt at tilvejebringe et så omfattende materiale takket være stor velvilje og interesse fra forskningsbibliotekarer og private bogejere i ind- og udland, og som jeg hermed bringer min hjertelige tak.

I håb om et fortsat samarbejde med interesserede bogejere eller bogkyndige vil jeg derfor orientere om, at det næste bidrag i serien handler om den islandskfødte boghandler Peter Thorsen Schovelins lilliput med titlen "Morgen- og Aften-Bønner samt Hjerte-Suk til hver Dag i Ugen", der udkom i København i 1823, 1826, 1831 og 1855 - og måske oftere? Jeg vil gerne kunne orientere om alle bevarede eksemplarer af denne bog. Det gælder også mit tredie bidrag, om den lidt større "Udkaarne Bønner og Aandelige Psalmer", kolumnestørrelse o. 59 x 39 mm, der formentlig alle tryktes i København 1667-1763, på nær en enkelt udgave Flensborg 1716. Det fjerde bidrag handler om den svenske lilliput "En Liten Psalmbook", se fig. 2, der tryktes i Stockholm 1648 og i Strängnäs 1661. Jeg efterlyser supplerende bidrag, herunder fotos og litteratur, der kan gavne og komplettere disse bibliografiske undersøgelser.

De salmer man skal kende for at kunne synge med

af Peter Balslev-Clausen

I sin disputats *"Gå vi till paradis med sång" Psalmens funktion i begravningsgudstjänster*[1] har den svenske hymnolog Anna J. Evertsson undersøgt svenske begravelsessalmers tekst og funktion. Anna J. Evertsson tager sit udgangspunkt i en enqueteundersøgelse om begravelsesforhold i Sverige, *Begravningsseder - studier av sociala skillnader efter døden*, der blev foretaget 1997 af Göran Gustavsson. I forbindelse med spørgsmålene om begravelsens forløb, blev der i det udsendte spørgeskema spurgt om hvilke salmer, der blev sunget[2]. Af det indkomne materiale[3] har Anna J. Evertsson underkastet de 13 mest brugte begravelsessalmer en meget omfattende statistisk og indholdsmæssig undersøgelse.

Ikke helt overraskende viser det sig, at der i høj grad er sammenfald mellem disse 13 mest sungne begravelsessalmer og de 13 hyppigst nævnte salmer i den svenske del af den nordiske salmebrugsundersøgelse fra 1994, *"Dejlig er Jorden"*[4] , jfr. bilag 1 til denne artikel. Det fremgår af det fremlagte materiale, at de 13 mest anvendte begravelsessalmer i den grad dominerer salmebrugen ved svenske begravelser, at det ville udvande undersøgelsens repræsentativitet at inddrage flere. Grænsen er sat ved en hyppighed på 100, sådan at kun salmer, der er brugt mere end 100 gange i det foreliggende materiale, der omfatter 2.222 begravelseshandlinger er inddraget, dvs. alle 13 salmer er brugt i mindst 4,5 % af de belyste begravelseshandlinger. Dertil kommer, at de tre hyppigst brugte salmer har været sunget ved hhv. 53,2 %, 49,1 % og 23,0 % af alle begravelseshandlinger, og nr. 4 i kun 12 % af alle begravelser. De øvrige 9 salmer har været brugt ved mellem 4,6 % og 9,8 % af alle begravelser.

Med baggrund i det svenske materiale, som Anna J. Evertsson har fremlagt og analyseret i sin banebrydende undersøgelse, vil det være interessant at se, om lignende tendenser kan iagttages i

---

[1] Anna J. Evertsson *"Gå vi till paradis med sång" Psalmers funktion i begravningsgudstjänster*, Lund 2002. forsvaret 6. december 2002 ved Teologiska fakulteten ved Lunds Universitet.

[2] Spørgeskemaet er aftrykt som Bilag 1 i *"Gå vi till paradis med sång", s. 301 - 308.*

[3] Alle salmer, der er nævnt i de i alt 2.222 besvarelser, er sammen med forskellige detailtabeller anført som Bilag 2, sst. s., 309 - 339

et andet, tilsvarende materiale. I det følgende vil det blive forsøgt på lignende måde at analysere et dansk materiale, der svarer til det svenske, der stod til rådighed for Anna J. Evertsson.

Der findes ikke en danske undersøgelse, der som den svenske udelukkende går på forholdene omkring begravelser og bisættelser. Til gengæld foreligger der en undersøgelse, der inddrager både gudstjenester og kirkelige handlinger, nemlig salmevalgsundersøgelsen 1988-91[5], der kan sammenholdes med "Dejlig er jorden"-undersøgelsen i Sverige og de øvrige nordiske lande[6].

Salmesangen er i en evangelisk-luthersk kirke af grundlæggende betydning for gudstjenesten. Salmerne er menighedens del af liturgien som dens svar på forkyndelsen af Guds ord, både den formelle i de ritualiserede læsninger og tilsagn og den frie i prædikenen. Ved de faste gudstjenester, ikke alene højmessen om søndagen, men også andre gudstjenester i ugens løb, er det i Danmark som i Sverige præsten, der vælger, hvilke salmer, der skal synges, og derved lægger menigheden dens ord i munden[7]. I modsætning hertil er det ved de kirkelige handlinger i vid udstrækning menigheden, der vælger de salmer, der skal synges. Ikke mindst ved begravelser og bisættelser, som er temaet for Anna J. Evertssons afhandling, men også ved brudevielser og til dels ved dåbsgudstjenester, ligesom dåbsforældres ønsker ofte kan være afgørende for, hvilke salmer der synges i forbindelse med barnedåb ved almindelige gudstjenester.

Ved at undersøge salmebrugen ved de kirkelige handlinger vil det være muligt at få et indtryk af, hvilke salmer menigheden taget i videste betydning kender og forbinder ikke alene med de kirkelige handlinger som sådanne, men også med gudstjenester og kirkegang i det hele taget. Sammenholder man salmebrugen ved de kirkelige handlinger med "Dejlig er jorden"-undersøgelsen, sådan som Anna J. Evertsson har gjort det i sin afhandling, vil man få det for øjeblikket bedst mulige indtryk af, hvilke salmer folk, som de er flest, kender og forbinder med det, der sker i kirken.

Samtidig vil man gennem den landsdækkende Salmevalgsundersøgelse 1988-91 kunne få et indtryk af, hvilke salmer præsterne på dette tidspunkt ønskede, menigheden skulle synge. Salmevalgsundersøgelsen siger kun indirekte noget om, hvilke salmer menigheden kender, men den giver

---

[4] Se *Dejlig er jorden. Hvilken rolle spiller salmen i dag? En nordisk undersøgelse. 1993-96.* Hymnologiske Meddelelser 1996, s. 75 - 175. *Dejlig er jorden. Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv.* Studier under redaktion av Karl-Johan Hansson, Folke Bohlin, Jørgen Straarup. Åbo 2001.

[5] Se: *Salmer i brug. Salme- og melodiundersøgerlsen 1998-1991. I: Salmerne,* ved Peter Balslev-Clausen, Steffen Kjeldgaard-Pedersen og Vagner Lund, Hymnologiske Meddelelser 1993, s. 235-360.

[6] Det danske materiale er præsenteret af Peter Balslev-Clausen i "Danskernes salmevalg", *Hymnologiske Meddelelser* 2000 s. 236ff. og "Danskernes mest valgte salmer", *Dejlig er jorden. Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv* (se ovenfor note 4, s. 217 - 227.

[7] Sådan har det ikke altid været, sml. Gerhard Pedersen og Erik Ågård: "Fra forordnet til frit salmevalg. Kongeligt reskript af 18. juni 1802, dets tekst og kontekst". *Præsteforeningens Blad* 2004/8, 20. februar, s. 155 - 161. Før præsten fik ret til frit salmevalg, var både præst og menighed bundet af ritualets forskrifter mht. pdes. gudstjenestens læsninger og dermed prædiketema, pdas. gudstjenestens salmer.

et godt indtryk af, hvilke salmer præsterne har ment, menigheden burde kende, og som den derfor har været præsenteret for ved gudstjenesterne.

Det er de færreste, der går i kirke hver søndag, men på årsbasis vil en stor del af befolkningen have deltaget enten i en begravelse, en brudevielse eller en barnedåb, evnt. konfirmation, og vil derfor, også i forbindelse med en gudstjeneste, have oplevet salmesang og stiftet bekendtskab med de salmetekster, der er blevet sunget, hvadenten det er præsten ved en gudstjeneste eller de pårørende ved en begravelse, der har valgt dem.

For den lidt ældre del af den danske befolkning, der er født senest i midten af 1960'erne, og som har været elever i Folkeskolen før folkeskoleloven af 1975 i praksis afskaffede salme- og anden traditionel fællessang, er Folkeskolens obligatoriske indøvning af en lang række salmer en væsentlig kilde til kendskabet til salmesangen ved gudstjenesten og de kirkelige handlinger. Det er derfor naturligt at inddrage Folkeskolens officielle anvisninger på, hvilke salmer, der skulle indøves på de enkelte klassetrin, når man skal vurdere, hvilke salmer, der er kendt af befolkningen. I de tilfælde, hvor de forskellige nævnte salmevalg falder sammen, er der stor sandsynlighed for, at der er tale om almindeligt kendte salmer. Det resultat, der fremkommer ved at sammenholde de forskellige undersøgelser, skal dog tages med det væsentlige forbehold, at de danske tal i dag er 10-15 år gamle, og at den del af befolkningen, der ikke har lært salmerne at kende i skolen, og som samtidig som følge af 1975-folkeskoleloven ikke er blevet indøvet i folkelig fællessang i øvrigt, er blevet tilsvarende større. Det er en almindelig erfaring, at de, der har lært at synge fællessang, har forholdsvis let ved at lære nye sange, hvorimod de, der ikke har lært at synge fællessang, kan have endog meget svært ved det, ikke mindst fordi de skal have nedbrudt den psykiske barriere overfor at skulle synge eksistentiel og både personligt og kollekt forpligtende fællessang med andre.

Flere af de kirkelige handlinger er integreret i en almindelig gudstjeneste. Det betyder, at det flertal af befolkningen, der typisk går i kirke i forbindelse med en kirkelig handling, men også andre sporadiske kirkegængere, nok er fortrolige med gudstjenesten som sådan, men kun stifter bekendtskab med et begrænset antal af de salmer, der bliver sunget i kirken, og at de under alle omstændigheder kun får lejlighed til at lære de salmer at kende, der bliver sunget forholdsvis ofte. Dette forhold er årsagen til, at kun de 50 hyppigst valgte gudstjenestesalmer, svarende til 6,6 % af salmerne i Den danske Salmebog (1953) er inddraget i denne undersøgelse. Både pga. den omstændighed, at begravelsessalmerne i de fleste tilfælde er valgt af den afdøde selv eller dennes nærmeste pårørende, og pga. situationens psykiske karakter lægger følget, begravelsesdeltagerne, der synger - eller læser - salmerne, særlig intenst mærke til dem. Derfor er ikke kun de allermest brugte begravelsessalmer fra Salmevalgsundersøgelsen, men de 50 mest valgte inddraget. Det samme er

tildels tilfældet med dåbssalmerne. I mange kirker har man faste dåbssalmer, dvs. at de salmer, der bliver sunget i umiddelbar sammenhæng med dåben, nærmest opfattes som en del af dåbsritualet. Der er derfor inddraget 20 dåbssalmer, selvom de fleste, som det fremgår af brugstallene, kun synges forholdsvis sjældent. Det samme er tilfældet med konfirmationssalmerne, der, som undersøgelsen viser, i dag ikke er så faste, som de tidligere har været. Nadversalmerne er medtaget, da de fleste, der er til barnedåb i den danske folkekirke, måske ikke deltager i altergangen, men ikke desto mindre overværer den og har lejlighed til at synge med på nadversalmerne. Som det fremgår af oversigten over salmerne ved brudevielse, er også her de hyppigst brugte salmer forholdsvis få, men ved at inddrage de 20 mest brugte, er også her hele bredden af brugte salmer antydet. Den sidste oversigt omfatter de 50 hyppigst nævnte salmer i den danske del af "Dejlig er jorden"-undersøgelsen. Denne oversigt er interessant derved, at alle anførte salmer er nævnt af almindelige deltagere i gudstjenester og kirkelige handlinger og ikke af de præster, hvis valg af salmer ellers dominerer de øvrige oversigter bortset fra oversigten over begravelsessalmerne.

Salmerne i de oversigter, der er inddraget i denne undersøgelse, viser i store træk, hvilke salmer på den ene side menigheden kender, og som den forventer at få lejlighed til at synge med på, når den kommer i kirken, og på den anden side hvilke salmer præsterne mener, menigheden bør synge. En fornyelse af salmesangen vil forudsætte, at præsternes og menighedens forventninger til salmesangen mødes i en konsensus om en grundstamme af salmer, som menigheden bør kende, og som præsterne bør være forpligtet på. Sammenholdes de oversigter over salmevalg og salmebrug, der er inddraget i denne undersøgelse, vil det være muligt at nærme sig en afgrænsning af en sådan grundstamme af salmer.

I forhold til en almindelig kirkegængers oplevelse af salmesangen har det udvalg af salmer, de er resultatet af den nærværnede analyse en overvægt af begravelsessalmer. Da analysen ikke tager sit udgangspunkt i den almindelige kirkegængers, men i det almindelige folkekirkemedlems situation, fylder begravelsessalmerne forholdsvis meget, da de fleste medlemmer af folkekirken ikke alene typisk kommer i kirken til begravelser, men også netop i forbindelse med begravelser har mulighed for at vælge de salmer, der skal synges, jfr. Anna J. Evertssons svenske materiale. Det forholdsvis store antal begravelsessalmer er en konsekvens af analysens brugerperspektiv. Som det fremgår af listen med begravelsessalmer fra Salmevalgsundersøgelsen, er i øvrigt de fleste af salmerne i begravelsesafsnittet ikke egentlige begravelsessalmer, men et bredt udsnit af de salmer fra de fleste af salmebogens afsnit.

Den oversigtet, der ligger til grund for denne undersøgelse, omfatter i alt 128 salmer, eller omkr. 25 flere end de salmer, der skulle indøves i Folkeskolen indtil 1975. Den liste over salmer,

der skulle indøves i Folkeskolen, og som findes i Undervisningsministeriets "Blå betænkning" fra 1960[8], bygger på en lang erfaring i Folkeskolen om, hvor det ønskelige og det mulige mødtes. Der er derfor ingen grund til at tro, at der er folkelig baggrund for en større grundstamme af salmer i dag, hvor fællessangen står langt svarere end dengang. Til gengæld er det nødvendigt, at grundstammen ikke er mindre, da færre salmer vil gøre det umuligt at gennemføre blot nogenlunde varierede gudstjenester året rundt. Det er i denne forbindelse værd at være opmærksom på, at mange af de salmer, der findes i Undervisningsministeriets oversigt, har melodi tilfælles med flere eller færre andre, hvorved de omkr. 100 salmer i oversigten i praksis er langt flere.

Et naturligt udgangspunkt for, hvilke salmer, der kunne indgå i en fast grundstamme af salmer, er de 50 hyppigst nævnte salmer i "Dejlig er jorden" undersøgelsen. Næsten halvdelen af disse salmer indgår i listen over de 50 hyppigst valgte gudstjenestesalmer sammen med konfirmations-, dåbs- og nadversalmerne (23), næsten en trediedel indgår i listen over de 50 mest brugte begravelsessalmer (31), og knap en femtedel indgår i listen over de mest brugte vielsessalmer (9). I alt 39 salmer fra "Dejlig er jorden" hører til de mest valgte salmer i Salmevalgsundersøgelsen. Hertil kommer 8 julesalmer, 2 aftensalmer og en påskesalme, der ikke indgår i de 50 hyppigst valgte gudstjenestesalmer i Salmevalgsundersøgelsen, men for de flestes vedkommende ikke desto mindre er hyppigt valgte salmer (jfr. tallene fra Salmevalgsundersøgelsen i den samlede oversigt). De salmer, der er nævnt i oversigterne fra Salmevalgsundersøgelsen ud over de 50 mest nævnte "Dejlig er jorden"-salmer, består af to grupper. Den ene udgøres af salmer, der er nævnt 1 - 3 gange i "Dejlig er jorden"- undersøgelsen, og som derfor ikke står så centralt i en folkelig bevidsthed som de 50, der alle er nævnt mere end 4 gange. Det drejer sig om i alt 24 salmer. Den anden gruppe omfatter omkr. 50 salmer, der hovedsagelig dels knytter sig til kirkeårets tekster, dels bruges til dåb og nadver. Især mht. den sidste gruppe, sakramentssalmerne, der ikke er nævnt i "Dejlig er jorden"-undersøgelsen, er det påfaldende, at disse salmer heller ikke hører til Folkeskolens obligatoriske salmer. For flere af disse salmers vedkommende kan man undre sig over, at de ikke er mere kendt, end de er, da de indgår som faste salmer i gudstjenesten søndag efter søndag. Forklaringen kan evnt. være den allerede nævnte, at de ikke bliver opfattet som selvstændige salmer, men som faste liturgiske led - hvad de i jo virkeligheden også er.

Sammenholder man oversigterne over de salmer, der bliver brugt ved gudstjenester og kirkelige handlinger, indbyrdes og med oversigten fra "Dejlig er jorden", er det tydeligt, at der er

[8] *Undervisningsvejledning for folkeskolen.* Betænkning afgivet af det af Undervisningsministeriets under 1. september 1958 nedsatte læseplansudvalg. Betænkning nr. 253. 1960. Efter bindets farve kaldt "Den blå Betænkning", jfr. *Skoleplan og undervisningsplan for Københavns kommunale skolevæsen.* 1960

mange gengangere på listerne (jfr. den alfabetiske oversigt). Det er noget, der viser sig i det svenske materiale i Anna J. Evertssons undersøgelse, og det er noget, der er tilsvarende tydeligt i det danske materiale. 31 af begravelsessalmerne findes i oversigten over de 50 hyppigst nævnte salmer i "Dejlig er jorden"-undersøgelsen, der er nævnt mindst fire gange i undersøgelsen (hvortil kommer 9 salmer nævnt færre end 4 gange). Godt halvdelen af brudevielsessalmerne (11 af 20) er nævnt i "Dejlig er jorden". 23 af de 50 gudstjenestesalmer er nævnt mellem de 50 fra "Dejlig er jorden" , hvortil kommer 12 yderligere fra "Dejlig er jorden", nævnt færre end 4 gange. 20 af de mest valgte begravelsessalmer hører til de 50 mest valgte gudstjenestesalmer.

Der det tydeligt, at de 128 salmer fra det danske materiale grupperer sig efter brug og sammenhæng. Det er derfor muligt på baggrund af den kraftige selektion, som allerede er foretaget, og som er baggrunden for den foregående præsentation og behandling af det danske materiale, at foretage en yderligere selektion af materialet.

Det er muligt at foretage en tilnærmelsesvis opdeling af materialet i 4 grupper, der skiller sig ud i forhold til hinanden. Den første gruppe udgøres af den folkelige tradition, dvs. de i alt 100 salmer, der tilsammen findes i oversigten over begravelsessalmer og listen med de 50 hyppigst nævnte salmer fra Dejlig er jorden-undersøgelsen. Det er påfaldende, at kun 15 af de i alt 31 salmer i denne gruppe, der repræsenterer lægmændenes salmevalg, også findes i listen med de 50 hyppigst valgte salmer fra salmevalgsundersøgelsen, der repræsentterer præsternes foretrukne salmer. Den næste noget mindre gruppe udgøres af salmer, der prioriteres højt hos både præster og lægfolk, og som findes i salmevalgsundersøgelsens gudstjenesteliste og Dejlig er jorden og ikke andre steder. Denne gruppe består af 7 salmer. 35 salmer af det samlede antal er fortrinsvis liturgiske salmer til brug ved de kirkelige handliner, dåb, konfirmation og nadver, som hverken findes i oversigterne over gudstjenestesalmer i salmevalgsundersøgelsen eller i oversigterne over begravelses- eller Dejlig er jorden-salmerne. En sidste gruppe udgøres af salmer, der både vælges og bruges af præster og lægfolk, både i og udenfor kirken. Denne blandede gruppe er ikke overraskende den største på i alt 55 salmer af det samlede materiale.

Ligeledes kan man på baggrund af de 7 oversigter over det udvalgte materiale ved en asymetrisk selektion foretage en yderligere reduktion af materialet, der viser sig at udgøre en egentlig mindste, stadig både indholdsmæsigt og brugsmæssigt sammenhængende grundstamme af salmer. Denne restselektion består af en mekanisk, asymetrisk udvælgelse med 25 salmer fra Salmevalgsundersøgelsens gudstjenesteliste (1), 10 salmer fra begravelseslisten (2), 5 fra dåbslisten (3), 3 fra konfirmationslisten (4), 5 fra henholdsvis nadver- og brudevielseslisten (5 og 6) og 25 fra listen fra Dejlig er jorden (7). Der er gengangere, først og fremmest i det materiale, hvori den folkelige tradi-

tion indgår, hvorved 78 forekomster kun repræsenterer 53 forskellige salmer. Disse 53 salmer[9] kan siges at udgøre dansk salmetraditions og -praksis' uomgængelige salmer med en nødvendig 1.prioritet både i forskning og praksis. De øvrige salmer i den nærværende undersøgelse, i alt 75 udgør en nødvendig 2.prioritet. De 128 salmer taget under ét repræsenterer som allerede nævnt både de salmer, præsterne ønsker, menigheden skal synge, og de salme, som menigheden selv ønsker at synge, dvs. både det normative og det empiriske aspekt. En analyse af de 128 salmer vil gøre det muligt at danne sig et indtryk af såvel præsternes som menighedernes forståelse af salmerne og salmesangen, med det forbehold, at det billede, analysen giver, i dag - 2004 - allerede er 10 - 15 år gammelt og givetvis skal korrigeres med de salmer, der siden er blevet indsunget gennem det officielle salmebogstillægget 1994[10] og den nye autoriserede salmebog 2004[11].

Selv et forholdsvis begrænset materiale kan med relevante analyser åbne for overraskende omfattende perspektiver og sammenhænge. Det er dette forhold, der gør Anna J. Evertssons disputats til spændende og lærerig læsning, sådan som videreførelsen af Anna J. Evertssons metoder, anvendt på tilsvarende dansk materiale viser.

Selvom der ikke behøver at blive draget nationale konsekvenser af det, hverken i Sverige eller Danmark, er det i øvrigt tankevækkende, at selvom svensk og dansk salmetradition på mange måder ligger langt fra hinanden, og det har været så som så med et svensk-dansk fællesskab om salmesangen hen over Øresund og Kattegat, findes 9 af de 13 mest sungne svenske begravelsessalmer i Den danske Salmebog (2002). Det drejer sig hovedsagelig om de årstids- og tryghedssalmer, som ifølge Anna J. Evertsson er karakteristisk for de svenske begravelsessalmer. Ser man oversigten over danske begravelsessalmer efter, viser det sig, at forskellen, heller ikke indholdsmæssigt, behøver at være så stor fra det ene land til det andet, alle tilsyneladende iøjnefaldende forskelle til trods. Begravelsessalmerne handler, når det kommer til stykket, og skal handle om den kristent-eksistentielle spænding mellem liv og død. Det spændende ved begravelsessalmerne er, at de skal give udtryk for almindelige menneskers og ikke teologernes oplevelse af denne spænding. Hermed kommer begravelsessalmerne mindre til at give udtryk for kirkeligt-kulturelle forskelle end for fælles-menneskelige oplevelser af livets og dødens vilkår.

Det er tydeligt, at salmevalgene og salmebrugen hænger sammen. Derfor er der - stadig - en sammenhængende folkelig salmesangstradition at bygge videre på. Når man ser, hvilke salmer det drejer sig om, kan man også se, at det er værd at gøre det. Selvom der, især i valget af begravelses-

[9] Jfr. de tonede førstelinier i den alfabetiske oversigt
[10] *Tillæg til Den Danske Salmebog*, 1994
[11] *Den Danske Salmebog (2002)*, autoriseret 2004, taget i brug 2003.

salmer, også i det danske materiale, findes salmer, der stammer fra vækkelsen i 19. århundrede, såvel den udenlandske og som den indenlandske - er langt de fleste salmer i det danske materiale, både de salmer præsterne og de salmer menigheden har valgt, gedigne kernesalmer. Hovedparten stammer fra Grundtvig, Ingemann og deres samtidige, eller har fået deres nuværende form i 19. århundrede, men det svarer nogenlunde til salmevalget i de danske kirker, hvor hverken Kingo, Brorson eller de andre gamle salmedigtere hører til de mest valgte.

Anna J. Evertsson har med sin afhandling vist, hvordan hymnologisk videnskabelighed og praktisk kirkelighed naturligt går hånd i hånd. Det danske materiale viser, at denne svenske erfaring uden videre kan overføres til danske forhold. Den videnskabelige undersøgelse er forudsætningen for et tilstrækkeligt sikkert skøn, når der skal handles praktisk, hvadenten det drejer sig om at revidere gamle salmebøger, redigere nye, eller, simpelt hen, vælge salmer til den næste gudstjeneste eller kirkelige handling. I virkeligheden er undersøgelser som Anna J. Evertssons med deres dybdeborende teologiske og eksistentielle analyser af salmerne den nødvendige forudsætning for at udgive salmebøger også til personligt brug. Det sidste er ikke det mindst vigtige, da det er den personlige brug af salmebogen, der gør den naturlig og nødvendig også i kirken, ved gudstjenesten og ved de kirkelige handlinger.

De mest kendte og brugte danske salmer

De 50 hyppigst valgte salmer ved gudstjenester ifølge Salmevalgsundersøgelsen 1988-91, 50 mest valgte begravelsessalmer, de 20 mest valgte dåbssalmer, de 5 mest valgte konfirmationssalmer fra konfirmationsafsnittet, de 20 mest valgte nadversalmer, de 20 mest valgte vielsessalmer og de 50 mest nævnte danske salmer i Dejlig er Jorden 1994

Nr.	Førstelinie	Nr. i grup-pe	Antal Valg i grup-pe	Antal Valg 88-90	Dejlig er jorden	Blå bet. 1960	DA5 3 Nr.	DB0 4 Nr.
	Salmevalg gudstjeneste 1988-1990							
001	Nu takker alle Gud Martin Rinckart omkr. 1630 – Danske 1740. 1885. 1889. 1890	1-01		853	59/ 3	5 / 5	11	011
002	Nu bede vi den Helligånd Tysk 12. årh. – Martin Luther 1524 – Ove Malling 1798 – N.F.S. Grundtvig 1836	1-02		811	-	6 / -	246	289
003	Du, Herre Krist Hans Christensen Sthen 1588 Fr. Hammerich 1850	1-03		744	42/ 5	4 / 4	046	052
004	Krist stod op af døde Tysk 12. årh. – Bearb. o. 1500 Dansk 1528 – N.F.S. Grundtvig 1815 - Thomas Laub 1889	1-04		742	74/ 2	4 / 4	190	218
005	Aleneste Gud i Himmerig Græsk 2. årh. – Hilarius af poitiers omkr. 350 – N. Decius (str. 1-3) 1522 – J. Slüter (str. 4) 1525 – Arvi Pederwssen 1529 – C.J. Brandt 1888	1-05		698	-	6 / 8-9	360	435
006	Du gav mig, o Herre, en lod af din jord C.R. Sundell 1934 – K.L. Aastrup 1945	1-06		645	32/ 8	7-9 / 89	675	728
007	Se, nu stiger solen af havets skød Jakob Knudseen 1891	1-07		626	14/ 21	5 / -	700	754
008	Op, al den ting H.A. Brorson 1734	1-08		623	8/ 37	3 / 3	012	015
009	Den signede dag med fryd vi ser Nordisk Dagvise 14. årh. – Dansk 1569 N.F.S. Grundtvig 1826 og 1846	1-09		618	7/ 37	5 / 4	367	402
010	O kristelighed N.F.S. Grundtvig 1824 og 1853	1-10		614	16/ 18	6 / -	279	321
011	Hil dig, frelser og forsoner Arnulf af Louvain før 1250 – N.F.S. Grundtvig 1837	1-11		613	27/ 9	6 / -	167	192

Nr.	Førstelinie	Nr. i grup-pe	Antal Valg i grup-pe	Antal Valg 88-90	Dejlig er jorden	Blå bet. 1960	DA5 3 Nr.	DB0 4 Nr.
012	Lovet være du, Jesus Krist Tysk 15. årh.str. 1) – Martin Luther 1523 (str. 1-6) – Claus Mortenen 1528 – N.F.S. Grundtvig 1837 og 1845	1-12		608	-	3 / 5	089	108
013	Helligånden trindt på jord N.F.S. Grundtvig 1859	1-13		581	-	-	255	298
014	Lille Guds barn, hvad skader dig N.F.S. Grundtvig 1855-1856	1-14		574	29/ 9	3 / 3	035	041
015	Et barn er født i Betlehem Latin 14. årh. – Tysk 1545 Dansk 15. 1569 – N.F.S. Grundtvig 1820 og 1845	1-15		574	20/ 13	1-2 / 1-2	085	104
016	Det kimer nu til julefest Martin Luther 1535 – N.F.S. Grundtvig 1817. 1852	1-16		562	17/ 17	1-2 / 1-2	076	094
017	Vær velkommen, Herrens år (Advent) Dansk (1556) – N.F.S. Grundtvig 1849	1-17		553	15/ 20	4 / 4	066	074
018	Nu falmer skoven trindt om land N.F.S. Grundtvig 1844	1-18		522	3/ 73	3 / 3		729
019	Herre Gud, dit dyre navn og ære Petter Dass 1698 – Gustav Jenesn 1909	1-19		519	-	-	007	007
020	Den mørke nat forgangen er H.C. Sthen 1589 – Bearb. 1857	1-20		507	51/ 3	5 / 5	682	736
021	Du, som går ud fra den levende Gud James Montgomery 1823 – N.F.S. Grundtvig 1837	1-21		501	-	7-9 / 8-9	248	291
022	Denne er dagen, som Herren har gjort N.F.S. Grundtvig 1837	1-22		499	-	6 / -	368	403
023	Julen har bragt velsignet bud B.S. Ingemann 1839	1-23		494	6/54	1-2 / 4	109	119
024	Blomstre som en rosengård N.F.S. Grundtvig 1837	1-24		492	9/30	5 / -	60	78
025	Alt står i Guds faderhånd N.F.S. Grundtvig 1856	1-25		488	-	3 / 1-2	333	375
026	Kærligheds og sandheds Ånd Adam af St. Victor 12. årh. – N.F.S. Grundtvig 1837	1-26		484	-	- / -	249	292
027	Morgenstund har guld i mund N.F.S. Grundtvig 1853	1-27		483	25/10	12 / 3	698	752
028	Kom, sandheds Ånd, og vidne giv Thomas Kingo 1699 – N.F.S. Grundtvig 1826 og 1864	1-28		481	-	- / -	258	300
029	I al sin glans nu stråler solen N.F.S. Grundtvig 1843 og 1853	1-29		480	18/17	5 / -	247	290
030	Lovsynger Herren, min mund og mit indre N.F.S. Grundtvig 1836	1-30		472	54/3	4 / -	3	3
031	Giv mig, Gud, en salmetunge N.F.S. Grundtvig 1836 og 1868	1-31		471	39/6	3 / 4	4	4

Nr.	Førstelinie	Nr. i grup-pe	Antal Valg i grup-pe	Antal Valg 88-90	Dejlig er jorden	Blå bet. 1960	DA5 3 Nr.	DB0 4 Nr.
032	Dig være, mildeste Gud Fader J. Mentzer 1704 – H.A. Brorson 1742. Bear. 1885	1-32		470	-	- / -	6	6
033	Til himlene rækker din miskundhed, Gud B.S. Ingemann 1845	1-33		469	79/2	5 / 5	26	31
034	Stiftet Guds Søn har på jorden et åndeligt rige N.F.S. Grundtvig 1853-55 og 64	1-34		467	-	-	276	318
035	Himlene, Herre, fortælle din ære N.F.S. Grundtvig 1837	1-35		463	99/1	-	350	392
036	Tak og ære være Gud Heinrich Held 1658 – N.J. Holm 1829	1-36		461	49/4	-	62	80
037	Alle mine kilder skal være hos dig N.F.S. Grundtvig 1856 – 1860	1-37		461	61/2	-	396	441
038	Gør døren høj, gør døren vid G. Weissel (1642) – N.J. Holm 1829	1-38		455	47/4	4 / 3	71	84
039	Guds ord det er vort arvegods N.F.S. Grundtvig 1817	1-39		451	93/1	4 / 3	359	401
040	I østen stiger solen op B.S. Ingemann 1837	1-40		439	4/57	1-2 / 1-2	696	749
041	Vor Gud han er så fast en borg Martin Luther 1528 – Dansk 1533 – Bearb. 1798 – P Hjort 1840 – J.P. Mynster 1845	1-41		438	34/8	5 / 5	295	336
042	Vidunderligst af alt på jord N.F.S. Grundtvig 1829 og 1853	1-42		438	-	-	277	319
043	Nu ringer alle klokker mod sky B.S Ingemann 1837	1-43		437	59/3	6 / 5	374	408
044	Se, hvor nu Jesus træder Thomas Kingo 1689 – J.P. Mynster 1845	1-44		435	-	- / 5	150	176
045	Nu titte til hinanden de favre blomster små B.S. Ingemann 1837	1-45		434	24/11	1-2 / 3	697	750
046	Kærlighed er lysets kilde N.F.S. Grundtvig 1853	1-46		433	76/2	-	608	696
047	Lover den Herre, den mægtige konge med ære J. Neander 1679 – Dansk 1740	1-47		432	108/1	5 / -	2	2
048	Alt, hvad som fuglevinger fik N.F.S. Grundtvig 1851	1-48		432	4/7	4 / 7	10	10
049	Dybt hælder året i sin gang C.J. Boye 1833	1-49		431	62/2	3 / 4	679	732
050	På Jerusalem det ny Latin 7. årh. - N.F.S. Grundtvig 1837 og 1856	1-50		428	-	7-9 / 8-9	289	332
	Salmevalg begravelser 1991							

Nr.	Førstelinie	Nr. i grup-pe	Antal Valg i grup-pe	Antal Valg 88-90	Dejlig er jorden	Blå bet. 1960	DA53 Nr.	DB04 Nr.
051	Altid frejdig, når du går Christian Richardt 1867	2-01	2.192	97	2/ 75	3 / 4	727	784
052	Jeg er træt og går til ro Luise Hensel 1817 – Kristian Arentzen 1846	2-02	1.000	9	23/ 11	1-2 / 3	717	770
053	Dejlig er jorden B.S. Ingemann 1850	2-03	797	336	1/111	5 / 5	111	121
054	Under dine vingers skygge H.A. Timm 1852	2-04	797	46	30/ 9	- / 5	045	050
009	Den signede dag med fryd vi ser	2-05	775					
018	Nu falmer skoven trindt om land	2-06	568					
055	Befal du dine veje Paul Gerhardt 15653 – St.J. Stenersen 1826 – W.A. Wexels 1840	2-07	560	266	38/ 6	6 / -	031	036
007	Se, nu stiger solen af havets skød	2-08	507					
033	Til himlene rækker din miskundhed, Gud	2-09	486					
056	Lyksalig, lyksalig, hver sjæl, som har fred B.S. Ingemann 1841	2-10	402	6	55/ 3	- / 5	723	779
003	Du, Herre Krist	2-11	384					
004	Krist stod op af døde	2-12	311					
057	Kirkeklokke, mellem ædle malme N.F.S. Grundtvig 1845	2-13	343	6	40/ 7	6 / 7	726	783
040	I østen stiger solen op	2-14	276					
058	Vær du mig nær Henry Francis Lyte 1847 – Even Nicolaj Marstrand 1915	2-15	235	41	50/ 4	-	520	541
059	Den yndigste rose er funden H.A. Brorson 1732	2-16	222	384	10/ 30	4 / 5	98	122
060	Nærmere, Gud, til dig Sarah Adams 1841 – Henry Ussing 1881	2-17	222	34	45/ 5	-	21	026
025	Alt står i Guds faderhånd	2-18	203					
045	Nu titte til hinanden de favre blomster små	2-19	159					
008	Op al den ting, som Gud har gjort	2-20	157					
061	Ingen er så tryg I fare Lina Sandell-Berg 1856. Fredrik Engelke 1873 P.D. Koch 1891. Bearbejdet 1895-1953	2-21	149	282	21/12	-	44	49
01	Hil dig, frelser og forsoner	2-22	136				167	

Nr.	Førstelinie	Nr. i grup-pe	Antal Valg i grup-pe	Antal Valg 88-90	Dejlig er jorden	Blå bet. 1960	DA5 3 Nr.	DB0 4 Nr.
1								
062	En rose så jeg skyde Str 1-2: tysk 16. årh. M. Praetorius 1609. Thomas Laub 1920 Str. 3: F. Layritz 1844- Uffe Hansen 1935	2-23	130	287	5/55	-	106	117
063	Den store mester kommer B.S. Ingemann 1841	2-24	130	257	31/8	-	544	612
041	Vor Gud han er så fast en borg	2-25	128					
024	Blomstre som en rosengård	2-26	127					
064	Fred hviler over land og by B.S. Ingemann 1822	2-27	126	39	35/7	3 / 4	722	778
065	Tænk, når engang den tåge er forsvunden W.A. Wexels 1841	2-28	116	13	- / -	- / -	653	564
066	Så tag mig da ved hånden Julie Hausmann 1862 – Emil Clausen 1876	2-29	107	30	- / -	- / -	543	611
006	Du gav mig, o Herre, en lod af din jord	2-30	107				675	
014	Lille Guds barn, hvad skader dig	2-31	103				35	
067	Herrens venner ingensinde Jens Schjørring 1866	2-32	99	12	- / -	- / -	631	546
010	O kristelighed	2-33	91				279	
068	Lysets engel går med glans B.S. Ingemann 1837	2-34	77	337	33/8	4 / 5	694	747
069	At sige verden ret farvel N.F.S. Grundtvig 1843 og 1845	2-35	65	49	62/2	- / -	609	538
070	Dagen går med raske fjed B.S. Ingemann 1838	2-36	64	23	64/2	3 / 4	718	771
071	Han, som har hjulpet hidindtil N.F.S. Grundtvig 1845-50	2-37	63	127	96/1	- / -	28	33
072	Her vil ties, hver vil bies H.A. Brorson (1765)	2-38	61	180	48/4	6 / -	642	557
073	Uforsagt, vær på vagt (str. 6: Klokken slår, tiden går) H. Agerbæk 1848	2-39	57	101	- / -	1-2 / 1-2	546	275
049	Dybt hælder året I sin gang	2-40	56					
074	Gud ene tiden deler Johann Heermann 1532 – H.A. Brorson 1739 – Bearbejdet. 1913	2-41	53	81	- / -	- / -	522	661
075	Lær mig, o skov, at visne glad Adam Oehlenschläger 1813	2-42	53	7	- / -	- / -	632	537
039	Guds ord det er vort arvegods	2-43	51					

Nr.	Førstelinie	Nr. i grup-pe	Antal Valg i grup-pe	Antal Valg 88-90	Dejlig er jorden	Blå bet. 1960	DA5 3 Nr.	DB0 4 Nr.
076	Min Jesus, lad mit hjerte få Biørn Christian Lund 1764 – Bearbejdet 1778 – N.F.S. Grundtvig 1846	2-44	50	432	112/1	- / -	189	217
077	Gak ud, min sjæl, betragt med flid Paul Gerhardt 1653 – Chr. M. Kragballe 1855	2-45	49	329	- / -	6 / 8-9	674	726
001	Nu takker alle Gud	2-46	45					
078	Som forårssolen morgenrød N.F.S. Grundtvig 1846	2-47	43	432	- / -	- / 5	204	234
029	I al sin glans nu stråler solen	2-48	39					
079	Jeg så ham som barn med det solrige øje Vilhelm Birkedal 1858	2-49	38	31	28/9	- / -	58	67
038	Gør døren høj, gør porten vid	2-50	38					
	Salmevalg dåb 1988 - 1990							
080	Herren strækker ud sin arm Engelsk (1834) – N.F.S. Grundtvig 1837	3-01	1.562	1.595	- / -	- / -	402	447
081	Sov sødt, barnlille N.F.S. Grundtvig 1844 - 1864	3-02	1.464	1.656	60/3		488	674
082	O, lad din Ånd nu med os være James Allen 1858 – Thomas Beck 1782 – Edward Bickersteth 1833 – N.F.S. Grundtvig 1837	3-03	1.352	1.444	116/1	7-9/8-9	401	446
045	Nu titte til hinandende favre blomster små	3-04	834					
014	Lille Guds barn, hvad skader dig	3-05	164					
083	Vort løsen er vor tro N.F.S. Grundtvig 1836 – Bearbejdet 1850	3-06	118	274	- / -	- / -	406	453
084	Du, som os af nåde stor Peder Jensen Roskilde o. 1610 N.F.S. Grundtvig 1832 – Bearbejdet 1935	3-07	99	167	- / -	- / -	404	451
085	Af diendes og spædes mund N.F.S. Grundtvig 1843	3-08	93	138			400	445
037	Alle mine kilder skal være hos dig	3-09	90					
086	Sov du lille, sov nu godt Hans Anker Jørgensen 1981-82	3-10	83	93	- / -	- / -	-	-
060	Ingen er så tryg i fare	3-11	69					
087	Tak for al din fødsels glæde Thomas Kingo 1689 – Bearbejdet 1845	3-12	66	423	- / -	- / -	390	427

Nr.	Førstelinie	Nr. i grup-pe	Antal Valg i grup-pe	Antal Valg 88-90	Dejlig er jorden	Blå bet. 1960	DA5 3 Nr.	DB0 4 Nr.
088	Guds Ånd er kraftbeviset N.F.S. Grundtvig 1843 – Bearbejdet 1951	3-13	42	56	- / -	- / -	408	-
089	Al jordens fylde har du skabt Johannes Johansen 1977	3-14	40	110	- / -	- / -	-	-
090	Løgnens fader vi forsage N.F.S. Grundtvig 1843 og 1845	3-15	38	161	- / -	- / -	411	481
091	Dig takke vi, o Jesus Krist Rasmus Hansen Rerav – Fr. Hammerich 1850 og 1852	3-16	36	73	- / -	- / -	403	-
092	Her kommer, Jesus, dine små H.A. Brorson 1732 – Bearbejdet 1850	3-17	35	313	43/5	- / 1-2	99	123
093	Gud, som tændte lys i verden Johannes Johansen 1977	3-18	35	41	- / -	- / -	-	-
094	Enhver, som tror og bliver døbt Thomas Kingo 1689 – N.F.S. Grundtvig 1843	3-19	33	97	- / -	- / -	397	442
095	Du folk, som kristne kaldes vil Paul Gerhardt 1667 – H.A. Brorson 1739	3-20	30	70	- / -	- / -	405	452
	Salmevalg konfirmation 1988-90							
096	Du, som vejen er og livet Christian Richardt 1885	4-01		374	67/2	- / -	414	484
097	Han, som på jorden bejler N.F.S. Grundtvig 1843 og 1845	4-02		366	97 / 1	7-9 / 7	407	479
098	Vi kommer til din kirke, Gud Johannes Johansen 1974. 2001	4-03		265	- / -	- / -	-	478
090	Løgnens fader vi forsage	4-04		161				
088	Guds Ånd er kraftbeviset	4-05		56				
	Salmevalg nadver 1988-90							
099	O du Guds Lam! med korsets skam Latin (oldkirkelig) – Tysk omkr. 1500 – N.F.S. Grundtvig 1837	5-01	3.815	3.915	- / -	7-9/7	365	439
100	Jesus Krist, du gav mig livet Ämilie Juliane af Schwarzburg-Rudolstadt 1685 Birgitte Kaas 1734 – Ove Malling 1798 – N.F.S. Grundtvig 1837	5-02	2.597	2.653	- / -	- / -	432	474
101	Dit minde skal, o Jesus, stå Petter Dass (1715) – Bearbejdet 1951	5-03	1.477	1.571	- / -	- / -	431	473
102	Jesus, livets sol og glæde Johann Franck 1649 – H.A. Brorson 1739 – Bearbejdet 1885	5-04	1.361	1.371	- /	- / -	421	462

Nr.	Førstelinie	Nr. i grup-pe	Antal Valg i grup-pe	Antal Valg 88-90	Dejlig er jorden	Blå bet. 1960	DA53 Nr.	DB04 Nr.
011	Hil dig, frelser og forsoner	5-05	979					
103	O Jesus, søde Jesus, dig Thomas Kingo 1689	5-06	700	711	- / -	- / -	430	472
010	O kristelighed	5-07	487					
104	Jeg kommer, Herre, på dit ord Jens M.G. Bondesen 1840 – Bearbejdet 1850	5-08	479	499	- / -	- / -	423	464
105	Vor Herres Jesu mindefest N.F.S. Grundtvig 1843 og 1845	5-09	391	533	- / -	- / -	425	466
005	Aleneste Gud i Himmerig	5-10	197					
106	O glædelig dag Ivar D. Brinch (?) 1697 – M.B. Landstadt 1861 – Bearbejdet 1951	5-11	170	246	- / -	- / -	429	471
107	Sion, pris din saliggører Thomas af Aquino 1264 – M.B. Landstad 1861	5-12	157	267	- / -	- / -	417	458
108	Herre, hvor skal vi gå hen N.F.S. Grundtvig 1837 og 1864	5-13	154	269	- / -	- / -	418	459
109	Jesus os til trøst og gavn H.A. Brorson 1732 – Bearbejdet 1890	5-14	127	310	72/2	- / -	49	59
110	Du er vor skat, o Jesus sød Latin omkr. 1200 – J.J. Otthense 1625 – N.F.S. Grundtvig 1837 – 1840	5-15	122	148	- / -	- / -	426	467
025	Alt står i Guds faderhånd	5-16	107					
111	Som et stille offerlam Græsk – N.F.S. Grundtvig 1837 og 1846	5-17	106	154	- / -	- / -	173	202
087	Tak for al din fødsels glæde	5-18	97					
112	Hyggelig, rolig N.F.S. Grundtvig 1836	5-19	86	458	- / -	- / -	378	411
113	Går det, Herre, som jeg vil N.F.S. Grundtvig 1837 – Bearbejdet 1872	5-20	82	138	- / -	- / -	433	475
	Salmevalg vielser (incl. vielser med dåb) 1991							
114	Det er så yndigt at følges ad for to N.F.S. Grundtvig 1855	6-01	1.303	2	11/28	7-9 / 8-9	738	703
009	Den signede dag med fryd vi ser	6-02	402					
115	Jeg ved en blomst N.F.S. Grundtvig 1843	6-03	374	14	- / -	- / -	736	700
008	Op, al den ting, som Gud har gjort	6-04	322					

Nr.	Førstelinie	Nr. i grup-pe	Antal Valg i grup-pe	Antal Valg 88-90	Dejlig er jorden	Blå bet. 1960	DA5 3 Nr.	DB0 4 Nr.
116	Kærlighed fra Gud Jens Schjørring 1854	6-05	239	72	76/2	- / -	740	494
045	Nu titte til hinanden	6-06	205					
117	Alterlyset i Herrens hus N.F.S. Grundtvig 1847	6-07	174	8	- / -	- / -	741	702
118	Jert hus skal I bygge Jacob Paulli 1878	6-08	155	11	71/2	- / -	739	704
001	Nu takker alle Gud	6-09	87					
029	I al sin glans nu stråler solen	6-10	83					
040	I østen stiger solen op	6-11	76					
047	Lover den Herre, dem mægtige konge med ære	6-12	75					
018	Nu falmer skoven trindt om land	6-13	75					
007	Se, nu stiger solen af havets skød	6-14	75					
053	Dejlig er jorden	6-15	39					
055	Befal du dine veje	6-16	37					
119	Nu blomstertiden kommer Israel Kolmodin 1694. – W.A. Wexels 1840 – M.B. Landstad 1861 C.J. Brandt 1885	6-17	36	300	- / -	- / -	671	722
076	Gak ud, min sjæl, betragt med flid	6-18	35					
046	Kærlighed er lysets kilde	6-19	30					
031	Giv mig, Gud, en salmetunge	6-20	23					

Nr.	Førstelinie	Nr. i grup-pe	Antal Valg i grup-pe	Antal Valg 88-90	Dejlig er jorden	Blå bet. 1960	DA5 3 Nr.	DB0 4 Nr.
	Dejlig er jorden 1994							
053	Dejlig er jorden	7-01						
051	Altid frejdig, når du går	7-02						
018	Nu falmer skoven trindt om land	7-03						
040	I østen stiger solen op	7-04						
062	En rose så jeg skyde	7-05						
023	Julen har bragt velsignet bud	7-06						
009	Den signede dag med fryd vi ser	7-07						
008	Op, al den ting, som Gud har gjort	7-08						
024	Blomstre som en rosengård	7-09						
059	Den yndigste rose er funden	7-10						
112	Det er så yndigt at følges ad	7-11						
-	"Julesalmerne"	7-12						
120	Dejlig er den himmel blå N.F.S. Grundtvig 1810 og 1853	7-13		279	13/ 21	1-2 / 1-2	113	136
007	Se, nu stiger solen af havets skød	7-14						
017	Vær velkommen, Herrens år (Advent)	7-15						
010	O kristelighed	7-16						
016	Det kimer nu til julefest	7-17						
029	I al sin glans nu stråler solen	7-18						
121	Glade jul, dejlige jul B.S. Ingemann 1850 og 1852	7-19		396	19/ 15	1-2 / 4	110	120
015	Et barn er født i Betlehem	7-20						
020	Ingen er så tryg i fare	7-21						
122	Kimer, I klokker, ja kimer før dag i det dunkle N.F.S. Grundtvig 1856	7-22		243	22 / 12	5 / 5	82	100
052	Jeg er træt og går til ro	7-23					717	
045	Nu titte til hinanden	7-24					697	
027	Morgenstund har guld i mund	7-25					698	
123	Velkommen igen, Guds engle små N.F.S. Grundtvig 1824	7-26		329	26 / 10	3 / -	81	99
011	Hil dig, frelser og forsoner	7-27					167	
079	Jeg så ham som barn med det solrige øje	7-28					38	
014	Lille Guds barn, hvad skader dig	7-29					35	
054	Under dine vingers skygge	7-30					45	
063	Den store mester kommer	7-31					544	

Nr.	Førstelinie	Nr. i grup-pe	Antal Valg i grup-pe	Antal Valg 88-90	Dejlig er jorden	Blå bet. 1960	DA53 Nr.	DB04 Nr.
006	Du gav mig, o Herre, en lod af din jord	7-32					675	
068	Lysets engel går med glans	7-33					694	
041	Vor Gud han er så fast en borg	7-34					295	
064	Fred hviler over land og by	7-35					722	
124	Julen har englelyd Latin-dansk (1569) – N.F.S. Grundtvig 1837 – 1851 B.-S. Ingemann 1854	7-36		262	36 / 7	7-9 / 7	96	118
125	Påskeblomst, hvad vil du her N.F.S. Grundtvig 1817 – Bearbejdet 1935	7-37		344	37 / 7	- / -	206	236
055	Befal du dine veje	7-38					31	
031	Giv mig, Gud, en salmetunge	7-39					4	
057	Kirkeklokke, mellem ædle malme	7-40					726	
126	Der står et slot i vesterled B.S. Ingemann 1838	7-41		3	41 / 5	6 / 8-9	-	775
003	Du, Herre Krist	7-42					46	
093	Her kommer, Jesus, dine små	7-43					99	
127	Hjerte, løft din glædes vinger Paul Gerhardt 1653 – C.J. Brandt 1878	7-44		357	44 / 5	7-9 / 7	93	114
060	Nærmere, Gud, til dig	7-45					21	
128	Sig månen langsomt hæver Matthias Claudius 1779 – Carsten Hauch 1838	7-46		41	46 / 5	5 / 5	716	769
038	Gør døren høj, gør porten vid	7-47					71	
072	Her vil ties, her vil bies	7-48					642	
036	Tak og ære være Gud	7-49					62	
058	Vær du mig nær	7-50					520	

De 13 mest valgte svenske begravelsessalmer 1997

og de 13 mest nævnte svenske salmer i Dejlig er Jorden 1994

SPs 1937	Førstelinie	Begravelses undersøgningen 1997	Dejlig er Jorden 1994	SPs 1986	DB 2002
021	**Härlig är jorden** B.S. Ingemann 1850 – Cecilia Bååth-Holmberg 1884	1	2	297	121
355	**Blott en dag** Lina Sandell-Berg 1865	2	5	249	
451	**Bred dina vida vingar** Lina Sandell-Berg 1865	3	8	190	
-	**Var jag går i skogar, berg och dalar** C.O. Rosenius 1847	4		251	
-	**Det finns djup i Herrens godhet** F.W. Faber (1814-63) – Britt G. Hallqvist 1970	5		285	
572	**Lär mig, du skog, att vissna glad** A.G. Oehlenschläger 1813 – Emilia Ahnfelt-Laurin 1879	6		304	537
475	**I denna ljuva sommartid** P. Gerhardt 1653 – J.v. Düben 1725	7	6	200	726
472	**Likt vårdagssol i morgonglöd** N.F.S. Grundtvig 1846 – J.A. Eklund 1909	8		198	234
476	**En vänlig grönskas rika dräkt** C.D. af Wirsén 1889	9	12	201	725
331	**Så tag nu mina händer** Julia v. Hausmann 1862 – J.A. Eklund 1917	10		277	611
474	**Den blomstertid nu kommer** L. Kolmodin 1694 - J.O. Wallin 1819	11	1	199	722
513	**Tryggare kan ingen vara** Lina Sandell-Berg 1856	12	3	248	049
377	**Närmare, Gud, till dig** Sarah Flower Adams 1841 – E. Linderholm 1912	13	12	271	026
052	**Stilla natt, heliga natt! Alt** J. Mohr 1818 – O. Mannström 1915		4	114	
517	**Gläns över sjö och strand** V. Rydberg 1891		7	134	
043	**Bereden väg för Herran** F.M. Franzén 1812 og 1847		9	103	
-	**Hosianna, Davids son**		9	105	

SPs 1937	Førstelinie	Begravelses undersøgningen 1997	Dejlig er Jorden 1994	SPs 1986	DB 2002
	Matth. 21,9 (Mel.: G.J. Vogler omkr. 1795)				
055	**Var hälsad, sköna morgonstund** J.O. Wallin 1819		11	119	

Alfabetisk oversigt

085	Af diendes og spædes mund			3-08				
005	Aleneste Gud i Himmerig	015				5-10		
089	Al jordens fylde har du skabt			3-14				
037	Alle mine kilder skal være hos dig	1-37		3-09				
048	Alt, hvad som fuglevinger fik	1-48						
117	Alterlyset i Herrens hus						6-07	
051	Altid frejdig, når du går		2-01					7-02
025	Alt står i Guds faderhånd	1-25	2-18			5-16		
069	At sige verden ret farvel		2-35					
055	Befal du dine veje		2-07				6-16	7-38
024	Blomstre som en rosengård	1-24	2-26					7-09
070	Dagen går med raske fjed		2-36					
120	Dejlig er den himmel blå							7-13
053	Dejlig er jorden		2-03				6-15	7-01
020	Den mørke nat forgangen er	1-20						
022	Denne er dagen, som Herren har gjort	1-22						
009	Den signede dag med fryd vi ser	1-09	2-05				6-02	7-07
063	Den store mester kommer		2-24					7-31
059	Den yndigste rose er funden		2-16					7-10
126	Der står et slot i vesterled							7-41
114	Det er så yndigt at følges ad for to						6-01	7-11
016	Det kimer nu til julefest	1-16						7-17
091	Dig takke vi, o Jesus Krist			3-16				
032	Dig være, mildeste Gud Fader	1-32						
101	Dit minde skal, o Jesus, stå					5-03		
110	Du er vor skat, o Jesus sød					5-15		
095	Du folk, som kristne kaldes vil			3-20				
006	Du gav mig, o Herre, en lod af din jord	1-06	2-30					7-32
003	Du, Herre Krist	1-03	2-11					7-42
021	Du, som går ud fra den levende Gud	1-21						
084	Du, som os af nåde stor			3-07				
096	Du, som vejen er og livet				4-01			
049	Dybt hælder året i sin gang	1-49	2-40					
094	Enhver, som tror og bliver døbt			3-19				
062	En rose så jeg skyde		2-23					7-05
015	Et barn er født i Betlehem	1-15						7-20
064	Fred hviler over land og by		2-27					7-35
077	Gak ud, min sjæl, betragt med flid		2-45				6-18	
121	Glade jul, dejlige jul							7-19
031	Giv mig, Gud, en salmetunge	1-31					6-20	7-39
074	Gud ene tiden deler		2-41					
093	Gud, som tændte lys i verden			3-18				
039	Guds ord det er vort arvegods	1-39	2-43					

088	Guds Ånd er kraftbeviset		2-13		4-05			
038	Gør døren høj, gør porten vid	1-38	2-50					7-47
113	Går det, Herre, som jeg vil					5-20		
071	Han, som har hjulpet hidindtil		2-37					
097	Han, som på jorden bejler				4-02			
013	Helligånden trindt på jord	1-13						
092	Her kommer, Jesus, dine små			3-17				7-43
019	Herre Gud, dit dyre navn og ære	1-19						
108	Herre, hvor skal vi gå hen					5-13		
080	Herren strækker ud sin arm			3-01				
067	Herrens venner ingensinde		2-32					
072	Her vil ties, her vil bies		2-38					7-48
011	Hil dig, frelser og forsoner	1-11	2-22			5-05		7-27
035	Himlene, Herre, fortælle din ære	1-35						
127	Hjerte, løft din glædes vinger							7-44
112	Hyggelig, rolig, Gud, er din bolig					5-19		
029	I al sin glans nu stråler solen	1-29	2-48				6-10	7-18
061	Ingen er så tryg i fare		2-21	3-11				7-21
040	I østen stiger solen op	1-40	2-14				6-11	7-04
052	Jeg er træt og går til ro		2-02					7-23
104	Jeg kommer, Herre, på dit ord					5-08		
079	Jeg så ham som barn med det solrige øje		2-49					7-28
115	Jeg ved en blomst så favr og fin						6-03	
118	Jert hus skal I bygge						6-08	
100	Jesus Krist, du gav os livet					5-02		
102	Jesus, livets sol og glæde					5-04		
109	Jesus, os til trøst og gavn					5-14		
023	Julen har bragt velsignet bud	1-23						7-06
124	Julen har englelyd							7-36
122	Kimer, I klokker, ja kimer før dag i det dunkle							7-22
057	Kirkeklokke, mellem ædle malme		2-13					7-40
028	Kom, sandheds Ånd, og vidne giv	1-28						
004	Krist stod op af døde	1-04	2-12					
046	Kærlighed er lysets kilde	1-46					6-19	
116	Kærlighed fra Gud						6-05	
026	Kærligheds og sandheds Ånd	1-26						
014	Lille Guds barn, hvad skader dig	1-14	2-31	3-05				7-29
047	Lover den Herre, den mægtige konge med ære	1-47					6-12	
012	Lovet være du, Jesus Krist	1-12						
030	Lovsynger Herren, min mund og mit indre	1-30						
056	Lyksalig, lyksalig, hver sjæl, som har fred		2-10					
068	Lysets engel går med glans		2-34					7-33
075	Lær mig, o skov, at visne glad		2-42					
090	Løgnens fader vi forsage			3-15	4-04			
076	Min Jesus, lad mit hjerte få		2-44					
027	Morgenstund har guld i mund	1-27						7-25

002	Nu bede vi den Helligånd	1-02						
119	Nu blomstertiden kommer						6-17	
018	Nu falmer skoven trindt om land	1-18	2-06				6-13	7-03
043	Nu ringer alle klokker mod sky	1-43						
001	Nu takker alle Gud	1-01	2-46				6-09	
045	Nu titte til hinanden de favre blomster små	1-45	2-19	3-04			6-06	7-24
060	Nærmere, Gud, til dig		2-17					7-45
099	O du Guds Lam! med korsets skam					5-01		
106	O glædelig dag					5-11		
103	O Jesus, søde Jesus, dig			3-06				
010	O kristelighed	1-10	2-33			5-07		7-16
082	O, lad din Ånd nu os være			3-03				
008	Op, al den ting, som Gud har gjort	1-08	2-20				6-04	7-08
050	På Jerusalem det ny	1-50						
125	Påskeblomst, hvad vil du her							7-37
044	Se, hvor nu Jesus træder	1-44						
007	Se, nu stiger solen af havets skød	1-07	2-08				6-14	7-14
128	Sig månen langsomt hæver							7-46
107	Sion, pris din saliggører					5-12		
111	Som et stille offerlam					5-17		
078	Som forårssolen morgenrød		2-47					
086	Sov du lille, sov nu godt			3-10				
081	Sov sødt, barnlille			3-02				
034	Stiftet Guds Søn har på jorden et åndeligt rige	1-34						
066	Så tag mig da ved hånden		2-29					
087	Tak for al din fødsels glæde			3-12		5-18		
036	Tak og ære være Gud	1-36						7-49
033	Til himlene rækker din miskundhed, Gud	1-33	2-09					
065	Tænk, når engang den tåge er forsvunden		2-28					
073	Uforsagt, vær på vagt		2-39					
054	Under dine vingers skygge		2-04					7-30
123	Velkommen igen, Guds engle små							7-26
042	Vidunderligst af alt på jord	1-42						
098	Vi kommer til din kirke, Gud				4-03			
041	Vor Gud han er så fast en borg	1-41	2-25					7-34
105	Vor Herres Jesu mindefest					5-09		
083	Vort løsen er vor tro og håb			3-06				
058	Vær du mig nær		2-15					7-50
017	Vær velkommen, Herrens år … julenat	1-17						7-15

Herre GUD ! Dit dyre Navn og Ære

Af Anne Marie Petersen

En meget populær salme er Petter Dass' "Herre Gud! Dit dyre navn og ære", nr. 7 i *Den danske salmebog* [1]. Det er en af hans såkaldte "Katekismesange" fra 1698 – udgivet i København 1721 - nemlig den anden sang over "Fadervor", som handler om "Helliget vorde dit navn".

Salmebogens 3 vers er oversat af Gustav Jensen i 1909. Oprindelig er salmen på 16 vers. Gustav Jensen har 'oversat' den gamle norske salme på smukkeste måde, her er tale om en gendigtning. Noget af det, som fænger ved salmen, er Dass' fantastiske og raffinerede indrim, som bestemt røber kendskab til barokkens sprogreformer. Der udkom en hel del prosodier på den tid, som gav anvisninger på poesiens rette udformning, så den svarede til barokkens krav om de sindrige og varierede måder at strukturere rim og verslinjer på. Selv om Petter Dass var præst i Nordnorge – "ved verdens ende", som han selv anfører – så har han fulgt godt med i tidens tendenser. Det skal dog her tilføjes, at Dass havde en lykkelig evne til først og fremmest at digte talesprogsnært. Han er en myndig og faderlig sognehyrde, der taler til sine sognebørn, så de kan forstå det. Selv om det er troen alene, der berettiger frelsen, så får nævnte sognebørn også en del gode henstillinger om at opføre sig på ordentlig kristelig vis. Det var digterpræstens hensigt – og store evne – at synge kristendommen ind i folket. Han gør det i kraftfulde billeder og undertiden med en ganske bramfri humor. De mange rimord falder ubesværet og gør tilegnelsen nemmere. I en indledning til "Katekismesangene" siger Petter Dass i tidens billedsprog:" Ordet indbæres til Øret, giennem Øret indbæres det til Munden, igiennem Munden indbæres det til Hiertet. Og Gud give, vor Ungdom her udi ville lade sine Lemmer være samstemmende, da skulde deres Hierter blive anseedt som idel Guds Huuse, og deres Øren som idel Himmelens Porte." Vi fornemmer her en forløber til Brorsons pietisme, hvor netop sansningen og hjertet er væsentlige for troen. Styrken i Dass' digtning er, at den på én gang rummer undervisning, forklaring, trøst, lovsang, tak og bøn.

Ligesom sin samtidige, Thomas Kingo, mestrer altså Dass barokkens poetik, men begge formår at benytte de retoriske figurer uden at gøre versene tunge. De formår efter barokkens krav både at *docere* og *movere* uden at blive kedelige.

I den aktuelle salmes 16 vers kan de mange indrim måske ind imellem forekomme lidt søgte, men på den anden side tegner de det sprudlende overskud af glæde over skabningens vidunder, som Dass netop ønskede at formidle. Vel er salmen da alvor, men alvoren formidles i en veloplagt,

[1] Der henvises her til den nye salmebog. Det gælder i det følgende alle salmenumre anført i parentes.

næsten legende tone og dansende rytme. Man kunne nemt forestille sig salmen danset som kædedans – og det ganske uden blasfemiske fornemmelser.

Et nærmere kig på ovennævnte katekismesalme nødvendiggør, at alle 16 vers aftrykkes, og det sker efter *Petter Dass samlede verker II* Red. Af Kjell Heggelund og Sverre Inge Apenes. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1980.

1. Herre GUD! Dit dyre Navn og Ære
Over Verden høyt i Savn maa være,
Og alle Siæle, og alle Træle
Og hver Geselle de skal fortælle
Din Ære.

2. Det er smugt og kaasteligt at høre,
At mand GUD sin' Læbers Pligt monn' giøre;
De dyb' Afgrunder, de grønne Lunder
Skal Herrens Vunder hver Tid og Stunder
Udføre.

3. Om sig Folk anstille vil saa slemme,
GUds Navn slet at tie still og glemme,
Saa skal dog Stene og tørre Bene
Ey være seene hands Navn det reene
At fremme.

4. Ja før GUD sin Ære skal forlise,
Før skal Hav og grommen Hval ham prise,
Samt og Tanteyen, som løber Leyen,
Steenbid og Seyen og Torsk og Skreyen.
Og Niise.

9. Vil de Gamle være stiv og sove,
Da skal Børn i Moders Liv GUD love;
De Halte, Lamme, Maal-løse Stamme
Giør og det samme, de Gromme, Gramme
Og Grove.

10. Naar jeg mig fra Top til Fod betragter,
Ingen Lem paa mig for god jeg agter,
Var de saa smukke som Silke Dukke,
De jo skal bukke med ydmyg Sukke
Og Facter.

11. Men ô Mennisk' tør du vel det meene?
At GUds Navn skeer Ræt og Skel alene,
For Præst og Bonde med blotte Munde
Ham love kunde? ney, ingenlunde
De eene.

12. HErrens Navn hos os paa Jord kand ikke
Helligis ikkun med Ord og Nikke;
Ney, hvor du svæver og hvor du stræver,
See til du lever, som GUds Ord kræver
Til Prikke.

5. GUD er GUD, om alle Land laa øde,
GUD er GUD, om alle Mand var døde,
Om Folk forsvimler, i HErrens Himler
Utallig Vrimler, som slaer paa Cimler
Hin Søde.

6. Skulle HErren fattis Bram og Svenne?
See, ti tusind staar for ham og tienne,
Ja tusind gange ti tusind mange,
Hvis smukke Sange med Klang kand prange
Der henne.

7. Thi for GUD skal alle Knæ sig bøye,
De som boor i Himlene hin' høye,
Og de paa Jorden i Sør og Norden,
Samt Dievlers Orden, som dømt er vorden
Til Møye.

8. Høyen Hald og dyben Dal skal vige,
Jord og Himmel falde skal tillige,
Hver Bierg og Tinde skal slet forsvinde,
Men HErrens Minde til tusind Sinde
Skal stige.

13. Lad dit Lius for Folket smukt saa brende,
At enhver din Dyyd og Tugt kand kiende,
Leev ey begierlig, ey Folk besværlig
Leev from og ærlig mod hver Mand kiærlig
Til Ende.

14. Had alt det GUD i sit Ord selv hader,
At Vellysten dig paa Jord ey skader,
Sky Synd og Lyder, som GUD forbyder,
Elsk Tugt og Dyder, som dig bepryder,
Og bader.

15. Men vilt du paa Synders Vey henstige,
Og fra Dyden blues ey at vige,
Da dine Lemmer GUds Navn beskemmer
GUds Aand bortskremmer og ey forfremmer
GUds Rige.

16. Men ô GUD! forhindre sligt at blive
Hvad som er u-gudeligt fordrive!
At vi vor' Tider mod Synden strider,
Naar Tiden lider, hos dig omsider
At blive.

"Helliget vorde dit navn" var salmens emne. Om denne bøn siger Luther i sin *Store Katekismus*: "at 'hellige' betyder det samme, som når vi siger 'love, prise og ære' med ord og gerninger." (Luthers Skrifter i Udvalg II, 1963, s. 185). Det er netop, hvad Dass gør. Lover, priser og ærer Gud. Hele naturen tages med i lovprisningen, ganske som Brorson gør det i "Op al den ting"(15). Og begge lader fiskene være med i lovprisningen. Det ses i vers 4, hvor både den stolte hval, makrellen, der

svømmer i stime, stenbider, flere torskearter og marsvinene alle kan prise Gud trods manglende ord. De manglende ord gør sig også gældende på andre fronter, idet Dass i sin lidenskabelige begejstring også vil lade "Stene og tørre Bene" (vers 3) lovprise, hvis der ikke er andre til det. Det er næsten, som Jesus svarede farisæerne, da de ved indtoget i Jerusalem bad ham irettesætte disciplene, som højt udråbte deres lovprisninger. Jesus svarede da "Hvis disse tier, skal stenene råbe." (Lukas, 19,40). Er der stadig ikke kraft nok i lovprisningen, så vil - hævder Dass – også børn i moders liv, halte, lamme og stumme deltage, samt de "Gromme, Gramme og Grove", og sidstnævnte kan næppe høre til Vorherres bedste børn – men lovprisningen skal lyde for enhver pris. Man kan næsten høre Dass råbe "Op med jer!"

Når Dass lader havets fisk deltage i lovprisningen, er han også på bibelsk grund. Vi møder dem jævnligt i f.eks. Salmernes Bog. I salme 8 lovprises Skaberen for sin ufattelige godhed mod mennesket, som han satte over sine hænders værk " – markens vilde dyr, himlens fugle og havets fisk, alt, hvad der farer ad havenes stier. HERRE, vor Herre, hvor herligt er dit navn på den vide jord!" (8-10).

Ser vi nu på de 3 vers, som er medtaget i vores salmebog i Gustav Jensens oversættelse, så kan man egentlig undre sig lidt over, at salmen er blevet så populær, for det er jo ganske barske apokalyptiske syner, der fremstilles : øde land, døde mennesker, bjerge og tinder styrter om og forsvinder, jord og himmel falder. Det er som nogen gyserfilm. Det er ikke den gængse barokke vanitas i form af menneskelige laster som forfængelighed, magtbegær, der fører til fald, nej det er de ydre ting, tingene uden for mennesket selv, og som det ikke har nogen magt over, der ramler sammen i dette skrækscenarium. Men der ligger jo heri en barok antitese, når faldet modstilles med Guds herligheds almagt og hans løfte om at tage hånd om os nu og altid. Altså faldet sat op mod evigheden. Når Kingo, Dass' samtidige, siger "Gud er Gud, før jorden skabtes, / førend bjerg og tue blev;" (624) så danner det netop et billede på evigheden, når vi sammenholder det med "GUD er GUD, om alle Land laa øde, / GUD er GUD, om alle Mand var døde,". Dass' apokalypsesyner er også inspireret af Salmernes Bog. I f.eks. salme 46 hedder det: "Gud er vor tilflugt og styrke, en hjælp i angster, prøvet til fulde. Derfor frygter vi ikke, om jorden end bølger og bjergene styrter i havenes skød - - " (2-3) Grundtvig beskriver det samme i sin sang "Fædreneland ved den bølgende strand" (1848). Månen og solen sidder "løse på stol" og jorden bølger " under alt, hvad består". Hos Grundtvig skal vi ikke frygte dommedag, for "end lever den gamle af dage". Også hos Dass er Gud med os nu og altid, også på den yderste dag.

Det er lidt dunkelt i vers 5 med de "Utallig Vrimler", som spiller på cymbler (strengeinstrument). Det lyder jo som engle. Gustav Jensen kalder vrimlerne "Guds grøde", altså

uanede muligheder i skaberens hænder. Også i vers 8 tolker han lidt frit "HErrens Minde til tusind Sinde / Skal stige" til "men op skal rinde, som solen skinne, / Guds rige.". Guds rige består, selv om jorden falder, og det er trøsten, selv om vi i det jordiske aldrig er lovet en klar beskrivelse af Guds riges beskaffenhed og hvordan vores plads deri skal være. I vers 6 møder vi igen "ti tusind mange", som priser Herren med sang og klang, - engle?

Nu er det med engle ikke noget, der tales meget om blandt teologer i dag. Til nød budbringeren Gabriel. Men de gamle salmedigtere turde godt. Brorson ser i "Op al den ting" (15) i ånden "den store kæmpetrop af blide engleskarer." Grundtvig byder dem "Velkommen igen"(99) og siger også "Lover ham engle!" i "Lovsynger Herren" (3), og her har han ligeledes en 'vrimmel' om Herren, som troner i Himlen, nemlig "Stjernerne lig er om højsædet vrimlen, / høvdingeskaren, blandt tjenere talt.", og det må vel være de sjæle, der er døde og gået forud for os op til Vorherre, hvor høvdinge og tjenere er ligemænd. Både Grundtvig og Dass bygger på salme 103, hvori det hedder "Herren har rejst sin trone i himlen, alt er hans kongedømme underlagt. Lov Herren, I hans engle, I vældige i kraft, som gør, hvad han byder, så snart I hører hans røst. Lov Herren, alle hans hærskarer, hans tjenere, som fuldbyrder hans vilje. Lov Herren, alt hvad han skabte, på hvert eneste sted i hans rige." (19-22).

I sidstnævnte Grundtvigsalme betegnes Gud som 'enevoldskongen'. Det ord bruger Dass ikke, men han ser – som man i øvrigt gjorde det i barokken - Gud som den store enevoldskonge, hvis ord er lov, og som man hverken kan kræve regnskab eller forklaringer af. Som han siger i vers 7 , alle skal bøje knæ for Gud, både dem i himlen (englene), menneskene på jorden, men minsandten også djævlene under jorden, som jo er blevet dømt, og som nu passende kan erkende deres nederlag.

Vers 11-15 i salmen er en veloplagt opsang til hans menighed om at skikke sig ordentlig. Guds navn helliges nemlig ikke blot med "Ord og Nikke". "Sky Synd og Lyder" står der og "Elsk Tugt og Dyder, som dig bepryder / og bader." Var det ikke for rimets skyld, burde sidste ord nok hedde 'baader' (=gavner). Sidste vers er en bøn om, at det må lykkes at fordrive det ugudelige, så vi kan blive hos Gud, "naar Tiden lider".

Skulle man afslutningsvis overveje, om der burde 'oversættes' flere af originalversene til salmebogen, må svaret nok være nej. Det skulle da lige være det pragtfulde vers 4 om alle fiskene, men det lader sig vanskeligt omforme, og der er en smuk helhed over Gustav Jensens 3 udvalgte vers. Men at læse hele originalsalmen giver et spændende indblik i Petter Dass' barokke univers og hans måde at tænke og digte på. Han har ganske givet fået sine sognebørn i tale og har formået at give dem en evangelisk indlæring, som har fænget, selv om de ikke har kunnet læse.

Harald Göransson in memoriam

Svensk och inte minst nordisk hymnologi och kyrkomusik har i år förlorat en av sina mest markanta profiler. Professorn, fil. dr Harald Göransson avled efter en kort tids sjukdom den 18 januari i hemmet på Lidingö utanför Stockholm. Han förunnades ett långt liv – han blev nästan 87 år – och hade styrka och energi nog för intensiv verksamhet in i det sista inom det kyrkomusikaliska och musikvetenskapliga arbetsfält som varit hans i mer än ett halvsekel.

Som ung kom Harald Göransson till Musikhögskolan i Stockholm, där han 1941 kunde avlägga högre organistexamen. Snart nog utmejslades sådana drag som blev karakteristiska för hans arbetssätt. Under flera år kombinerade han uppgifterna som musiklärare på ett lärarseminarium och som kyrkomusiker i Stockholm innan han 1950 blev heltidsanställd organist i Lidingö församling. Han inte bara uppehöll tjänsten under tolv år utan utvecklade och fördjupade tjänstens innehåll på ett sätt, som snart nog skulle bli till nytta och glädje långt utanför Lidingö. Samtidigt hade han kvar sitt pedagogiska uppdrag på seminariet tills han 1953 knöts som lärare till Musikhögskolan. Därmed fick han en strategiskt viktig pedagogisk plattform varifrån han arbetade under mer än tre decennier.

Kombinationen av uppgifter som församlingsmusiker och pedagog tycks mig ha varit korsbefruktande och bidrog säkerligen till att Harald Göransson kom att utveckla ännu en linje i sin yrkesverksamhet, musikforskarens.

Sin musikaliska grundutbildning hade han fått under krig såren med alla stängda gränser. Så snart det sedan blev möjligt gav han sig ut på studieresor på den europeiska kontinenten och – då ännu ovanligt – i USA. Fångad av samtidens restaureringsrörelser inom kyrkomusiken skolade han själv in sig på gregorianska sångtraditioner, inte minst i Solesmes, liksom på äldre koralmusik, den så kallade rytmiska kyrkovisan. I bägge fallen förde detta honom i kontakt med kontinentala kyrkomusikaliska strömningar i såväl forskning som praxis samtidigt som han riktade sin uppmärksamhet mot ett ganska outforskat svenskt och nordiskt arv. Därvid etablerade han tidigt ett samarbete med inte minst lärdomsgiganterna Harald Andersén i Helsingfors och Henrik Glahn i Köpenhamn. Ganska mycket på egen hand lärde sig Harald Göransson forskarens hantverk och målmedvetet tränade han upp ett vetenskapligt arbetssätt för att kunna undersöka och kritiskt kartlägga kyrkovisans och koralens i första hand svenska öden och äventyr. Inriktningen resulterade bland annat i hans med åren stora samling av kopior på mer eller mindre omfattande koralhandskrifter främst från 1600-talet med melodivarianter i Sverige men även Finland. Hans

samling blev sedan stommen till Svensk koralregistrant, när den började byggas upp i Lund under 1980-talet.[1]

Karakteristiskt för Harald Göransson har varit en envis strävan att få forskningsinsikter omsatta i kyrkomusikalisk praxis, egen och andras. I Hymnologiske Meddelelser illustreras det lämpligen med ett exempel av nordiskt hymnologiskt intresse: tillkomsten av det numera för många okända verket *Nordisk koralbok* 1961.[2]

Den närmsta anledningen till boken står att finna i Andra nordiska musikforskarmötet, hållet i Stockholm – Uppsala 1954, under svenskt presidium, för övrigt utan isländskt deltagande. Tidshistoriskt intressant är att konferensen hade programsatts för två "frågekretsar": "koralboksfrågan" och "det eviga skandinaviska ämnet, folkmusikens utforskande".[3] Ett av koraltemats föredrag hölls av Harald Göransson, ett annat av en ung Henrik Glahn, ett tredje av professor Jens Peter Larsen. Danskarnas medverkan förklaras av att de tillsammans med Mogens Wöldike samma år gett ut restaureringsverket *Den danske koralbog*. Bidraget från den i forskarkretsar då rätt okände svensken – "Aktuella koralfrågor i Sverige" – motiverades nog av att han själv stod mitt uppe i ett nystartat icke-officiellt svenskt förnyelsearbete och under mötesplaneringen högst sannolikt drivit valet av koraltemat. I mötet fanns en anslutning till Larsens önskan om "gemensamma formuleringar av ett antal stamkoraler i de nordiska folkens koralböcker" och Göranssons idé om "en fast kärna av koraler kring vilken nyare förtoningar kunde lagras". I detta låg kanske också ett avståndstagande från vad Glahn karakteriserade som en arkaiserande tysk restaurering i *Evangelisches Kirchengesangbuch* 1951. Mötet uppdrog åt preses att samla "ett internordiskt utskott" för att samla "den centrala lutherska melodirepertoaren vilken kan tjäna som utgångspunkt för framtida publikationer i de enskilda nordiska länderna."[4] Efter några år kom en välredigerad utgåva med 98 koraler, alla förutom två stammande från medeltid till och med 1600-talet. Till skillnad från många andra planer på nordiskt samarbete realiserades denna av sakkunniga i fyra länder, uppenbarligen mycket tack vare ett enligt förordet "omfattande arbete" av sekreterarna Henrik Glahn och Harald Göransson.

I vad mån boken kunnat "tjäna som utgångspunkt" för nationellt förnyelsearbete skall inte

---

[1] Mer om detta i Wentz-Janacek, Elisabet, Svensk koralregistrant – kort presentation, s 75-80, i: Koral i Norden. 10 koralexperter från ett symposium ... Musikvetenskapliga serien, Uppsala, 8. Uppsala 1993.
[2] Nordisk koralbok, utg. av en kommitté bestående av Harald Andersén ... København [1961].
[3] Uppgifterna från mötet hämtade i redogörelsen av preses, prof. Carl-Allan Moberg, i: Svensk tidskrift för musikforskning 36:1954 s. 141 ff. Beträffande "koralboksfrågan" har Moberg återgett en sammanfattning av prof. Folke Bohlin, då ung student.
[4] Den senare utarbetade och antagna resolutionen tryckt ibm s 145.

diskuteras nu.[5] Däremot skall konstateras att projektet blev ett slags utgångspunkt för nordiskt koralarbete inriktat på såväl forskning som förnyelse, bland annat manifesterat i Nordhymn, nordisk Institut for Hymnologi. Harald Göransson kunde också ta sig tid till att delta på Nordhymnkonferenser och bland främst danska och svenska praktiker och forskare från olika discipliner var han genom åren en trägen gäst på de koralseminarier Folke Bohlin startade i Lund en bit in på 1980-talet.

Några år innan det nordiska samlingsverket förelåg, publicerades resultatet av ett vid musikforskarmötet berört likartat inomsvenskt studiearbete: häftet *Koralmusik* redigerat av Harald Göransson.[6] 1957 års lilla volym blev snabbt grunddokumentet för ett svenskt förnyelsearbete, dels genom kör- och instrumentalsatser för 24 melodiskt och rytmiskt restaurerade koraler, dels och i synnerhet på grund av det av utgivaren signerade manifestet för ett arbete med kyrkovisans återkomst på såväl lokal som nationell nivå. Utgåvan är typiskt göranssonsk också däri att restaurering inte uteslöt utan, likt antydan på musikforskarmötet, borde öppna väg för nykomponerade bidrag på nutida tonspråk. Modellen praktiserades i än högre grad i de tätt efter varandra utgivna uppföljarna, *Koralmusik II* och *Koralmusik III* med ett stort antal kör- och instrumentalsatser till stöd för lanseringen av de nya eller förändrade koralmelodier som överraskande snabbt också fick officiell auktorisation 1964.[7] Här finns bidrag med skilda tonspråk från väletablerade tonsättare men också mindre kända eller okända ungdomar, kanske merparten förtoningar nyskrivna, de flesta av svenskar men en del av tyska, danska och norska medarbetare.

Kretsen av medarbetande både tonsättare och textförfattare vidgades med åren i anslutning till Harald Göranssons omfattande musikaliska huvudansvar under ett kvartssekel för förnyelsen av Svenska kyrkans liturgi och hennes psalmbok, till dels i en ekumenisk kontext.[8] Under perioden hände internationellt och nationellt så mycket liturgiskt och kyrkomusikaliskt att det talats om ett paradigmskifte, med krav på kulturellt *aggiornamento* och med de nya fordringar på stilmässig både öppenhet och kvalitetskänsla som exempelvis "visvågen" medförde. Harald Göranssons inklusiva hållning var alls

---

[5] En av de medverkande skall långt senare ha kallat företaget "en ungdomssynd". Haavik, Åge, Nordisk koralfelleskap, s 54, i: Koral i Norden (se ovan not 1). Haavik tycks benägen att instämma. Det i beslutet angivna syftet med arbetet var dock inte att likrikta nordisk koralsång, vilket bokens titel och förord kan ge intrycket av, utan att sammanställa en gemensam bas *"som utgångspunkt"* (min kurs.) för nationellt förnyelsearbete.

[6] Ännu för mindre än femtio år sedan kunde ett arbete av detta slag få följande titel: Koralmusik. En samling koraler i reviderad form för kyrkans församlings- och körsång, för skola och hem, utgivna av föreningen Collegium musicum under redaktion av Harald Göransson. Stockholm 1957.

[7] Koralmusik II. Alternatimsatser för kyrkoåret, redigerade av Harald Göransson och Lars Edlund. Stockholm 1960. Koralmusik III. Koralsättningar till Tillägg till Den svenska koralboken, redigerade av Harald Göransson. Stockholm1964.

[8] 1960 inrättade Svenska kyrkans biskopsmöte Liturgiska nämnden med uppgifter, som sedan överfördes till officiella utredningar: 1968 års kyrkohandbokskommitté, som arbetade till 1986, och 1969 års psalmkommitté, som arbetade till

inte oomstridd; många tycks mig ha överraskats och rent av smärtats av den, men hans sakkunskap respekterades ändå i de mest skilda läger.[9] Ett slags konstant i hans arbetsinsatser har varit lidelsen att komma vidare, att förmå både sig själv och andra att experimentera och tänja gränser. Imponerande var förmågan att under decennier fånga upp, inspirera och driva på bidragsgivare, också i andra nordiska länder.[10]

Harald Göransson första tryckta arbete av format var högst teoretiskt, en harmonilära år 1950. När jag nu läser om denna *Lyssnarens harmonilära* 1950, slås jag av det friska, resonerande språket för sådant som ofta blir utomordentligt torrt och knastrigt. Siktet är tydligt inställt, inte mot presumtiva tonsättare utan mot musikälskare som vill öva upp sitt gehör för att höra mer av vad de hör.[11]

Sin pedagogiska lust och iver kunde Harald Göransson aldrig svika i förnyelsearbetet. Föredragsväskan blev sällan stående länge där hemma; den skulle med på otalet föredrag, kurser och konferenser. Till trycksaker han stod för, också officiella, fogades förord, tekniska anvisningar eller vad annat det kallades med hans principiella och praktiska intill triviala synpunkter för användningen. I lagom anslutning till *Koralmusik* 1957 utgav han tillsammans med sin kyrkoherde på Lidingö en psalmvalslista för mässan på kyrkoårets alla sön- och helgdagar, och 1964 års officiella tillägg med restaurerade koraler åtföljdes av en därtill anpassad psalmvalslista, likaså psalmboken 1986 – alla med principiella och praktiska överväganden för ett liturgiskt genomtänkt psalmval i samarbete mellan präst och kyrkomusiker.[12]

När det officiella liturgiska och hymnologiska förnyelsearbetet nått en relativ avslutning i nya liturgiska böcker, inklusive en med hänsyn till förtoningskrav nyöversatt Psaltaren, fick Harald Göransson möjlighet att mer samlat följa upp många års forskning och tankemöda kring svensk koraltradition. Hans 75-årsfirande i maj 1992 kunde därför inkludera jubilarens disputation vid Uppsala

---

1985. Harald Göransson var ledamot i alla tre organen. 1960 bildades också Hymnologiska institutet med Anders Frostenson och Harald Göransson som drivande krafter tills det arbetet fortsatte inom psalmkommittén.

[9] Utgivaren av restaurerad luthersk koral kunde även vara utgivare av Tillsammans: visor, låtar och spirituals, 1970; och Mera tillsammans: visor, låtar, gospels och spirituals, 1975. Han kunde också tillåta sig att ange ackordbeteckningar för gitarrackompanjemang av nya visor och väckelsesånger men även av Crügermelodier och medeltida processionssång!

[10] I 1986 års koralpsalmbok ingår samtida bidrag också från Danmark, Finland och Norge. Ännu saknas dock isländska författare och musiker, till och med i sektionen "Psalmer på andra nordiska språk".

[11] Harald Göransson, Lyssnarens harmonilära. Stockholm 1950. Den klassiska harmoniläran är i fokus men linjer dras även från gregoriansk musik till kyrkotonala tendenser och folkton i nyare musik, och progressivitet och kontinuitet berörs från Beethoven över Wagner och Debussy mot Stravinskij och Hindemith. En besk men i sak inte avvisande recension levererade författaren till ett konventionellt läromedel i harmonilära Sven E. Svensson i: Svensk tidskrift för musikforskning 32:1950 s 233-35.

[12] Harald Göransson – Ragnar Stenberg, Psalm och koral i högmässan. Stockholm 1958; Harald Göransson – Ragnar Stenberg, Psalm och koral i högmässan. Andra omarbetade upplagan. Stockholm 1965; Harald Göransson – Olle Nivenius, Kyrkoårets psalmer. Psalmvalslista för huvudgudstjänsten i Svenska kyrkan ... Stockholm 1987.

universitet för filosofie doktorsexamen. Avhandlingen ägnas åt 1697 års koralpsalmbok, slutstenen i den klassiska kyrkovisans svenska period, hymnologers och musikforskares gåtfulla probersten. Fakultetsopponent var professor Henrik Glahn – ett slags symboliskt uttryck för att cirkeln slutit sig: boken är frukten av decenniers mödor. Men den tyngs inte av lärdomsdamm utan är skriven med spänst och frejdighet, språket är precist men ändå ledigt – forskaren döljer inte sin pedagogiska tåga.[13] Några år senare kom ännu en monografi från hans hand – eller mun; språket är som vanligt så levande, och pedagogen bifogar denna gång musikexempel på en cd-skiva "till tjänst för den icke not- eller spelkunnige läsaren". I en volym på knappt 200 sidor vill han sammanfattande behandla "koraler och andliga visor i Sverige genom tiderna, det vill säga andlig folksång i och utanför kyrkan".[14] Man skall vara nestor för att ge sig i kast med en sådan uppgift, och det sker på ett sätt som jag tror vara både tillgängligt och berikande just för "den icke not- eller spelkunnige läsaren" samtidigt som fackfolk nog finner en hel del att hämta.

Förutom sina omfattande arbetsuppgifter åtog sig Harald Göransson olika sidouppdrag. I backspegeln kan jag se ett medvetet mönster: det handlar om uppgifter som utgjort stödfunktioner för arbetet i huvudfåran! Också sidouppdragen vittnar om den målmedvetenhet och ihärdighet som kännetecknade Harald Göransson. Han fick erfara kritik men också olika uttryck för uppskattning av en mycket ovanlig och ovanligt rik arbetsinsats. 1974 valdes han till ledamot av Musikaliska akademien, och 1979 förlänades han av Sveriges regering professors namn. För oerhört många förblev han Harald, med den starka lidelsen för kvalitet – och då handlade det inte enbart om musik utan också om språklig form och teologiskt innehåll. Vad han tänkte och ville behövde ingen tveka om. Ibland blev det intensiva debatter, där en trulig eller arrogant Harald-mask plötsligt kunde spricka upp i ett oemotståndligt, lite blygt leende. Och den mångkunnige var genom åren beredd att lyssna och lära, inte minst av sina elever!

Lars Eckerdal

---

[13] Harald Göransson, Koralpsalmboken 1697. Studier i svensk koralhistoria. Stockholm1992. – Disputationen på universitetet den 16 maj 1992 följdes på eftermiddagen av en av respondenten förberedd högmässa i Uppsala domkyrka enligt kyrkohandboken 1693 och koralpsalmboken. Följande dag hölls ett symposium med bidrag som utgetts i Koral i Norden, som åberopats ovan i not 1 och 5.

[14] Harald Göransson, Koral och andlig visa i Sverige. Stockholm 1997. Citaten återfinns s 9.

ANMELDELSER

Recension av

Anna J. Evertsson:
"Gå vi till paradis med sång"
Psalmers funktion i begravningsgudstjänster

Diss. BTP 69, Arcus förlag, Lund 2002. X + 357 sidor. ISBN 91-88553-11-6

Kyrkomusikern och prästen Anna J. Evertsson har skrivit en intressant och lättläst avhandling om psalmers funktion i begravningsgudstjänster. Bokens titel avspeglar att den är en del av NORDHYMNs projekt "Dejlig är jorden". Huvudrubriken är ju ett citat ur psalmen "Härlig är jorden". Uttrycket "Gå vi till paradis med sång" kan också syfta på det mål som den kristna människan hoppas nå efter döden. Också från den synvinkeln är huvudrubriken väl vald. Avhandlingens disposition och upplägg i stort har jag inget att anmärka på. Boken kännetecknas också av grundliga analyser i en fungerande analysmodell. Förf. har i det stora hela varit mycket noggrann. Akribin är god.

Avhandlingen behandlar ett aktuellt och brännande ämne för var och en som skall planera en begravningsgudstjänst. När människorna har fjärmats från kristen tro och livsåskådning men ändå vill bli begravda enligt kyrkans ordning bör man ställa de frågor som förf. har gjort i denna bok. Begravningsgudstjänsten är verkligen en pastoral utmaning. Jag tror att boken kommer att vara till nytta i varje församling där man brottas med konkreta frågor kring begravningsgudstjänsternas innersta mening. I synnerhet exemplen i kap. 4 och analysen i kap. 5 gav mig mycket att tänka på för det praktiska församlingslivet. Stort tack för denna bok!

Det inledande kapitlet tar upp den hymnologiska forskningsbakgrunden med särskild tonvikt på vad som har skrivits på svenska. Förf. konstaterar att forskning kring begravningspsalmer har visat sig vara sällsynt, också på andra språkområden. Detta faktum motiverar redan i sig att denna bok har skrivits. Forskning kring andra delar i begravningen har också nyligen bedrivits, bl.a. kring griftetalets pastorala funktion (Jan-Olof Aggedal).

Syftet med avhandlingen har enligt förf. varit att belysa psalmers funktion i begravningsgudstjänster i Svenska kyrkan under 1990-talet. Den övergripande målsättningen är att svara på frågan vilken roll psalmerna i begravningsgudstjänsten spelar för mötet mellan människors behov när de sörjer någon död anhörig och kyrkans trosbudskap när den möter människor i sorg. Det mötet sker både vid begravningsgudstjänsten och vid de samtal som förs i anslutning till begravningsgudstjänsten.

Författaren delar upp huvudfrågeställningen i följande frågor:

- Vilka psalmer förekom vid begravningsgudstjänsterna?
- Vilka formuleringar med existentiellt innehåll och vilket trosbudskap finns i psalmerna?
- Hur samspelar psalmerna med övriga delar av begravningsgudstjänsten (textläsningar, utgångspunkter för griftetal, liturgi, diktläsningar samt annan vokal och instrumental musik)?
- Vilka är förutsättningarna för att människors behov och kyrkans trosbudskap i en sorgesituation skall kunna mötas på ett funktionellt sätt?

Förf. har formulerat syftet och frågeställningen utifrån antagandet att begravningsgudstjänsten kan fungera som en möjlig mötesplats mellan *samhällsaspekten* och *kyrkoaspekten*. Med samhällsaspekten menas människorna och deras behov i sorg. Kyrkoaspekten utgörs av kyrkans ordningar och trosbudskap. Det inledande kapitlet innehåller även begreppsdefinitioner (funktion, livsfrågor, kyrka, pastoralt) samt en redogörelse för hur forskningsarbetet är insatt i ett tvärvetenskapligt hymnologiskt sammanhang inom ämnet kyrkovetenskap.

I det första huvudkapitlet redogör förf. för förutsättningarna för studien. Kan människors existentiella upplevelser i sorg och kyrkans trosbudskap mötas? Förf. menar att materialet från Göran Gustafssons projekt kallat *Begravningsseder – studier av sociala skillnader efter döden* ger möjlighet att belysa frågeställningen. I det andra kapitlet redogör förf. för det empiriska materialet. De besvarade enkäterna som rörde 2 222 begravningsgudstjänster hållna i Svenska kyrkans ordning 1997 visade att ca 220 psalmer ur *Den svenska psalmboken* 1986 användes som församlingssång vid de undersökta begravningsgudstjänsterna. Det framgick också att man i ca 10 % av gudstjänsterna valde att byta ut en psalm ur psalmboken mot någon annan psalm, sång eller musik. De vanligast förekommande psalmerna är "Härlig är jorden", "Blott en dag" och "Bred dina vida vingar". Många av de mest använda psalmerna kommer ur väckelsemiljö. Också en och annan ny psalm användes: bland de tio i topp ligger "Det finns djup i Herrens godhet". Många andra nya psalmer finns representerade i materialet, t.ex. "Jordens Gud, stjärnornas Herre" och "En dag jag lämnar mitt hem och mina vänner". Kyrkoårspsalmer är svagt representerade, inte minst vad gäller påskpsalmer, vilket förf. anser vara anmärkningsvärt, detta både med tanke på teologiska beröringspunkter mellan påsk och begravning och den tid på året då enkätmaterialet samlades in och begravningsgudstjänsterna ägde rum.

För att kunna genomföra de funktionella analyserna av begravningsgudstjänsterna analyserade förf. i kap. 3 först 14 utvalda psalmers existentiella innehåll och kristna trosbudskap med hjälp av begreppen *hopp*, *fruktan*, *tacksamhet*, *klagan*, *skuld* och *förlåtelse*, sett i ett spänningsfält mellan *död* och *liv*. Analyserna visade enligt förf. att många av dessa psalmer har ett trygghetsskapande grundtema. Psalmerna ger människor möjligheter att formulera erfarenheter och upplevelser framför allt kring sådant som förf. tolkat som uttryck för hopp. Som sådant som inger hopp ses vanligtvis just trygghet. Även psalmuttryck kring de mörkare sidorna i livet, sådant som förf. har tolkat som uttryck för fruktan och klagan, kan uttrycka människors upplevelser när de drabbas av sorg. Vissa psalmer ger möjlighet för människor att kunna uttrycka upplevelser av skuld. Motvikten till skulden är att samma psalmer också talar om förlåtelse. Framför allt de nyare psalmerna rymmer möjligheter att formulera tacksamhet. Så är det t.ex. med "Jordens Gud", som är skriven för begravning och sorg, vilket de övriga psalmerna inte är. I de allra flesta av psalmerna ser förf. förutsättningar för ett samspel mellan det existentiella innehållet och trosbudskapet i psalmen, men hon menar att det finns undantag. Ett sådant skulle då vara påskpsalmen "Du segern oss förkunnar", en psalm som enligt förf. knappast ger något utrymme för människors upplevelser och behov i en sorgesituation utan har ett dominerande trosbudskap grundat i Jesu död och uppståndelse.

För att analysera psalmers funktion i begravningsgudstjänster har förf. i kapitel 4 valt ut tio begravningsgudstjänster för fördjupade analyser. Psalmerna i kap. 3 sätts nu in i begravningsgudstjänstens helhet. Psalmerna ingår i ett sammanhang där komponenterna definieras som bibelläsningar, utgångspunkter för griftetalet, diktläsning, instrumental och vokal musik samt liturgi. Förf. anser att analyserna av de tio begravningsgudstjänsterna har visat att psalmerna ofta, men på olika sätt, samspelade med andra delar av begravningsgudstjänsterna. Hon menar

att de allra flesta av begravningsgudstjänsterna visade sig vara väl sammanhållna och bör ha kunnat fungera som en mötesplats mellan människors behov i sorgen och kyrkans trosbudskap.

I kap. 5 studeras begravningsgudstjänsten som pastoral utmaning genom fördjupade analyser av begravningsgudstjänsterna. Det studiet innebär att förf. diskuterar relationen och samspelet mellan psalmerna och övriga delar av begravningsgudstjänsten. Begravningens plats i samhället, människors tro och människors existentiella behov i sorgesituationen, det som kallats samhällsaspekten, undersöks i möte med kyrkoaspekten, som består av kyrkorättsliga förutsättningar, begravningsgudstjänstens innebörd och kyrkans trosbudskap. Förf. säger att det är allmänt accepterat i samhället att sjunga psalmer vid begravningar. I folks medvetande hör det till riten som sådan, och psalmerna utgör då det rituella navet. Välkända psalmer inger dessutom trygghet. Ibland har det funnits behov att byta ut en psalm mot någon annan för de anhöriga känd sång eller känt musikstycke. Detta förfarande sägs ge rum för det allmänmänskliga. Begravningsgudstjänsten accepteras och ses av de flesta, oberoende av tro, som en kärlekstjänst till den döde. För människor med kristen tro tillkommer gudstjänstperspektivet, vilket innebär att begravningsgudstjänsten är för de levande. Detta perspektiv kan i och för sig finnas också hos människor som inte är uttalat kristna, i synnerhet om de kan känna delaktighet i handlingen genom de förberedelser de gjort tillsammans med prästen.

Begravningsgudstjänsten är ett av de starkaste banden mellan svenska folket och Svenska kyrkan och prästerna tar mycket allvarligt på sin pastorala uppgift. Förf. anser att resultatet av undersökningen visar att flertalet av de tio begravningsgudstjänsterna var väl sammanhållna gudstjänster som både gav utrymme för människors existentiella behov i sorgesituationen och innehöll ett kristet trosbudskap. Detta i sin tur innebär att de analyserade begravningsgudstjänsterna gav förutsättningar för att ett möte skulle kunna ske mellan samhällsaspekten och kyrkoaspekten. Utformningen av begravningsgudstjänsterna var sådan att förf. menar att de troligtvis kunde bli till hjälp för människor i sorg att vända sig från död till liv. Det sista kapitlet är avhandlingens klimax, där trådarna knyts samman.

De två första bilagorna i slutet av boken omfattar Göran Gustafssons frågeformulär *Frågor om en begravning* och tabeller över psalmernas användning vid begravningsgudstjänsterna. I den tredje bilagan redogör förf. för urvalsförfarandet när det gäller de begravningsgudstjänster som har analyserats. Allt detta är överskådligt gjort och nyttigt att stifta bekantskap med när man fördjupar sig i texten.

Trots att jag är imponerad av bokens innehåll har jag dock några invändningar, där jag menar att förf. kunde ha problematiserat mera än hon gör. Det första gäller begreppsdefinitionerna. Många begrepp, t.o.m. i analysinstrumentet, tas för självklara trots att de inte är det. Det gäller för metoddiskussionen, där begreppet kvalitativ analys tas i bruk utan någon teoretisk förklaringsmodell för vad som menas med kvalitativ analys i detta sammanhang. Också förhållandet mellan begreppen teologisk och existentiell kunde ha utretts bättre. Det finns ytterligare några begrepp som inte alls definieras eller som definieras knapphändigt och som kan ha olika innebörd för olika människor. Alla förstår t.ex. inte samma sak med uttrycken *från död till liv* eller vad det innebär att äga ett *hopp* när ens närmaste anhöriga är död. Hopp och *trygghet* likställs ofta, men vilken grund hoppet och tryggheten inför döden vilar på för den som saknar kristen referensram, det fick jag inte klarlagt för mig när jag läste boken.

Livsriterna behöver inte ges något teologiskt innehåll för att de skall ha en viktig funktion för människan. "Endast knappt en fjärdedel (23 %) av svenskarna ger begravningen en religiöst

eller teologiskt motiverad innebörd med betoning på uppståndelsemotivet" (s. 16). Kyrkan verkar för de allra flesta (77 %!) bara vara en ceremonimästare vid livets övergångsriter. Att så många ändå av traditionens makt och trygghet håller fast vid Svenska kyrkans begravningsgudstjänst, trots att de inte tror på kyrkans budskap, talar för detta. Det är en stor utmaning att få människors tro av olika slag eller brist på tro och kyrkans uppståndelsetro att mötas. Förf. konstaterar och diskuterar detta, men borde nog i högre grad ha problematiserat det. Jag tror nämligen att det är en ödesfråga för kyrkan att en stor majoritet av begravningsgästerna inte tror sig behöva någon frälsning.

Enligt Paulus (1 Kor. 15:3–4) är det första som skall föras vidare i förkunnelsen "att Kristus dog för våra synder i enlighet med skrifterna, att han blev begravd, att han uppstod på tredje dagen i enlighet med skrifterna". Tappar kyrkan bort detta och talar endast diffust om hopp och trygghet, då menar jag att kyrkan bör akta sig så att hon inte förlorar sin själ. Kyrkan kan degraderas till att bli enbart en kyrkligt-kommunal ceremonimästare, som ger de kyrkotillhöriga vad de i demokratisk ordning har rätt till därför att de har betalat sin kyrkoavgift. Kyrkan riskerar att bli ett led i samhällets vård–skola–omsorg. Det är farligt. I avhandlingen tycker jag mig finna en rädsla för att teologin och kyrkans budskap om Kristi uppståndelse och de dödas uppståndelse skall vara något svårbegripligt eller rentav frånstötande, så att begravningsgudstjänsten inte blir den hjälp för varje människa som den är avsedd att vara (t.ex. s. 260–261). Enligt förf. kan påskbudskapet t.o.m. stå i vägen för människors behov i sorgesituation (exempel 9, s. 223 ff, s. 292). Vad är det egentligen för hjälp som förtränger det kristna kärnbudskapet om påskens omstörtande händelser när detta som mest behövs? Och när har inte påskbudskapet varit kontroversiellt? Det var frånstötande redan på apostlarnas tid. Inte desto mindre är det kyrkans uppgift att förkunna det i alla tider. Utan påsk ingen kyrka.

Jag får det intrycket att förf. är nöjd om begravningsgästerna är nöjda. Då får det positiva intrycket de har fått t.o.m. ha uppnåtts med hjälp av sånger som inte har mycket gemensamt med kyrkans bekännelse. Visor utan kristen anknytning förekommer redan vid begravningsgudstjänsterna. De har då ofta valts av de anhöriga, eftersom psalmbokens psalmer var okända eller upplevdes frånstötande i situationen. Det första som verkar tunnas ut vid begravningsgudstjänsterna är sångerna, sedan följer andra delar som texter och böner så småningom efter. Det är farligt om kyrkan vinner hela världen men förlorar sin själ. Då är hon inte heller mera det ljus som lyser klart på ljusstaken. All denna uttunning och förflumning av kyrkans trosbudskap, som dock är förankrat i påskens händelser, kunde förf. alltså ha problematiserat i mycket högre grad än vad som har blivit gjort. Jag tycker det verkar som om samhällsaspekten hotar köra över kyrkoaspekten, om det inte blir något möte att tala om mellan människor och kyrka när det gäller det centrala i kristen tro, påskbudskapet.

Trots dessa anmärkningar intill tjatighet om påskbudskapet har jag haft stor behållning av att läsa boken. Nordiska bröder och systrar: läs och begrunda "*Gå vi till paradis med sång*"! Vi kunde gärna få en debatt om psalmerna i begravningsgudstjänsten. Ju mer främmande människorna blir för psalmboken, desto svårare blir det förmodligen att över huvud taget kunna sjunga psalmer vid begravningsgudstjänster och andra kyrkliga sammankomster. Jag har härmed försökt starta debatten. Kunde den kanske föras på NORDHYMNS webbsidor (www.teol.lu.se/nordhymn)?

Birgitta Sarelin

Een wanligh Psalm Book. Göteborgpsalmboken 1650.

Faksimilutgåva av eksemplaret i Bodlian Library, Oxford. Udgivet med efterskrift ved Jens Lyster af Göteborgs stiftshistoriska sällskap og Anders Jarlert. ISBN 91 7029 471 1, Tre Böcker Förlag AB, Göteborg, 2002.

Det er altid en glædelig begivenhed, at der bliver udgivet en gammel, sjælden bog i faksimile. Sådan er det også i dette tilfælde, hvor der er tale om en af de første Bøger, om ikke den første bog, der er blevet trykt i Göteborg. Det har været antaget, at der 1650 var blevet trykt en salmebog i Göteborg. Man formodede, at der var tale om en første udgave af den titelbladsløse salmebog, der var bundet sammen med flere andre skrifter i *Then brukelige Handbook*, der kendtes i en udgave fra 1654. 1981 fandt den danske salmehistoriker Jens Lyster imidlertid et velbevaret eksemplar af den indtil da anonyme svenske salmebog fra midten af 1600-tallet på Bodlian Library i Oxford. Som det titelbladsløse eksemplar på Kungl. Bibl. i Stockholm var Oxford-eksemplaret indbundet sammen med andre bøger og med fælles titelblad: *Then brukelige Handbook*, med trykkeåret 1650. Den genfundne Göteborg-salmebog er sammen med samlebindet beskrevet i *Hymnologiske Meddelelser* 1983, s. 129-150, hvor der også findes en udførlig indholdsoversigt. Ikke alene var det Jens Lyster, der fandt *Een wanligh Psalm Book* i Oxford, han er også den førende ekspert i dag mht. svensk salme- og salmebogshistorie i første halvdel af det 17. århundrede. Derfor var det naturligt, at det var ham, der skrev faksimileudgavens salmebogshistoriske efterskrift. Jens Lyster indleder med en forbilledlig kort og klar beskrivelse af Oxford-eksemplarets historie. Salmebogen, der blev efterladt i Oxford af den svenske diplomat og spion Håkon Bengtsson (Haquinus Lidenius), er trykt i Göteborg 1650 af byens første bogtrykker Amund Grewe, der netop var tilkaldt fra Nyköping. Meget tyder på, at salmebogen var tænkt ikke alene som en kulturel manifestation af Göteborgs betydning, byen havde 19 år tidligere, i 1621, fået sine købstadsprivilegier og var allerede en af Sveriges driftigste handelsbyer, men også som et vigtigt instrument i forsvenskningen af Halland og den sydlige del af Bahus len, der få år i forvejen var annekteret af Sverige efter freden ved Brønsebro1645. Salmebogen er sandsynligvis redigeret af det nyligt grundlagte gymnasiums rektor, Olaus Christierni Forsselius. Sammen med den historiske redegørelse påviser Jens Lyster salmebogens redaktionshistoriske forudsætninger og sammenhæng i øvrigt.

På baggrund af Jens Lysters forbilledlige efterskrift er det påfaldende, hvor sjusket selve faksimiletrykket fremtræder. I betragtning af de muligheder, moderne reproduktionsteknik giver for en tilfredsstillende gengivelse af svært læselige tryk, er det overraskende, at faksimiletrykket af *Een wanligh Psalm Book* skæmmes af en række sider, hvor der er svært eller umuligt at læse teksten.

Flere steder er venstresidernes venstre margen vanskelig af læse, fordi opslaget ikke har kunnet åbnes tilstrækkeligt, men også her ville moderne teknik kunne have overvundet de fototekniske vanskeligheder. Særligt fatalt er det, at en af siderne i registret over søndagssalmerne, M ij r, er trykt to gange, samtidig med af den følgende side, Mij v, er udeladt. Som en service for *Hymnologiske Meddelelsers læsere* bringes efter anmeldelsen mere læsevenlige kopier af de vanskeligst læselige sider, samtidig med, at der bringes en kopi af den udeladte side M ij v.

På trods af faksimiletrykkets stærkt svingende, i en del tilfælde helt uacceptable kvalitet er der grund til at hilse faksimile-udgivelsen velkommen. Den gør det muligt for en bredere offentlighed at få et førstehåndskendskab til en betydningsfuld svensk salmebog fra midten af 17. århundrede, og er ved sin blotte fremkomst en opfordring til at udgive andre betydningsfulde ældre salmebøger - uden de samme graverende tekniske fejl. Hver gang en gammel bog bliver udgivet i faksimile, bliver den ikke alene derved sikret for fremtiden, den åbner samtidig for en bredere og mere umiddelbar tilgang til historien både for læg og lærd.

Peter Balslev-Clausen

Supplement til faksimileudgaven

Faksimileudgaven af Göteborgpsalmboken 1650 blev præsenteret af udgiveren, Göteborgs Stiftshistoriska Sällskap, ved et fornemt arrangement i Göteborg den 20. marts 2002. Et stort skår i glæden over udgivelsen blev det imidlertid, da det viste sig, at en række sider i samtlige eksemplarer af faksimiletrykket var på det nærmeste ulæselige. Forklaringen på dette tekniske svigt er, at bogen i Bodleian Library er så stramt indbundet, at fotograferingen har været særdeles vanskelig. Desværre blev jeg ikke holdt orienteret om disse tekniske vanskeligheder, for så kunne jeg på et tidligt tidspunkt have foreslået en enkel og praktisk løsning på dette problem. Det er nemlig en kendsgerning, at den skrabede, omend udvidede udgave af "Then brukelige Handbook", som Thomas Kühn lod genudgive i Göteborg 1654 - omtalt i min efterskrift s. 281f -, og hvoraf der findes et næsten komplet eksemplar i Kungliga Bibliotek i Stockholm, genbruger store dele af 1650-udgaven. Det indledende titelblad til "Then brukelige Handbook" mister i 1654 sin smukke indramning, så der bliver plads til, at titelbladets indholdsfortegnelse forøges fra 5 til 10 afsnit. Den to sider store dedikation forkortes ned til kun én side, der henvises til titelbladets bagside.Thomas Kühns fem sider store forord udelades sammen med titelbladet til "Een wanligh PsalmBook". Dvs. at det 2. blad i 1654-udgaven har overskriften "Om Gudz Lagh och itt Christeligit Lefwerne" og er nøjagtigt identisk med blad A2 i 1650-udgaven. Hele resten af salmebogen er de to oplag aldeles identiske. Thomas Kühn har altså i 1654 valgt den nemme løsning at sætte et nyt titelblad på et restoplag af Göteborgpsalmbokens førsteudgave.

Vi kan derfor råde bod på faksimileudgavens dårligst trykte sider ved hjælp af fotokopier af de tilsvarende sider fra 1654-oplaget på Kungliga Biblioteket. Vi håber, at ejere af faksimileudgaven af Göteborgpsalmboken 1650 vil vide at værdsætte denne service.

Jens Lyster

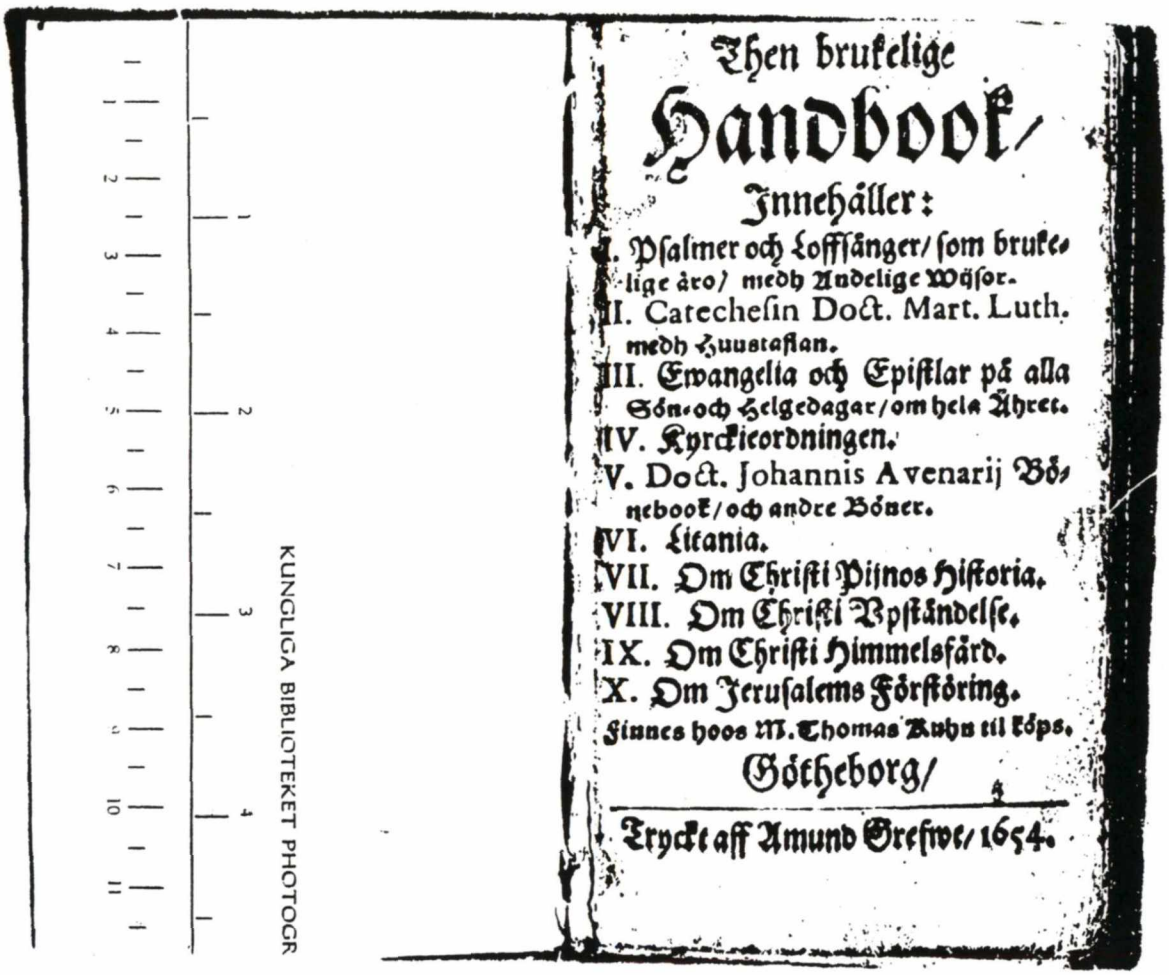

Then brukelige

Handbook/

Innehåller:

I. Psalmer och Loffsånger/ som brukelige äro/ medh Andelige Wäsor.
II. Catechesin Doct. Mart. Luth. medh Huustaflan.
III. Ewangelia och Epistlar på alla Sön- och Helgedagar/ om hela Åhret.
IV. Kyrckiordningen.
V. Doct. Johannis Avenarij Bönebook/ och andre Böner.
VI. Litania.
VII. Om Christi Pijnos Historia.
VIII. Om Christi Vpståndelse.
IX. Om Christi Himmelsfärd.
X. Om Jerusalems Förstöring.

Finnes hoos M. Thomas Kuhn til köps.

Göteborg/

Tryckt aff Amund Grefwe/ 1654.

KUNGLIGA BIBLIOTEKET PHOTOGR

Hennes Kongl. M:tz wår Allernådigste Drotningz Wälbetrodde Män/ och thenne Konungzlige Göteborg Stadz Wälförordnade Förmän:

The Edle/ Höglärde/ Högachtade/ Wälbetrodde/ Ehreborne/ Wälachtade och Wälwyse Herrar och Wän/

Her Burggrafwen/
Herr Præsidenterne,
Her Syndico,
och sampelige
Herr Rådzförwanterne medh
Herr Secretarijs,

Offrerar ödmiukeligen

Thomas Kühn/
Bookbindare.

Om Gudz Lagh och itt Christeligit Lefwerne.

Exod. 20.

DEsse äro the tijo Budh/
Som oss gaff sielfwer HErren (Gudh/
Genom Mosen sin Tienare troo/
Vppå Bärget Sinai/ Kyrie Eleison.
Jagh är tin HErre Gudh alleen/
Hålt tigh från andra Gudar reen/
Til migh skal ståndа all tijn låt/
Och älska migh aff allo flåt/ Kyrie &c.
Gudz wärdiga Namn misbruka ey/
Titt taal skal wara ja och ney/
Låt intet fåfängt gå aff tin Munn/
Men hedra Gudh aff hiertans grund/
Kyrie Eleison.
Gudz Sabbatz dagh hålt och halwål/
At sigh må hwijla then arme Träl/
Tu låt tin egen Wärck bestå/
At Gudh sielff i tigh wärcka må / Kyrie Eleison.
Fader och Moder i wyrdnilig hån/
Them tu hedra och hielpa skalt/
Så skal tu länge lefwa få/
Och ther skal wål medh tigh gå/ Kyrie

Hustru/ Barn/ ägor alla/
Til Betalning bleff tå stoor Nödh/
Tijdh war til ödmiukt falla.
O kåre HErre mild och godh/
Låt tina Miskund skyna/
Haff doch medh migh nu Tolamodh/
Om thessa Skulder mijna/
Jagh wil läggia ther Wiljan widh/
At iagh tigh wål förnöijer/
Ther medh iagh nu faller nidh/
Och migh til Jorden böijer.
Mårk nu then stora barmhertigheet/
Som HERren hår bewijsste/
Han lår sigh ey wara swårt eller ledt/
At han then Summa miste:
Han gaff honom til/och lår honom gå/
Sin Wilja til honom wände/
Men han tänckte ther lijtet vppå/
At honom thet goda hände.
Han fann strax en sin Skyldenår/
Ändoch then Saak war ringa/
På honom han sina Händer bår/
Begynnar truga och twinga/
Tijn Skuld betala nu fulsnart/
Hwij faar tu medh then Flåttia?
Tu måste i Tornet medh en fart!
Jagh skal tigh ther insättia.
Tå föll han nidh och beddes Dagh/

Han

Han wille honom wål betala:
Ney (sade han) thet tager ey lagh/
Länger hår medh förhala!
Ey war han meer sin Broder huld/
I Tornet måste/han liggia?
Til thes betalat war then Skuld/
Then han ån skulle tiggia.
Tå HERren thetta weta fick/
Wardt han ey lijtet wreder:
Han kallade honom strax til sigh:
Hör tu Tienare leder!
Tu kan ther lijtet skönja vppå/
Hwad Nådh iagh medh tigh giorde?
Medh tinom Bröder tu och så/
Thet samma göra borde.
Han sattes vthi Fängelset hardt/
Så länge ther at blifwa/
At alt sammans betalat wardt/
Ther halp ey emoot kijfwa:
Thet samma skeer oss allom wist/
Om wij så åre til sinnes/
At wij icke förläte then Brist/
Som når wår Nästa finnes.
Gudh han år barmhertigh och godh/
Och wil oss allom spara:
Han wil ock at wij ther emoot/
Skola så hwar annan wara:
Gifwe oss Gudh wår Fader blijdh/

Widh

Widh thetta Sinnet blifwa/
Och så sedan i ewigh tijdh/
I Glädien medh honom lefwa.

Matth. XXII.

EN ryker Man/ wåldiger han/
En Bröllops Kost tilredde/
Åt sinom Son/ medh myckin mon/
Sijn stora åhra betedde/
Ther til bödh han så mången Man/
Så fååm then åhran skedde.
Han sände vth wädt/både hijt och thijt/
Och badh til Bröllops komma/
The budne woro/ giorde som Dårar/
The achtade icke hans Domar/
The hade förfall/ och sade them all/
The wille förskia sin fromma.
Han badh sin Wän/at komma til sin/
Han wille honom gårna wål plåga/
Han swarade så: iagh ey förmå/
Jagh kommer thet icke til wåga/
At wara tin Gäst ty iagh hafwer fåst/
Een Qwinna som iagh wil åga
Han sände en annan/ både wissan och
Tu bedh honom til migh fara/(sannan/
Och göra sigh gladh/ som iagh honom
Jagh wil min Kost ey spara/ (bath/
För mina Böön/och hafwa til Löön/
Alt thet som godt kan wara.

Han

Han sade: Ney/ iagh gitter thet ey/
Jagh bygger een Gård aff nyia/
Ther iag wil boo/ och hafwa min Roo/
Jagh hafwer och flere Byjar/
Jagh wil them skoda/ så må tu boda/
Jagh wil see huru the sigh styria
Han sände then tridie/ och lår honom
Och töfwa icke förlänge/ (bidia/
Skynda sigh brått/ thet warder skönt
Och Folket går alt til Sångia/ (Natt/
Jagh hafwer nu bjudt/ så långan tijdh/
Jagh wil mina Portar stångia.
Han sade: Ney/iagh säger för hwij/
Jagh hafwer fem starcka Öker/
Jagh wil them åka/alt för then saka/
Jagh wil theras Krafft förskia/
Jagh hafwer thes acht/ medh all mijn
Jagh wil mitt Godz föröka. (macht/
Jagh tänker alt å/ huru iagh skal få/
Wil Werlden medh migh gånga/
Medh rått och orått iagh tager alt slått/
Emedan iagh kan Godzet fånga/(wil/
Jagh brukar fast til/och gör hwad iagh
Jagh dårar och swijker många.
Han ålte och körde/ och samman för-
Hans Oxar gingo at liggia: (de/
Qwållen kom å/ och Mörkret blåå/
Han wille tå hwijlo tiggia:

Hans.

Om Tröst i Bedröfwelse.

Psalm. XXIII.

HWad kan migh stå til trång och nöd/
Ty HErren Gudh migh föder/
Han spijsar migh medh himmelskt
Och i godan Beet förer/ (Brödh/
Migh til thet Watnet leder han/
Som migh tilfyllest swalka kan/
Thet är hans helge Ande.
För sitt Nampn skul leder han migh/
In vppå Wägen rätta/
Ther mijn Siäl wederqwecker sigh/
Och aff hans Ord sigh mättar/
Ty är iagh tröst och vtan qwaal/
Om iagh än kommer i Mörksens Daal/
Ty tu äst medh migh HErre.
Tin Käpp och Staff bewara migh/
At iagh widh Hiorden blifwer/
Thes är iagh gladh och tackar tigh/
Som migh och ther medh drijfwer/
Tu hafwer migh beredt itt Bord/
Bespijsat medh titt helga Ord/
Moot them som migh bedröfwa.
Tu hafwer giordt mitt Hufwud feet/
Medh goda Oljo tina/
Som är tins Andes Ymnogheet/
Then tu migh låter skijna/

Jagh

Jagh warder aff tine Godheet/
Ewinnerliga wäl förseedt/
I tino Huse/ AMEN.

Psalm. XXXI.

PÅ tigh hoppes iagh o HErre kär/
Hielp at iagh ey på skam kommer/
Eller i en ewigh Wåde/
Jagh beder tigh/ bewara tu migh/
Aff tijn Miskund och Nåde.
Tin milde Öron wändt til migh/
Hör mijn Böön och framskynda tigh/
Sändt migh tin helga Anda/
I Ångest iagh går/ ligger och står/
Hielp migh aff thenna Wånda.
O starcke Hielte stat migh bij/
War migh en Borgh ther iagh vthi/
Må wäldeliga strijda/
Moot Satans Häär/ ther medh iagh är/
Kringhwärffd på alla Sijdor.
Tu äst som titt Ord säija weet/
Min Klippa/ Lijff och Saligheet/
Min Wärn på alla Sijdor:
Om tu migh währ/ o HErre kär/
Hoo kan tå moot migh strijda.
Werlden brukar margfalleligh/
Lögn/ Argheet och Flärd emoot migh/
Mång Nääť och löngliga Snaror/
Hielp migh ther vth/ o HErre Gudh/
Och ifrån allan Fahra.

Min

Natten är nu drijfwen bort/
Medh sitt Mörcker.
Itt stoort Vnder skedde här/
Högste Gudz Son Mandom bär/
En Tråål worden.
Han är både Gudh och Man/
Som oss allom hielpa kan/
Ifrån Döden.
Esaias hafwer sagdt/
At Gudh hade thet i acht/
Komma medh sijn Guddoms Macht/
Och taga Mandom.
Såsom sagdt war är thet skedt/
Gudh sielff hafwer sijn Nådh betedt/
Lijffzens Wägh för them beredt/
Som ther på trodde.
O arma Juda Slächt/
Hwij är thetta tigh otäckt?
Troo här på/ så är tijn Synd vthsläckt.
Här är then rätta Man/
Wåra Synd borttager han/
Som medh Skrifftenne bewijsas kan/
Haleluja.
CHristus är födder aff een Jungfrw
(eeen/
Han lät sin Kärleek skijna:
Och kom oss til Gudz Wänskap igen/
Medh sinom Dödh och Pijno.

Frög-

FRögder eder alle/
I thenna Christenheet/
Thet hafwer een reen Jungfrw!
Födt all wår Saligheet/
Alla Werldennes Frelsare/
Honom lofwa alla Englar/
Ther öfwer wele wij siunga/
I thetta nyja Åhr.
Sonen han föddes/
Aff reena Jungfrw Lijfwe/
Tå bleff Gudh Fader/
Oss allom blijder/
Diefwulen måste wijka/
Ty är oss allom vplåtit/
Thet höga Himmelrijket/
I thetta nyja Åhr.
Joseph han twiflade/
Och kom til rätta Läran/
Förstodh han Mariam/
Then reena Jungfrw wara/
Som Gudz Sons Moder skulle blifwa/
Han sade thet i Sanning/
Thet är thens helge Andes Wärck/
I thetta nyja Åhr.
Simeon togh Barnet/
Och lade på sin Arm/
Medh stoor Lust och Glädie/
Han begärade ey längre lefwa/

Han

I then ſtora Förſambling tijn/
Medh Frögd wil iagh tigh åhra/
Och wil tijn Löfte i theras Åſyn/
Som migh fruchta/ frambåra/
Tå ſkola åta aff titt Kött/
The ålende och warda mätte/
Och the ſom haſwa til HErran Luſt/
Skola honom prijſa för thetta/
Til ewigh tijdh/
Skola the lefwa i godh fridh.
Så tänck tå HErre nådeligh/
På alla Werldzens ändar/
Och låt alt Folk beſinna ſigh/
Til tin Chriſt ſigh omwända/
Honom tilbidia medh ſtoor Frögd/
Skola Hedningar alla/
Han är them för en Konung vphögd/
Til honom ſkola the falla/
Medh Andans Krafft/
Regerar han Folket rättſkapt.
Alle the på Jordenne boo/
Rijke ſå wäl ſom arma/
Skola åta och finna Roo/
Ty HERren ſkal ſigh förbarma/
Öfwer ſijn Sådh vthi all Land/
Then honom ſkal tiena medh fromma/
Och kundgöra hans mächtiga Hand/

Och

Och hans Nådes Rijkedomar/
I Ewigheet/
Skal man röna hans Rättfärdigheet.

Pſalm. LXIX.

HJelp migh min Gudh/ min Gorgh migh qwål/
Stoor Watn går alt til mijn Siäl/
Stormwägen migh fördränker/
Jagh ſiunker nidh i diupan Dyy/
Migh ſalnar både Hull och Hyy/
På tigh iagh iijkwål tänker:
Jagh hafwer ropat migh all trött/
Min Hals är hees/ min Syyn förnött/
Effter min Gudh iagh bijdar/
Emedan iagh thetta lijder.
The ſom migh hata vtan ſkåål/
Och migh förfölja i Hamn och Håål/
Äro faſt ſtarke och många/
Ther betalar iegh nu dyrt nogh/
Som iagh med Rooff ingom från togh/
Thet gör the äro ſå wränge:
Doch min Kåwitzſko weeſt tu wist/
O Gudh och ſå min ſtora Briſt/
Som thetta ſkodar och dömer/
Och ingen migh bortglömer.
Ty beder iagh ſå innerligh/
Låt them icke tå Ram på migh/
Som tigh HErre förbijda/

Ståndh

Galla gofwo the migh til Koſt/
Och Ättickia dricka i min Torſt/
Tå iagh war i ſijn Mödo:
Ty ware och them i Wedergåld/
Til een Snaro och Dödzfällo/
Thet Bord ſom them ſkulle föda/
Ware och theras Ögon mörk/
Och theras Höfft ſå wanſtörkt/
At the icke mächta ſtånda/
Slijkt komme them brått tilhanda.
Vthgiuta ſkal tu öfwer them/
Tin ſtora Harm och Wrede grym/
Theras Herman ligge öde/
Låt theras Åker aldrigh groo/
Och ingen i theras Hyddo boo/
Medan the åre ſå ſnöde/
At the ock förfölja then Man/
Som tu hafwer ſlaget medh tijn Hand/
Så wäl thet them behagar/
At tu tina ſlår och agar.
Then Hämd komme och them vppå/
At the til Synd ifrån Synd gå/
Och Rättfärdigheet ey finna/
Aff Liffzens Book them vthſtryk ſlätt/
Vpſkrifwas medh the fromma ey låt/
Medan the ſigh icke beſinna:
Men iagh är arm och ömkeligh/
Tin Saligyret beſkydde migh/

Så

Så wil iagh titt Nampn prijſa/
Medh Loffſång och medh Wijſor.
Sådant Offer förtvan ſwijk/
Mon faſt bättre behaga tigh/
Än Bockar och Stutar alle/
Sijkt ſkola the fattige ſee/
Theras Hierta ſkal lefwa vtan wee/
The ſkola ſigh til tigh hålla/
Ty HErren hörer the fattigas Roop/
Som til honom ſättia ſitt Hopp/
Sina fångna han icke förachtar/
Vtan them hielper och wachtar.
Ty lofwe ock nu Himmel och Jord/
HErran ſom them ſå wäl hafwer giordt
Watn och hwad ther i må lefwa:
Zion ſkal han fräliſa förſan/
Och Juda Städer vpbyggia/
At man ſigh åter tijt må begifwa/
Zion beſittia medh Arffrätt/
Skal hans froma Tienares Sådh/
The ſom HErrans Nampn prijſat
Skola ther blifwa medh liſſa.

HJelp Gudh at iagh nu kunde/
Tu ädle Skapare min/
Tigh prijſa aff hiertans grunde/
Guddomeligh åhra tijn/
Så gladeligh iagh begynna wil/

Om

Hafwer warit och blifwa skal/
Altijdh förvtan ända.

Vpstånden är wår HERre Christ/
Alle Alleluja.
Alles wår Frelserman förwist/ Al.
Wore han ey vpstånden/ Alle all.
Wore Werlden förgången. Al.
Effter thet han vpstånden är/ Al.
Så lofwom wij wår HERre kär/ Al.
Om Påskedagh thet sigh begaff/ Al.
Tree Qwinnor vth til Christi Graff/
Alle Alleluja.
Gingo alt om then Morgonstund/
Alle Al.
Medh Smörjelse til månge pund/ Al.
När the tijt kommo alle tree/ Al.
Twå Englar fingo the ther see/ Al.

Engelen.

Förskräckes icke Qwinnor här/ Al.
JEsus Christus vpstånden är/ Al.

Maria.

O Engel kåre Engel fijn/ Al.
Hwar finner iagh tå HERren min/ Al.

Engelen.

Han är vpstånden säger iagh/ All.
Nu på then helga Påskadagh/ Alle Alleluja.

Maria,

Maria.

Låt oss tå see wår HErre Christ/ Al.
Om han och är vpstånden wist/ Al.

Engelen.

Kommer och skoder medh granna acht/ Al
Rummet ther han war inne lagdt Al.

Maria.

Han är bortto/ han är ey här/ Al.
Wijsa oss honom Engel kär/ All.

Engelen.

Seer Klådet ther han vthi lågh/ Al.
Swepter in til tridie Dagh/ Al.

Maria.

Nu märkie wij at thet är wist/ Al.
Vpstånden är wår HERre Christ/ Al.

Engelen.

Går bort i Galilex Land/ Al.
Som han sagdt hafwer/ finnes han/ Al.

Maria.

Hafwer tack Englar både twå/ Al.
Medh stoor Frögd gå wij här ifrå/ Alle Alleluja.

Engelen.

Går bort och säger Petro thet/ Alle Alleluja.
The andre hans Lärjungar medh/ Alle Alleluja.

Maria

Hielp oss at troo på JEsum Christ/
Och sökia när honom all wår Tröst/
Haleluja / Haleluja.
Tu helge Eeld hugneligh Tröst/
Låt brinna i wårt Hierta och Bröst/
Gudz Kärleek til at hålla hans Budh/
Hielp draga wårt Korß med Tolamod/
O HErre oss medh Krafft bereedh/
Och styrck wår hiertans Blödigheet/
At wij här manneliga strijda må/
Och så genom Döden til Lijfwet gå/
Haleluja/ Haleluja. (Son/

NÄr JEsus Christus Gudz högste
Medh sin lekamliga Person/
Aff thenna Werlden wille gå/
Til Lärjungarna sade så:
Jagh faar vp til Gudz Maijestat/
Men går icke aff thenna stadh/
Förr än j få then helge And/
Som iagh sänder aff Fadrens Hand.
Lärjungarna gömde thet Taal/
Woro församblad i een Saal/
Endrächtigt effter Christi sätt/
I Bönen til Gudh alla slätt.
På pingesdagh then tridie stund/
När the bodo aff hiertans grund/
Kom then helge And i Huus/
Som itt starckt wäder med stoort bruus

Såson

Såsom Eeldztungor vppå them satt/
Och them aff then himmelska Maat/
At the medh nyja Tungors art/
Gudz stora Wärck talade snart.
Ther til kommo och myckit Folk/
Aff månge Landskap war ther Tolk/
Som hörde them vthi een Ring/
Kungöra the dråpliga ting.
En part som fulwäl kände them/
Galilea är theras Heem/
Sade: Hwart wil thet lända på/
At the fremmande Määl förstå.
The andre begabbade them/
Sade the äre druckne Män/
Petrus sade: Gifwer grau acht/
På thet som här nu blifwer sagdt.
Togh Text för sigh aff Joels Book/
Sprääk och aff Dawidz Psalmer nogh/
Talet i theras Hierta gick/
En part tå annat sinne fick.
Säijandes/ Bröder säger frij/
Hwad til Sakena göra wij/
Wij äre i then Kundskap blind/
Löser oss doch aff thenna Synd.
Petrus swarade görer Boot/
Faller JEsum Christum til Foot/
Beder honom aff hiertans grund/
Och tager Doop i thenna stund.

H iiij The

At thet alt ſom een rinnande Flodh/
på Jorden hafwer vmflutit/
The dråpa mången Chriſten Man/
At them platt ingen räkna kan/
Eller låta begrafwa. (Ramn/
Tins Helgons Liik för Hund och
på Marken liggia vthkaſtat/
Ther medh warder titt helga Nampn/
Aff them förſmådat och leſtat:
Thet må hwar man för Ögon ſee/
Huru the oſſ hålla för Spott och Spee/
Och vnder Fötterna träda.
Huru länge wil tu HErre mild/
Öfwer oſſ tigh ey förbarma/
Och icke gifwa oſſ wår Brott til/
Som åre Syndare arma?
Straffa oſſ doch icke i tiin Grymheet/
Men tänck på tiin Barmhertigheet/
Och låt oſſ Nåder finna.
Vthgiut tiin Wrede margfaldeligh/
på then Hedniſka Skara/
Thet Folk ſom icke Känna tigh/
Skal tiin Grymheet ey ſpara/
Förſtöör medh tine mächtige Hand/
All Rijke ſom tigh göra Mootſtånd/
Och titt Nampn ſå förſmåda.
The dråpa och mörda vthi all Land/
Titt Folk förvtan ända/

Och

Och ſkona hwarken Qwiña eller Man/
Ey kunna the återwända.
Wåra Synder hafwa thet wäl förtient/
Doch HErre tin wrede ifrån oſſ wändt/
Och hielp i thenna Wända.
Fräls oſſ genom tin Barmhertigheet/
Titt helga Nampn til Åhra/
Ifrån wåra Fienders Grymheet/
Som oſſ ſå fråta och tåra/
Förlåt oſſ wåra Synd och Skuld/
Låt aff tiin Wrede och war oſſ huld/
Wij åre faſt få wordne.
Til wår ſkada både Spott och Spee/
Måſte wij aff Fienderna liida/
Thet gör oſſ Sorg och hiertans Wee/
Når han ſin Munn ſå wijda/
Vpſparrar och förſmåder ſå/
Hwar är then Gudh the tröſta på!
Ach låt tigh doch förnimma.
O HErre Gudh ſom alt förmå/
Hår öfwer tigh förbarma/
Och låt Förſmådaren ſitt Straff få.
Hielp tina Fångar arma/
Wij hafwe doch ingen annan Tröſt:
Än tigh ſom oſſ hafwer återlöſt/
Wårt Hopp äſtu allena.
Then ſpott/ o HErre aldrigh förgåt/
Som Fienden medh oſſ driſſwer/

Tin

Tiin ſtränga Hand honom känna låt/
Emedan han är ſå ſtäfwer/
Betala them fiwfaldeligh/
Som icke wilja beſinna ſigh/
Och tina Nåder ſökia.
Hielp oſſ o Gudh i wåra Nödh!
Både nu och i alle Dagar/
Förlåt oſſ wåra Synder ſnödh/
Wår Böön låt tigh behaga/
Wij åre titt Folk och Foſterſåår/
All wår Förhopning til tigh ſtår/
Tigh ſkee Prijs vtan ända/ Amen.

Pſalm. LXXXV.

HErre ſom offta nådeligh/
Warit hafwer i tino Lande/
Och Jacobs Fängſle wäldeligh/
Giordt löſt och ſtilt han Wända/
Tins Folks Mißgärning gifwit til/
Förlåtit Synder alla/
Ty tu äſt både godh och mild/
Och låter Wreden falla/
Til Bättring tu oſſ kallar.
Tröſt oſſ och nu o HErre blijdh/
Och låt tin Wrede fara/
Wil tu tå nu til ewigh tijdh/
På oſſ ſå wreder wara?
Fräls oſſ doch aff tinne Godheet/
At titt Folk Frögd må finna/

Låt

Låt lyſa tiin Barmhertigheet/
Och hielp i thetta Sinne/
At wår Sorgh må förſwinna.
Ach at iagh måtte höra få/
Hwad HErren Gudh doch talar/
Ty hans Taal gäller fridh vppå/
Sitt Folk han ſå hugſwalar/
Sin Helgon hafwer han fulkår/
Wacht mon han om them hålla/
At thet icke ſå tilbår:
At the i Dårſkap falla/
Ther the förtwiſla medh allo.
Han hielper allom medh ſijn Hand/
Som i hans Fruchtan leſwa/
At Åhra må vthi wårt Land/
Ibland oſſ boo och bliſwa/
Sanningen och Barmhertigheet/
Skola här komma tilſammän/
Så ſkal här och Rättfärdigheet/
Ryſſa Friden medh gammän/
Thes frögde ſigh hwar medh annan:
Så ſkal och Sanning wara medh/
Här på Jordenne bliſda/
Rättfärdigheet til oſſ här nedh/
Skal ſee aff Himmelen wijda/
HErren aff ſin Barmhertigheet/
Skal oſſ alt godt bewiſſa/
Wårt Land ſkal med ſtoor Rijnogheet/

Bära

At Döden wil oss fresta/
Hans Tilkommelse är oss wiß/
Men tyden och stunden är oss owiß/
Han wil oss wisserliga gästa/
O JEsu/ O JEsu/
Hielp oss at tänckia wårt bästa.
När som wij tänckia ther mist vppå/
Tå kom̃er ther en Gäst som klappar och
Then wij pläga Döden kalla/ (slår/
O Menniskia tu skalt nu följa migh/
Jagh wil icke länger fördröja med tig/
Jagh fängar så Menniskior alla/
O JEsu/ O JEsu/
Wij troliga på tigh kalla.
Then stund wij lefwe och må sulwäl/
Tå achta wij intet wår fattiga Siäl/
Som Synden skal dyrt betala/ (ting/
Wij rijfwe och slijte effter Werldzens
Wår Hogh han löper all Werlden om-
Och mon så tijden förhala/ (kring/
O Menniskia/ O Menniskia.
Thet skal tijn Siäl betala.
Lekamen ligger i Jorden igen/
Han röres icke meer än som en Steen/
Förglömt all Werldzens Ägor/
Wänner och Fränder taga Penningar
och Guld
Lekamen läggia the i swarta Mull/
Men

Men Godzet wilja the wända/
O Menniskia/ O Menniskia/
Tu achtar ey hwart Siälen skal lända.
När Siälen kom̃er för Domen at stå/
Hon fruchtar sulswåra huru tå wil gå/
Hon skälfwer och rister sigh swåra/
Hon seer sina Gärningar för sigh stå/
Och wil tå gärna wara ther ifrå/
Hon fäller så många Tårar/
O Menniskia O Menniskia/
Hwad wil tu tin HErre Gudh swara?
Tu klädh then nakna och läna Huus
ther til/ (ra will/
Och wijsa honom Wägh som tu seer fa-
Och hielp then Döda til Graswa/
Hugswala then som bedröswat är/ (skääl
Och achta then siuka/ giff honom godh
The Gärningar wil Gudh aff tigh haf-
O Menniskja/ O Menniskia/ (wa/
Gör thet i alla tina Dagar.
Räkna tigh icke förtiena ther medh/
Gudz Faders Wänskap och andeligh
Thet skal tu Sonen åtniuta/ (Fredh/
Han hafwer löst tijn Siäl igen/
Medh Pijno och Dödh Christus alleen/
Frijar oss ifrån Ängest och Qwijda/
O JEsu/ O JEsu/
Wij stadeliga tigh förbijda/ Amen.

EWinnerligh är mitt Hopp til Gud/
Han är min Lijffztröst och Helsa/
Then timlige Döden står migh til
Ther ingen kan sigh från frälsa/ (Bud/
Hwad hielper tå Stååt eller Wälde/
När Döden han härjar alt som en Eeld/
Och tager bort hwad honom kom̃er til/
Både fattigh och rijk/ (dar.
Här hielper hwarken Godz eller Gär-
Rijkedom och Wijsdom ey hielpa må/
Ey Mandom ey Konungzligit Wälde/
Ey Vngdom/ ey Ståltheet/ ey store el-
ler små/
Ty Döden vndsäger oss alle/
Hwar bleff tå then starke Karlmagnus/
Nimrod/ Antiochus och Samuel/
Josias/ Samson och Asael/
The måste alle döö/
Så swijkfult är Werldzens Lefwerne.
Flätade Dina sitt Håår och gick/
Beskoda the Hedniska Qwinnor/
Höffdingen Sichem henne sija fick/
Hans Hierta til henne vprinner/
Han togh then Jungfrw medh Wälde/
Hennes Bröder storliga förtyckte thet/
Ihiälslogo the Sichem/ och Staden
Then sköflade the/ (medh/
Hwar blef tå hans Ståltheet och wälde.
Min

Min Gud som all ting hafwer i wäld
Tu wärdes wår Troo förmera/
At Döden som tu hafwer nederlagdt/
Han oss ey skada kan göra/
Tu äst wår Balsam then bäste/
När wij wår Elendigheet tänkie vppå/
Wij genom Döden til Lijfwet gå/
In til ewigh tijdh/
Gudh gifwe oss Nåder sina. (gör/
Rijder iagh/ gånger och hwad iagh
Min Armodh iagh altijdh påtänker/
En Syndare iagh föddes/ lefwer och
döör/ (ker/
Och Werlden med Sorgen migh skän-
En Anfächtning är werldzens wäsend/
I Dagh iagh braskar och håller mitt
Prääl/ (Strää/
I Morgon iagh faller och wijsnar som
Som slagit är nedh/
Så swijkfull är Werldzens Lefwerne.
Therföre råder iagh aldramäst/
Hwad thet är meera Man eller Qwin-
At man troor Gudh allena bäst/ (nat
Så kan snart Sorgen förswinna/
Gudh fogar tigh wäl til tin Födo/
Ty then sig vphöijer han faller omkull/
Then ödmiuke får både Silfwer och
Igenom Gudz Wärk/ (Gull/
Henom skee Prijs och Åhra. Låt

Tu Nådes Thron iagh beder tigh/
Låt migh icke fördårfwas;
Om Döden ån bortryckte migh/
Mijn Synd haar thet förwårfwat.
Doch twijflar iagh thet ingalund/
Tu hafwer jw aff tin Miſkund/
För migh på Korſet betalat.
Aff tin Blodh ſom är vtan meen/
Är mijn Synd ifrån migh tagin/
Och är ſå ganſka ſkåår och reen/
Medh honom warder twagin/
Och til at frålſa migh aff Nödh/
Leedſt tu för migh then bittra Dödh/
Saligh war migh then Dagen.
Mißtröſta wil iagh ingalund/
Vppå tijn Hielp och Nåde/
Titt Ord och Vnder margelund/
Migh ther til månde råda:
Tin Kårleek tackar iagh förwiſt/
At tu på Korſet JEſu Chriſt/
Migh frålſte från all Wåde.

TV ting HERre bedz iagh aff tigh/
Tu wilt them ey förneka migh/
Thet ena HErre låt migh få/
Thet andra tagh tu migh ifrå.
Falſk Låro och Affguderij/
Och Lögn at iagh ey kommer i/

Armodh

Armodh migh icke pläga faſt/
Och Rijkedom ey göra Laſt.
Vtan giff migh beſkeddan Deel/
At mitt Huushåld ey lijder Feel/
At iagh mijn Huſtru föda kan/
Och mijn ſmå Barn vtan all Skam.
Eller om iagh warder förmått/
Så förſakar iagh Gudh alt ſlått/
Och ſåger/ hoo är HErren min/
Jagh hafwer nogh i Låår och Skrijn.
Eller om Armodh trycker migh/
At iagh medh Stöld ſyndar moot tigh/
Och mißbrukar min HErres Nampn/
Eller medh Sweek wil komma fram.
HERrans Wålſignelſe gör rijk/
Vtan ſtoort Arbete och Fijk/
Om man i ſitt Stånd flijtigh är/
Och trogen effter Gudz Begår.
Wålſigna tu HErre mitt Stånd/
Och min Handel til Watn och Land/
Mijn Huſtru/ Barn/ alt mitt Huushåld/
Betroor iagh i tins Guddoms Wåld.
Och vthi thetta wårt Elend/
Giff oſſ HErre een ſaligh End/
Migh/ mijn Huſtru/ och ſå mijn Barn/
Tagh tu vp til Himmelſke Skaar.

Min

Regiſter.

5. O HErre Gudh tijn helga 90

Septuageſima & Sexageſima.

Een Lijknelſe linſtigh 45
Gudh aff ſine Barmhertig. 219

Faſtelagz Söndagh.

Ach wij Syndare arme 214
Jagh ropar til tigh 70

Förſte Söndagh i Faſton.

Then ſom vnder hans 64
2. Aff diupſens Nödh 28
3. Then ſom vnder hans 64
4. O Menniſkia wil tü 48
5. O HErre Gudh aff Him. wij 85

Palm-Söndagh.

Wälſignat wari JEſu 74

I Dymbelwekan.

O Gudh wår Fader i ewig. 149
JEſus vppå Korſet ſtodh 147
O tene Gudz Lamb 156

I Päſke Helgen.

JEſus Chriſtus han är 159
Chriſt ifrå Dödzens 158
Chriſtus är vpſtånden 160

1. Söndagh efter Päſka.

Mödeligh wele wij 161

2. Gudh

Regiſter.

2. Gudh Fader wille wij 104
Hwad kan migh ſkå/ 62
3. O Gudh förlån migh 68
Jagh ropar til tigh 70
4. Gudh aff ſine Barmhertig. 219
5. Fader wår ſom i Himblom 9

På Chriſti Himmelofård.

Hwar man mä nu wål 168
Wår Gudh är oſſ en wäldigh 87
6. Pä tigh hoppes iagh 63

I Pinges Helgen.

Kom H. Ande HErre godh 171
Kom H. Ande HErre Gudh 173
Hwar man mä nu wål 168

På Söndagh Trinitatis.

O Fader wår barmhertigh 177
Wår HErre Chriſt kom 179
1. Om en rijk man här 2354
2. En rijker man wäldiger 42
3. Gudh warder liknat 50
Min Siäl ſka ofwa 34
4. Then ſom wil en Chriſten 51
5. Hwad kan migh ſkå 62
6. Gudh aff ſine Barmhertig. 219
7. Chriſtus then rätta 118
HErren vthi ſin högſta 164
8. O HErre Gudh aff Him. hwad 221

Mij 9. HErre

Regiſter.

9. HErre hoo ſkal ewinnerligh 78
10. O HErre Gudh tin 90
11. Gudh aff ſine Barmh. 219
HErre hoo ſkal 78
12. O Gudh förlån migh 68
13. Högfärd är en Odygd 216
14. Aff Adams Fall 211
15. O Menniſkia wil tu 48
Mitt Hiertа hwij grämer 57
16. Ach wij Syndare arme 214
Wälſignat wari JEſu 74
17. Theſſe äro the tijo 3
18. HErren vthi ſin 164
Then ſom wil en Chriſten 5
19. Min Siäl ſkal lofwa 34
Allena til tigh HErre 29
20. En rijker man wäldiger 42
21. Allena til tigh HErre 29
22. Enom Konung täckтes 39
23. Gudh ſtär i Gudz 108
Vtan HErren faller oſſ 89
24. Wälſignat wari JEſu 74
Jagh ropar til tigh 70
25. Gudh Fader wille wij 104
26. Waker vp j Chriſtne 239

På alle Apoſtledagar.

Sigh frögde nu Himmel 103

Con-

Regiſter.

Converſionis Pauli.

Vtan HErren faller 89
JEſu tu äſt wär 166

Purificationis Mariæ.

Alle Chriſtne frögda ſigh 113
HERre nu låter tu 18

S. Matthiæ.

Kommer hät til migh/ 54
Chriſtus then rätte 118

Annunciationis Mariæ.

O JEſu Chriſt ſom 126

Johannis Baptiſtæ.

Hwar man mä nu wål 168

Petri & Pauli.

Frögder eder i thenna 939

Viſitationis Mariæ. 934

Min Siäl prijſar 17
O JEſu Chriſt ſom 126

S. Michaelis.

Min Siäl ſkal lofwa 34
Then ſom vnder hans 64

Omnium Sanctorum.

Låt thet icke förtryta 76
HERre hoo ſkal ewinnerligh 78

M iij Regi-

O HErre Gudh gör Nådh 26
O HErre Gudh betee tin 183
O HErre Gudh aff Himl. wij 85
O Menniſkia wil tu betänkia 48
Om en retk man här ſiungom 236
O Gudh wår Fader i ewighect 149
O Fader wår högt öfwer oſſ 60
O reene Gudz Lamb 156
O högſte HErre JEſu Chriſt 170
O tu helge Ande kom 173
O Fader wår barmhertigh 177
O HErre Gudh tijn helga 90
O HErre Gudh aff Himl. giff 177
O Gudh förlån nigh tina 68
O Gudh hwem ſkal iagh klaga 71
O Gudh tin Godhect 209
O HErre hwad en mächtigh 98
O HErre Gudh aff Himl. hwad 221
O HErre Gudh oſſ Himl. wår 216
O JEſu Chriſt ſom Mandom 126

P

PÅ tigh hoppes iagh o HErre 63
Puer natus in Bethlehem 113

S

SÅll är then man ſom icke 77
Såll är then man ſom haſwer 80
Såll är then nigu ſom fruchtar 79

Så ſöön lyſer then Morgonſt. 128
Sigh frögde nu Himmel 103
Sinn ſom nu aff hiertans 208
Solen haſwer ſigh ifrån oſſ 203

T

THeſſe äro the tijo Budh 3
Then ſom wil en Chriſten 5
Then ſom vnder hans beſkärm 64
Tå nigh går Sorg och Nödh 84
Tigh HErre mild iagh tacka 188
Tigh HErre wil iagh prijſa 193
Tigh wari Loff och Prijs 22
Tacker HErranom ſom 206
Tw ting HErre bedz iagh 250

V

VTan HErren faller oſſ til 89
Vpſtånden är wår HErre 102
Vpfarin är wår HErre 167

W

WIj troo vppå en Gudh 7
Wij troo vppå alzmechtigh 6
Wår HErre Chriſt kom til 11
Wår Gudh är oſſ en wåldigh 87
Widh the Elfwer i Babylon 32
Waker vp i Chriſtne alle 239
Werldenues Frelſare kom här 110

Wij loſwom Chriſt en Konung 111
War gladh tu helga 112
Wälſignat wari JEſu 74
Waka vp waka vp i Gudz 99
Wände aff tin Wrede 257
Wij ſom leſwe på Werlden 250

CATECHESIS
Eller
Summa aff then Helga Skrifft/

Innehållandes then Chriſteliga Lärans Hufwudſtycker/ både huru wij här ſom Gudz Folk Chriſteligen ſkole leſwa/ och ſedan hoos honom ewinnerliga ſalige warda.

I Frågewijs för Ungdomen och the enfaldige kortteligen författat aff

D. MART. LUTHERO.

Götheberg/

Tryckt aff Amund Nilßon Greſwe/ Åhr 1650.

Forfatternes adresser

Sognepræst Jens Lyster
Notmark 4
DK-6440 Augustenborg

Provst Peter Balslev-Clausen
Ahlmanns Allé 14
DK-2900 Hellerup

Anne Marie Petersen
Toftevej 3
DK-5591 Gelsted

Biskop Lars Eckerdal
Tomegapsgatan 6
SE-223 50 Lund

Ledande stiftssekreterare Birgitta Sarelin
Hansavägen 2 D 67
FI-061 50 Borgå

Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt med 4 numre á omkring 50 sider.
Udgives af Salmehistorisk Selskab, København Universitet, Det Teologiske Fakultet,
Købmagergade 44-46, DK-1150 København K., Danmark. Tlf.: 35 32 36 23
Organ for Nordisk Institut for Hymnologi – NORDHYMN, www.teol.lu.se/nordhymn

Medlemskab af Salmehistorisk Selskab tegnes hos kassereren, Det Teologiske Fakultet,
Købmagergade 44-46, 1150 København K., giro 2 20 11 19
Hos kassereren kan også bestilles ældre årgange af tidsskriftet.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:
Universitetslektor. dr.phil. Steffen Arndal, arndal@litcul.sdu.dk
Savmøllevej 5, DK-5690 Tommerup. Tlf.: 64 76 29 01

Provst, adj. professor, ph.d. Peter Balslev-Clausen, formand,
Ahlmanns Allé 14, DK-2900 Hellerup. Tlf.: 39 62 79 27. pbc@teol.ku.dk

Universitetslektor, cand.theol. Jørgen I. Jensen,
Steenstrup Allé 17, DK-1924 Frederiksberg C. Tlf.: 35 37 39 73

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, kasserer,
Caroline Amalievej 27, DK-2800 Lyngby. Tlf.: 45 88 48 65. vlu@teol.ku.dk

Sognepræst, cand.theol. Jens Lyster, næstformand,
Notmark præstegård, Notmark 4, DK-6440 Augustenborg, Tlf.: 74 47 31 44. jbly@km.dk

Universitetslektor, organist, mag.art. Torben Schousboe,
Tryggevældevej 132, DK-2700 Brønshøj. Tlf.: 31 28 02 05.

Professor teol. & fil.dr. Sven-Åke Selander,
V. Häggviksv. 17, SE-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf.: 40 45 35 77. teol-sas@cassandra.net.lu.se

Styringsgruppe for Nordisk Institut for Hymnologi (Nordisk redaktionskomite):
Professor, teol.dr. & fil.dr. Karl-Johan Hansson,
Krubbvägen IE-10, FIN-65230 Vasa, Finland. Tlf.: 2 265 4284. khansson@abo.fi

Førsteamanuensis, cand.phil. Sigvald Tveit,
Øvre Smestadveien 53B, NO-0378 Oslo, Norge. Tlf.: 92 04 24 72. sigvald.tveit@imt.uio.no

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen,
Egernvej 43, DK-2000 Frederiksberg. Tlf.: 38 34 99 72. skp@teol.ku.dk

Professor, fil. & teol.dr. Pétur Pétursson,
Hjardarhaga 11, IS-107, Reykjavik, Island. Tlf.: 5 62 90 09

Professor teol. & fil.dr. Sven-Åke Selander, formand,
V. Häggviksv. 17, SE-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf.: 40 45 35 77. teol-sas@cassandra.net.lu.se

Sekretariat:
Vagner Lund, sekretær,
Nordisk Institut for Hymnologi – NORDHYMN,
Det Teologiske Fakultet, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K. vlu@teol.ku.dk

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:
Provst, adj. professor, ph.d. Peter Balslev-Clausen (ansvarshavende). Tlf.: 39 62 79 27. pbc@teol.ku.dk
Domorganist Birgitte Ebert, Hømvej 4, DK-6760 Ribe. Tlf.: 75 44 10 02. beb@km.dk
Valgmgh.pr. Laura L. Jensen, Langetoften 1, Osted, DK-4000 Roskilde. Tlf.: 46 49 73 11. lj@fredersem.dk
Forretningsfører, merkonom Vagner Lund (redaktionssekretær). Tlf.: 45 88 48 65. vlu@teol.ku.dk
Sognepræst, cand.theol Ove Paulsen, Tofthøjvej 37, DK-9280 Storvorde. Tlf.: 98 31 84 70. opa@km.dk
Cand.theol&mag. Lone Vesterdal, Nr. Stenderupvej 31, DK-6000 Kolding. Tlf.: 75 56 51 28. lone.vesterdal@mail.dk

Eftertryk tilladt efter aftale med forfatterne og med angivelse af kilde

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER
Salmehistorisk Selskab
Det Teologiske Fakultet
Købmagergade 44-46
Dk-1150 København K

B
Economique

POST
PP DANMARK

91354 KHC 303 000 0000009
OVE PAULSEN
TOFTHØJVEJ 37
9280 STORVORDE 9280 o 2/ 2 1

Det Samfundsvidenskabelige Fakultets ReproCenter